

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

# Bakalářská práce

2017

Michaela Pavlečková

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivnictví

**Třebíčský cech mlynářů od první písemné zmínky roku 1590 až po jeho  
zrušení**

Bakalářská práce

Autor: Michaela Pavlečková  
Studijní program: B7105 Historické vědy  
Studijní obor: Archivnictví-historie  
Vedoucí práce: PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Hradec Králové 2017

## Zadání bakalářské práce

<b>Autor:</b>	<b>Michaela Pavlečková</b>
Studium:	F14BP0157
Studijní program:	B7105 Historické vědy
Studijní obor:	Archivnictví - historie
<b>Název bakalářské práce:</b>	<b>Třebíčský cech mlynářů od první písemné zmínky roku 1590 až po jeho zrušení</b>
Název bakalářské práce AJ:	Třebíč Millers Guild from the first written mention in 1590 to its cancellation

### **Cíl, metody, literatura, předpoklady:**

Cíl práce: Cílem bakalářské práce je zpracovat historii a vnitřní fungování třebíčského cechu mlynářů. Součástí pramenného bádání bude i toponomastický výzkum pomístních jmen k zjištění poloh původních mlýnů. Poznatky budou propojeny se situací města v období 16.-19. století. Metody zpracování: analýza, syntéza, transkripce, přímá, nepřímá, diachronní přístup.

Prameny: SOkA Třebíč, fond Cech mlynářů Třebíč (1589-1851) Literatura: Fišer, Rudolf, Nováčková, Eva a Uhlíř, Jiří. Třebíč: Dějiny města I., Brno 1978. Janák, Jan. Třebíč: Dějiny města II., Brno 1981. Hofmann, Gustav. Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy. Plzeň 1984. Janáček, Josef. Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu, Praha 1963. Janáček, Josef. Řemeslná výroba v českých městech v 16. století. Praha 1961. Melichar, František. Dějiny cechovnictví. Unhošť 1902. Winter, Zikmund. Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906. Winter, Zikmund. Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách. Praha 1909.

Garantující pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Oponent: PhDr. Jakub Zouhar, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 15.11.2016

**Prohlášení:**

Prohlašuji, že jsem bakalářkou práci s názvem „*Třebíčský cech mlynářů od první písemné zmínky roku 1590 po jeho zrušení*“ vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně. Veškerou použitou literaturu, prameny i ostatní zdroje k vypracování práce uvádím v seznamu literatury a pramenů.

V Hradci Králové dne 20. 4. 2017

## **Poděkování**

Ráda bych poděkovala vedoucí své bakalářské práce, paní PhDr. Janě Vojtíškové, Ph.D., za vedení, ochotu, čas i za udělené připomínky a rady. Dále poděkování patří pracovníkům Státního okresního archivu v Třebíči a to především paní Mgr. Jitce Padmosové Ph.D., za vstřícnost a dobré rady.

Velké díky také patří celé mojí rodině, přátelům a spolužákům za podporu během studia a za jejich milá slova a útěchu pokaždé, když mi bylo nejhůře.

## **Anotace**

Michaela PAVLEČKOVÁ, *Třebíčský cech mlynářů od první písemné zmínky roku 1590 po jeho zrušení*, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivnictví, bakalářská práce, Hradec Králové 2017.

Téma předložené bakalářské práce přináší informace o třebíčském cechu mlynářů. Výsledky výzkumu předkládají fakta o existenci cechu, vnitřní struktuře, pozicích panských i obecních mlýnů a v neposlední řadě je přiložena edice řádu třebíčských mlynářských tovaryšů, která vypovídá o vnitřních poměrech tovaryšského bratrstva. Cechovní situace je nastíněna na pozadí dějin a hospodářských poměrů města Třebíče.

Výzkum přinesl také cenné informace o vývoji cechovní instituce, vnitřní hierarchii, postavení učedníků, tovaryšů, mistrů i nejvyšších představitelů cechu a to včetně vysvětlení systému přijímání nových členů do cechu a jejich dalším postupu k vyššímu postavení. Práce je doplněna o fotografickou přílohu a transkripci cechovních artikulí.

**Klíčová slova:** cech, Třebíč, řemeslo, mlynáři

## **Annotation**

Michaela PAVLEČKOVÁ, *Třebíč Millers Guild from the first written mention in 1590 to its cancellation*, University of Hradec Králové, Philosophical faculty, Department of Auxiliary Historical Sciences and Archival Science, Bachelor Degree Thesis, Hradec Králové 2017.

The subject of my Bachelor Degree Thesis brings interesting information about Třebíč Millers Guild. A result of my research presents facts about the existence of Millers Guild, inner structure, position of nobility and municipal mill houses and last but not least edition of codification of Milles journeymen is attached. This edition gives evidence about inner structure of journeymen brotherhood. Guild situation is outlined on the background of history and economic progress of Třebíč town.

My research also brings valuable information about the evolution of guild institution, inner hierarchy, pose of apprentices, journeymen, masters and the highest actors in guild – guild masters. I explained the system of accepting of new members and their next journey to the higher positions.

Pictures and transcription of guild set of rules are enclosed in supplement.

Keywords: guild, Třebíč, craft, millers

## Obsah

Úvod .....	9
<b>1. DĚJINY MĚSTA TŘEBÍČE SE ZVLÁŠTNÍM ZAMĚŘENÍM NA OBDOBÍ OD 16. STOLETÍ DO PRVNÍ POLOVINY 19. STOLETÍ .....</b>	<b>11</b>
<b>1.1. Hospodářský obraz města .....</b>	<b>23</b>
<b>2. CECHOVNÍ ZŘÍZENÍ.....</b>	<b>28</b>
<b>2. 1. Vnitřní fungování cechu .....</b>	<b>35</b>
<b>2. 2. CECHOVNÍ HIERARCHIE .....</b>	<b>37</b>
2. 2. 1. Cechmistr .....	37
2. 2. 2. Mistr.....	37
2. 2. 3. Učedník.....	38
2. 2. 4. Tovaryš .....	40
<b>3. STRUČNÝ PŘEHLED TŘEBÍČSKÝCH CECHŮ .....</b>	<b>42</b>
<b>3. 1. Cech soukeníků .....</b>	<b>43</b>
<b>3. 2. Cech tkalců .....</b>	<b>44</b>
<b>3. 3. Cech koželuhů .....</b>	<b>46</b>
<b>3. 4. Cech jirchářů.....</b>	<b>47</b>
<b>3. 5. Cech ševců .....</b>	<b>48</b>
<b>3. 6. Cech řezníků.....</b>	<b>49</b>
<b>4. MLYNÁŘSKÉ ŘEMESLO .....</b>	<b>51</b>
<b>4. 1. Typy mlýnů.....</b>	<b>53</b>
<b>4. 2. Mlýnská hierarchie .....</b>	<b>56</b>
<b>5. MLYNÁŘI V TŘEBÍČI .....</b>	<b>57</b>
<b>5. 1. Třebíčské mlýny a stručná historie cechu .....</b>	<b>57</b>
<b>5. 2. Artikule třebíčských mlynářů.....</b>	<b>63</b>
5. 2. 1. Výklad artikulí .....	63



<b>6. TŘEBÍČSKÝ ŘÁD MLYNÁŘSKÝCH TOVARYŠŮ.....</b>	<b>68</b>
<b>7. GENERÁLNÍ CECHOVNÍ POŘÁDEK FRANTIŠKA I. A JEHO VLIV NA MLYNÁŘSKÉ ŘEMESLO .....</b>	<b>71</b>
<b>ZÁVĚR .....</b>	<b>76</b>
<b>POUŽITÉ ZKRATKY .....</b>	<b>78</b>
<b>POUŽITÉ PRAMENY .....</b>	<b>79</b>
<b>POUŽITÉ ARCHIVNÍ POMŮCKY .....</b>	<b>82</b>
<b>POUŽITÁ LITERATURA.....</b>	<b>83</b>
<b>PŘÍLOHY .....</b>	<b>86</b>
<b>1. Opis cechovních artikulí z roku 1607.....</b>	<b>86</b>
<b>2. Edice tovaryšského řádu .....</b>	<b>91</b>
<b>3. Soudobá mapa Třebíče s vyznačenými lokalitami mlýnů .....</b>	<b>97</b>
<b>3.1. Mlýny zachycené v katastrální mapě z roku 1835 .....</b>	<b>100</b>
<b>3.2. Soudobé fotografie třebíčských mlýnů .....</b>	<b>108</b>
<b>4. Tovaryšský řád.....</b>	<b>115</b>
<b>5. Ukázka generálního cechovního pořádku císaře Františka I. ....</b>	<b>116</b>

## Úvod

Překládaná bakalářská práce si klade za cíl popsat podobu a fungování cechu mlynářského v městě Třebíči. Kromě cechů textilního a kožedělného odvětví nebyla dosud dalším cechům v Třebíči věnována náležitá pozornost. Ve městě existovalo mnoho různých cechů, z nichž k nejvýznamnějším náležel cech mlynářů. Napovídá tomu již poměrně brzké založení cechu i množství mlýnů, které na území třebíčského panství fungovaly.

Pro lepší pochopení fungování městského řemeslného prostředí věnuji část textu dějinnému kontextu města Třebíče a jeho hospodářské situaci v období od založení benediktinského kláštera roku 1101 po zrušení cechů v roce 1859 (1860) se zvláštním zaměřením na období 16. – 19. století. Kvůli pochopení celkové problematiky informuje tato práce také o vývoji cechovního zřízení, jeho vnitřní hierarchii i propracovanému systému jednotlivých personálních pozic. Následuje stručný výčet nejdůležitějších třebíčských cechů. Čtvrtá kapitola ve stručnosti popisuje fungování mlynářského řemesla na území českých zemí. Jsou zde ukázány jednotlivé typy vodních mlýnů i jejich vnitřní fungování po personální stránce. Kapitola následující se již plně zabývá mlynářským cechem v městě Třebíči. Je zde nastíněna jeho stručná historie a popsány konkrétní třebíčské mlýny.

Stěžejními dokumenty pro zpracování tématu pochází ze Státního okresního archivu Třebíč, z fondu *Cech mlynářů Třebíč (1590–1851)*. Jsou jimi tovaryšský řád z roku 1608<sup>1</sup>, které přináší nové poznatky o vnitřním fungování samotného cechu i tovaryšského bratrstva a generální cechovní pořádek císaře Františka I.<sup>2</sup>, který mlynářské řemeslo v 19. století velmi silně ovlivňovalo. Do poznámkového

---

<sup>1</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, knihy, kart. č. 1, kn. č. 5, inv. č. 7, Registra tovaryšská cechu mlynářského v městě Třebíči na Moravě 1590–1674.

<sup>2</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč*, knihy, kart. č. 1, kn. č. 2, inv. č. 4, Generální cechovní pořádek mlynářský císaře Františka I.

aparátu jsou zpracovány krátké informace o pomístních názvech Třebíče a jejího bezprostředního okolí.

## 1. DĚJINY MĚSTA TŘEBÍČE SE ZVLÁŠTNÍM ZAMĚŘENÍM NA OBDOBÍ OD 16. STOLETÍ DO PRVNÍ POLOVINY 19. STOLETÍ

Město Třebíč je situováno na západní Moravě v jihovýchodní části kraje Vysočina. Jeho počátky se datují do prvního desetiletí 12. století. V této době se zde rozkládal tzv. Třebečský les,<sup>3</sup> jehož středem protékala řeka Jihlava. Současně od obce Sokolí se až k sousední Vladislavi<sup>4</sup> rozprostírala široká záplavová niva a oblast, ve které později Třebíč vznikla, je prakticky ze všech stran obehnaná příkrými skalnatými stráněmi.

Na tomto území, které se nezdá býti příznivým pro budoucí osídlení, se roku 1101 rozhodla dvě údělná knížata, Oldřich Brněnský a Litold Znojemský, založit benediktinský klášter. Jeho založení je prvním pevným bodem v historii Třebíče, avšak není možné ho doložit originální listinou.<sup>5</sup> Benediktinský klášter se začal rozrůstat, zanedlouho se stal hospodářským centrem a soustředil k sobě obchod z okolních oblastí. Zanedlouho se pod klášterem<sup>6</sup> utvořila malá tržní osada, která dala základ pozdějšímu městu.<sup>7</sup> Třebíč je poprvé zmíněna roku 1197.<sup>8</sup> Z nevelké tržní osady pod klášterem se brzy stalo město.<sup>9</sup> O životě v Třebíči schází písemné doklady prakticky až do vydání

---

<sup>3</sup> Název města je pravděpodobně převzat právě od Třebečského lesa. Pojmenování lesa se s největší pravděpodobností váže na osobní jméno pana Třebka, který na území lesa vlastnil soukromé sídlo. Viz Adolf KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, Třebíč 1874, s. 10.

<sup>4</sup> Obec se prý nazývá proto, že se zde narodil král Vladislav II., Jiná verze pověsti mluví o knížeti Vladislavovi, synovi knížete Oldřicha Brněnského. Viz Ladislav HOSÁK – Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II.*, M-Ž, Praha 1980s. 719.

<sup>5</sup> Originální listina je společně s archivem kláštera nenávratně ztracena, avšak je zaznamenána v Třebíčském opisu Kosmovy kroniky z 1. poloviny 15. století. Opis nás informuje nejen o založení benediktinského kláštera, ale také o jeho pozdějším darování Oldřichu Brněnskému a Litoldovi Znojemskému. Viz Adolf KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, Třebíč 1874, s. 16.

<sup>6</sup> Nejstarší městská lokalita, nazvána Podklášteří, které je zmiňováno jako předměstí už roku 1556. Viz Ladislav HOSÁK – Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II.*, M-Ž, Praha 1980, s. 262.

<sup>7</sup> Rudolf FIŠER, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, Třebíč 2004, s. 7.

<sup>8</sup> A. KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, s. 6.

<sup>9</sup> První zmínka o Třebíči jako o městu pochází z roku 1277.

listiny markraběte Karla v roce 1335.<sup>10</sup> Poté, co Karel IV. zemřel, nastaly Moravě krušné časy, které přišly ve stínu válek moravských markrabat. Období prosperity vystřídal úpadek zemědělský i řemeslný.

Z počátku husitského období není o Třebíči mnoho zpráv. Když však byla husitská revoluce v plném proudu, byla Třebíč i s klášterem během moravského tažení roku 1424 dobyta, čímž se stala pro několik následujících let husitskou oporou Moravy.<sup>11</sup> Již roku 1435 však bylo město dobyto zpět markrabětem Albrechtem.<sup>12</sup>

Nejkatastrofálnější událostí se pro Třebíč stala česko-uherská válka. Konvent třebíčského kláštera v čele s opatem Martinem velice sympatizoval s králem Jiřím z Poděbrad a právě tato skutečnost se stala osudnou nejen klášteru, ale také celému městu. Uherský král Matyáš do Třebíče pronásledoval krále Jiřího z Poděbrad<sup>13</sup> a město v květnu 1468 oblehl.<sup>14</sup> Třebíč nebyla schopna se dlouho ubránit silnému tlaku uherských vojsk a zanedlouho padla. Město bylo vypleněno a poté spáleno. Popelem lehla jak předměstí, tak také vnitřní město. Tento požár byl tak ničivý, že Třebíč přestala na dlouhých sedm let zcela existovat.<sup>15</sup> Klášterní statky byly buď zastaveny, nebo byly Matyášem darovány Zdeňkovi ze Šternberka.<sup>16</sup> Období, které následovalo těsně po zničení města je zmapováno jen velmi útržkovitě. Víme však, že přeživší obyvatelé,<sup>17</sup> a nový majitel třebíčského panství společně usilovali o obnovu města a Třebíč znovu

---

<sup>10</sup> Touto listinou získala Třebíč významné privilegium, kterým městu přiznal stejná práva, jako mělo blízké Znojmo. Viz A. KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, s. 65.

<sup>11</sup> Třebíč byla husitskou i po bitvě u Lipan, tamtéž, s. 50.

<sup>12</sup> Tamtéž.

<sup>13</sup> Jiřího z Poděbrad už v Třebíči nezastihl, ale v prostoru městských hradeb se zdržoval jeho syn Viktorin.

<sup>14</sup> Vincenc SAMEŠ, *Rok 1468 a Třebíč*, Třebíč 1968, s. 12.

<sup>15</sup> Tamtéž, s. 22.

<sup>16</sup> Tamtéž, s. 172.

<sup>17</sup> Ti, co přežili, se odebrali do nedalekého Velkého Meziříčí či do Měřína. Tamtéž, s. 160.

vyrostla na svých původních základech.<sup>18</sup> Město se začalo znovu rozvíjet.<sup>19</sup>

Po smrti Zdeňka ze Šternberka došlo k jednání s králem Vladislavem, který rozhodl, že klášterní statky – a tedy i město – budou zastaveny Vilémovi z II. z Pernštejna. Ten měl místo zbavit všech dluhů.<sup>20</sup> Díky Vilémovi z Pernštejna město zbohatlo po stránce hmotné a jeho syn Jan se postaral o pozvednutí měšťanského ducha. Roku 1516 založil literátský kůr, který byl první institucí tohoto druhu v zemi.<sup>21</sup> Literáti se kromě náboženských zpěvů věnovali také pečlivému dozoru nad školami, což vedlo k neobyčejnému rozvoji školství ve městě. Na konci 16. století se Třebíč dokonce stavěla mezi nej přednější střediska duševního života na Moravě.<sup>22</sup>

Třebíčské panství se postupně rozmnožovalo<sup>23</sup>. Tento růst by pravděpodobně úspěšně pokračoval, kdyby v roce 1526 panství nezměnilo svého majitele. Jan IV. z Pernštejna vyměnil třebíčské statky s Arklebem Černoorským z Boskovic. Až do této doby v klášteře žilo několik starších mnichů, ty ale Arkleb roku 1527 vyhnal a prostory kláštera byly přestavěny na renesanční zámek.<sup>24</sup> Dva roky poté však Arkleb zemřel a panství se ujal jeho syn Jan Jetřich. Ten již roku 1545 třebíčské panství odevzdal zpět pánům z Pernštejna.<sup>25</sup>

Jan IV. z Pernštejna začal na třebíčských statcích hromadit nemalé dluhy. U měšťanů si vypůjčil 2000 zl. Odměnou jim za to roku

---

<sup>18</sup> V. SAMEŠ, *Rok 1468 a Třebíč*, s. 62.

<sup>19</sup> Dařilo se řemeslům a měšťané stavěli hostince, aby mohli poskytnout přístřeší králům, knížatům, či biskupům, kteří městem často projížděli. Třebíčí procházely hlavní cesty z Prahy do Vídně a z Prahy přes Brno a Uherský Brod do Uher. Viz Vilém NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, Třebíč 1911, s. 17.

<sup>20</sup> Dokonce mu vypsál tučnou sumu 15 500 uherských zl., R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 62.

<sup>21</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 20.

<sup>22</sup> Tamtéž.

<sup>23</sup> Např.: o obce Ptáčov a Kracovice.

<sup>24</sup> Rudolf FIŠER, *Třebíč, město a čas*, Třebíč 1996, s. 99.

<sup>25</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 22.

1547 bylo vydání stvrzení o svobodě kšaftování, uzavírání svatebních smluv a povolil také jisté svobody, týkající se rybolovu a prodávání výhradně třebíčského piva na pondělních trzích.<sup>26</sup> O rok později Jan zemřel a jeho majetek byl rozdělen mezi tři syny. Třebíčské panství dostal do držení Vratislav II. z Pernštejna. Byl velice oblíben u císařského dvora. Asi proto mu císař Ferdinand I. panství, které bylo do této doby stále pouze v zástavě, dal jako dědičné a vlastní.<sup>27</sup> I přes tuto výsadu byl z finančních důvodů nucen rozprodávat své statky. Hlavní díl třebíčského panství se zámek, Podklášteřím, vnitřním městem a předměstími, koupil Burian Osovský z Doubravice.<sup>28</sup>

Burian zakoupil třebíčské panství za cenu, která byla nad jeho finanční možnosti, proto byl nucen ke zvyšování hospodářské aktivity. V polovině 16. století se hlavním výrobním artiklem stalo vedle rybníkářství pivovarnictví.<sup>29</sup> Páni z Pernštejna se spokojili s pouhým pronájmem panských pivovarů, zato Burian zamýšlel postavit vlastní pivovar u Podklásterského mostu, nehledě na městská privilegia, která byla Třebíči dána králi Ladislavem a Jiřím z Poděbrad. Navíc počítal s povinným odběrem piva poddaných z celého panství. Měšťané se přirozeně nechtěli vzdát své nejdůležitější hospodářské výsady – mílového práva. Výsledkem hospodářských svárů byla stížnost města u zemského soudu. Zemský hejtman Zdeněk z Valdštejna rozhodl, že město je v plném právu a Burian mu nesmí upírat jeho privilegia. Spor ale nadále pokračovat a byl hnán až k císařskému dvoru. Měšťané na císaři vymohli potvrzení a obnovení všech výsad a svobod.<sup>30</sup> Toto rozhodnutí se však přičilo Burianově vůli. Sice v Třebíči pivo vařit přestal, avšak obyvatelům upíral mnoho dalších práv (např.: právo odúmrti, právo na pronájem veškerých pozemků, lovení ryb, atd.).

---

<sup>26</sup> Tamtéž, s. 23.

<sup>27</sup> Tamtéž.

<sup>28</sup> Tamtéž, s. 24.

<sup>29</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 77.

<sup>30</sup> Tamtéž.

Po Burianově smrti se roku 1568 stal jediným dědicem panství Smil Osovský z Doubravice. Pro své schopnosti byl už ve svých mladých letech povoláván k nejpřednějším úřadům v zemi.<sup>31</sup> Vynikal řečnickým nadáním i státnickým rozhledem a byl považován za obránce práv i zemských svobod.<sup>32</sup> Společně s panstvím na Smila přešly i Burianovy dluhy, o které se musel postarat. Z velké části mu pomohly dva sňatky, které byly velice výhodné.<sup>33</sup> Smil se však ukázal býti také dobrým hospodářem panství. Za jeho téměř čtyřicetiletou vládu na Třebíči se z feudálního velkostatku stal velkostatek rozvíjejícím se vrchnostenským hospodařením na panských dvorech.<sup>34</sup> Díky svému moudrému hospodaření byl považován za jednoho z nejbohatších moravských pánů. Smil Osovský byl horlivým vyznavačem Jednoty bratrské a v prvních letech své vlády zde zřídil školu bratrského učení společně s mistrem Eneášem Boleslavským a rodákem Janem Hlavou.<sup>35</sup> Třebíč se stala kromě Přerova a Ivančic jedním z nejpřednějších středisek Jednoty bratrské.<sup>36</sup> V této době město prožívalo zlatý věk a rozvíjelo se jak po stránce hospodářské, tak také sociální, mravní i kulturní; navíc už 120 let nezažilo válečné útrapy. Po smrti Smila Osovského z Doubravice roku 1613 bylo panství se všemi svými majetky zapsáno do desk zemských jeho druhé manželce Kateřině z Valdštejna, která se hned roku 1614 znovu provdala. Jejím druhým manželem se stal Karel starší ze Žerotína, moravský šlechtic a představitel moravského zemského patriotismu.<sup>37</sup>

Ve stínu třicetileté války město nebylo nijak výrazně ohroženo. Karel starší ze Žerotína 9. 12. 1620 vymohl na císaři Ferdinandovi II.

---

<sup>31</sup> Byl platnou silou jak v úřadě nejvyššího zemského sudího i ve sněmovních jednáních a diplomatických službách.

<sup>32</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 26.

<sup>33</sup> Roku 1572 sňatek s Bohunkou ze Žerotína a roku 1589 s Kateřinou z Valdštejna. Viz R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 80.

<sup>34</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 80.

<sup>35</sup> Jeden z překladatelů Bible Kralické.

<sup>36</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 27.

<sup>37</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 81.



generální pardon, který městu zajišťoval ochranu císařských vojsk před neukázněnými oddíly.<sup>38</sup> Díky tomuto listu se městu vyhnula pohroma v podobě Buquyovy armády, která postihla mnohá další moravská města. Přítomnost císařských vojáků se však stejně neobešla bez určitých násilností a rabování. Ochránci kupříkladu nedovolovali třebíčským obyvatelům vycházet za městské hradby, rušili nekatolické bohoslužby a v okolních vesnicích odcizovali dobytek a drůbež.<sup>39</sup> Dle výpočtů městského kronikáře bylo za vydržování vojáků a jejich koní utraceno mezi lety 1621–1622 přes 90 000 zl. rýnských a v roce 1623 pak dokonce 322 288 zl.<sup>40</sup>

Město se ocitlo ve velice tíživé finanční situaci, a tak primátor, rada a starší představitelé cechů si od Kateřiny z Valdštejna vypůjčili po 20 000 zl. (cechovní obnosy byly o něco menší). Mezi lety 1622–1623 navíc došlo k tzv. velké kaládě a státnímu bankrotu.<sup>41</sup> Rok 1623 byl ke všemu provázen neúrodou a vysokým zdražením obilí, což postihlo především obyvatele z nižších sociálních vrstev.<sup>42</sup>

V Třebíči vládla široká náboženská rozmanitost, která začala brát za své počátkem 20. let 17. století, kdy vyšel reformační patent vypovídající bratrské a evangelické kazatele ze země. Roku 1625 následoval další patent, tentokrát obrácený proti samotnému obyvatelstvu.<sup>43</sup> Definitivní ránou bylo vydání Obnoveného zřízení zemského, který na Moravě udeřil roku 1628. Ten přikazoval katolictví jako jediné možné vyznávané náboženství. Díky tomu, že většina místních obyvatel byla vyznáním nekatolíky, nastalo v období rekatolizace hromadné prodávání městských domů. Lidé se chystali odejít ze země, převážně do Uher.

---

<sup>38</sup> Tamtéž, s. 105.

<sup>39</sup> Tamtéž.

<sup>40</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 36.

<sup>41</sup> Ivana ČORNEJOVÁ - Jiří KAŠE - Jiří MIKULEC, *Velké dějiny země Koruny české*, Praha 2008, s. 88.

<sup>42</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 106.

<sup>43</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 36.

Dokonce i majitelé panství, Karel starší ze Žerotína a Kateřina z Valdštejna museli, jakožto nekatolíci, město opustit.<sup>44</sup> Dle závěti paní Kateřiny, která byla i navzdory vyhoštění z panství faktickou majitelkou, díky zápisu v zemských deskách, se celé panství v rodu Valdštejnů dědilo dle seniorátního principu.<sup>45</sup> Velmi brzy postoupila třebičské panství svému bratru Adamovi, který se však ve vůdčí pozici neudržel příliš dlouhou dobu a už roku 1630 nastoupil jako majitel Třebíče jeho syn Rudolf. Ten byl snášenlivý ve věcech víry, avšak škodil městu po stránce hmotné. Stejně, jako bývalý majitel panství, Burian Osovský, omezoval měšťany na jejich významných privilegiích. Z poručení mu musel být ponechán dům 61/8 na Karlově náměstí, jehož majitel emigroval do Uher. V tomto domě zámečtí zřízení prodávali sůl, vařili a vystavovali panské pivo.<sup>46</sup> Výměnou za zachování měšťanských práv si Rudolf Valdštejnský na měšťanech vynutil vysoký poplatek 1000 zl. ročně pod pohrůzkou odnětí práva várečného.<sup>47</sup> Předmětem sporů mezi městem a vrchností se také stal nucený odběr vlny a dobytka pro cech soukeníků a řezníků.<sup>48</sup> Suroviny totiž museli odebírat za velice nevýhodné a zcela neodpovídající ceny. Tento spor byl vyřešen rozhodnutím Josefa I., který podpořil město.<sup>49</sup> K nepříznivým poměrům s vrchností se roku 1630 přidala velická neúroda, během které byli lidé nuceni používat kopřivy, trávu, listové řasy, žaludy a řezanku k mletí mouky. To mělo za následek silnou podvýživu obyvatel a jejich hromadné umírání.<sup>50</sup>

Naštěstí pro město Rudolf již roku 1640 zemřel a panství se ujala místo nezletilého syna vdova po Rudolfovi, Zdislava ze Sezimova Ústí.<sup>51</sup> Podle všeho panství fakticky řídil Jan Foltin Boček, který je

---

<sup>44</sup> Tamtéž, s. 37.

<sup>45</sup> Jiří JOURA, *Procházky starou Třebíčí podruhé*, Třebíč 2006, s. 149.

<sup>46</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 38.

<sup>47</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 111.

<sup>48</sup> Jiří JOURA a kolektiv, *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, Třebíč 2003, s. 111.

<sup>49</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 159.

<sup>50</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 38.

<sup>51</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 112.

městskými knihami nazývaný „*panem ouředníkem*“.<sup>52</sup> Ten jako přesvědčený nekatolík dokázal po celou dobu úspěšně sabotovat, rekatolizační snahy.<sup>53</sup>

Za patnáct let od Rudolfova úmrtí, tedy roku 1655, se panství konečně ujal právoplatný dědic Adam František. Jeho nástup byl očekáván s velkým napětím. Nekatolické obyvatelstvo doufalo v zachování dosavadních poměrů, avšak římskokatoličtí vyznavači se připravili k zahájení protireformace. Adam František však sdílel mnoho rysů se svým otcem a hospodářské záležitosti pro něj byly důležitější, než ty náboženské. Třebíč byla dokonce nazývána „*sidlem nepravosti a dcerou Babylonu*“ a byla pro mnohé okolní feudály neustálým terčem kritik a žalob.<sup>54</sup> Proces rekatolizace byl uveden do pohybu rozsáhlou žalobou polenského děkana Kryštofa Kazimíra Burešovského z 13. září 1656. Obracel se přímo na panovníka Leopolda I. a snažil se o radikální zákrok proti třebíčským heretikům.<sup>55</sup> Tato stížnost vyvolala brzkou reakci úřadů a ve městě začala fungovat jakási inkviziční komise, ve které byl přítomný i žalobce Burešovský. Byl zjišťován počet nekatolických sekt ve městě a jmenný seznam jejich příslušníků.<sup>56</sup> Během této činnosti od roku 1657 z města odešlo mnoho obyvatel, avšak již v únoru 1658 přišel jistý zvrat. Na katolickou víru se totiž obrátil Jan Suchenius – nejvyšší hlava zbylého nekatolického obyvatelstva. Po jeho vzoru nastalo hromadné přestupování na povolenou víru. Avšak proces rekatolizace stále nebyl dokončen. Mnoho měšťanů se po čase vracelo ke svojí staré víře.<sup>57</sup> Ze města zmizela bratrská škola i literátský kůr.<sup>58</sup>

---

<sup>52</sup> Tamtéž, s. 126.

<sup>53</sup> Tamtéž.

<sup>54</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 126.

<sup>55</sup> Tamtéž, s. 127.

<sup>56</sup> Tamtéž, s. 128.

<sup>57</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 43.

<sup>58</sup> Tamtéž, s. 44.

Roku 1666 zemřel Adam František z Valdštejna, který učinil univerzální dědičkou celého panství svoji dceru Marii Annu Františku. Její dědictví však odporovalo závěti Kateřiny z Valdštejna. Dle seniorátního principu totiž panství mělo připadnout poslednímu z žijících bratrů Rudolfa z Valdštejna, Janu Viktorinovi. Ten ale během jednání o panství zemřel a dědicem se tak stal další příbuzný, František Augustin z Valdštejna.<sup>59</sup> Za jeho vlády dospěla rekatolizace do nové fáze. Fara u kostela sv. Martina totiž byla povýšena na děkanství, k čemuž došlo v roce 1671.<sup>60</sup> Prvním děkanem se stal Václav Vojtěch Keil, který se však tohoto úřadu nezhostil na dlouhou dobu, jelikož zemřel již v roce 1673.<sup>61</sup>

Držitelem panství se po Františkově úmrtí stal jeho bratr Karel Ferdinand z Valdštejna.<sup>62</sup> Karel se na rozdíl od předešlých majitelů zapsal, jako dobrotivý pán - obnovil např. rovnováhu v rozvržení daňových poplatků. Za jeho vlády také do Třebíče přišli první představitelé žebrového kapucínského řádu, kteří později v městské části Jejkov<sup>63</sup> vystavěli kostel s klášterem. Tak se zde tento řád pevně uchytil a jeho členové se stali jakousi charakteristickou součástí městské společnosti.<sup>64</sup>

První polovina 18. století se v historickém vývoji nijak neliší od předchozího období. Třebíč si stále uchovává znaky poddanského městečka pozdního feudalismu, které zužují četné a dlouhotrvající spory s Valdštejnskou vrchností. Město i nadále bránilo svá klasická

---

<sup>59</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 133–134.

<sup>60</sup> Tamtéž, s. 134.

<sup>61</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 134.

<sup>62</sup> Tamtéž, s. 135.

<sup>63</sup> Na předměstí Jejkov měl stát nejstarší vodní mlýn. Jeho jméno je zřejmě odvozeno od osobního jména Jejek či Jejkovic. Ladislav HOSÁK – Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, A-L*, Praha 1980, s. 353; M. HEDBÁVNÝ, *Třebíčské pověsti a zajímavosti*, s. 69.

<sup>64</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 135.

práva a privilegia a nejvyšší zemské instituce se ve většině případů přiklonily na jeho stranu.<sup>65</sup>

Od 40. let 18. století byla Třebíč vážně postihována událostmi války o rakouské dědictví (1740–1748). Město silně pocítilo již počátek válek. Roku 1742 sem dorazili pruští husaři, kterým muselo být zapláceno 18 000 zl. výpalného. Ve vnitřním městě se v domě U Černého orla ubytoval král Fridrich s několika svými muži. Zbytek armády, která měla čítat 12 000 mužů, byl ubytován v okolních vesnicích.<sup>66</sup> Vojsko sice obyvatelstvo všelijak sužovalo, avšak nějakých výstředností se nedopouštělo. Na zámku však hejtman František Štorch s ostatními úředníky zpanikařil a v hrůze před přicházející armádou uprchnul. Toho pruská armáda využila a zámek jimi byl zcela vydrancován.<sup>67</sup> Škody způsobené vpádem byly odhadnuty na 90 000 zl.<sup>68</sup>

V letech 1765–1769 za sebou následovaly velké neúrody a následující hladomor, který si vyžádal vysoký počet obětí.<sup>69</sup> Takováto situace se opakovala ještě v letech 1771 a 1772. Byla také jedním z hlavních důvodů propuknutí selského povstání roku 1775, které se na Moravě projevilo nejrozsáhleji právě v jihozápadní oblasti a muselo být dokonce vojensky potlačeno.<sup>70</sup> V roce 1787 byla městská rada během správní reformy donucena k ústupu vůči sousedskému výboru a nově zvolenému magistrátu. Poslední úřad purkmistra držel Tadyáš Vyškovský do konce září 1787. Od října pak nastoupilo 18 členů sousedského výboru. Tento magistrát v úřadování zcela vymýtil i poslední stopy češtiny a školství nevěnoval vůbec žádnou pozornost.<sup>71</sup> Pro město pak bylo velmi nemilé rozhodnutí o císařské silnici mezi

---

<sup>65</sup> Tamtéž, s. 156.

<sup>66</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 45.

<sup>67</sup> Tamtéž, s. 45–48.

<sup>68</sup> Jan JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, Brno 1981, s. 38.

<sup>69</sup> Tamtéž.

<sup>70</sup> Tamtéž.

<sup>71</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 50–53.

Brnem a Jihlavou. Byla totiž vedená před nedaleké Velké Meziříčí, takže Třebíči se tato významná spojnice zcela vyhnula.<sup>72</sup>

Počátek 19. století nebyl pro město zcela příznivým. Roku 1805 s etudy prohnala třetí koalice namířená proti Napoleonovi Bonapartemu. Město opět živilo tisíce mužů i jejich koně. K tomu se přidaly rekvizice suken, obuvi, košil, klobouků a dalšího zboží. Celý pobyt Třebíč stál 300 000 zl.<sup>73</sup> Další pohroma město postihla již roku 1819 a přišla v podobě moru mezi dobyt看. Výsledkem bylo, že Třebíč na několik let ztratila své trhy. Bídu umocnily dlouhé neúrody, které se táhly už od roku 1806.<sup>74</sup> Dvacátá léta 19. století se nesla v tragickém duchu rozsáhlých městských požárů. Roku 1821 na Moravě propukla poslední protirobotní vzpoura, během které vzbouřenci rozhazovali paličské listy, ve kterých hrozili, že zámek i město budou podpáleny, pokud panské otročení neskončí.<sup>75</sup> Hrozby začaly být plněny na počátku května téhož roku. Během tohoto paličského trestání vrchnosti shořelo 188 domů ve vnitřním městě i předměstí, několik stodol, fara, špitál a deset dalších chalup. Poškozené domy ještě nebyly ani z části opraveny a požár roku 1822 vypukl nanovo. Během této události vyhořela i městská věž.<sup>76</sup> Pro záchranu města byly v monarchii pořádány veřejné sbírky, které ale vynesly jen něco málo okolo 20 000 zl. Z okolních panství pak bylo městu darováno dříví, cihly a vápno. Většina shořelých domů ale nikdy nebyla znovu dobudována.<sup>77</sup> Během let 1823–1825 město zcela vyčerpalo všechn svůj kapitál a k tomu mělo nedoplatek 1120 zl.<sup>78</sup> Přírodní katastrofy pokračovaly i ve 30. a 40. letech, kdy přišel další

---

<sup>72</sup> Tamtéž, s. 53.

<sup>73</sup> Tamtéž, s. 54.

<sup>74</sup> J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 40; V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 55.

<sup>75</sup> J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 40.

<sup>76</sup> Jiří JOURA, *Procházky starou Třebíčí počtvrté*, Třebíč 2010, s. 18.

<sup>77</sup> J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 41.

<sup>78</sup> Tamtéž.

ničivý požár, epidemie cholery a povodeň, která strhala většinu mostů a zaplavila celé hlavní náměstí.<sup>79</sup>

Revoluční rok 1848 v Třebíči neprobíhal nijak dramaticky. Vyhranila se zde však národní orientace měšťanstva na českou a německou složku obyvatel. Vůdce národní strany Dr. Jan Haněl, shromažďoval hloučky vlastenců. S nimi v listopadu 1848 založil Měšťanskou besedu, která se stala prvním českým vlasteneckým sdružením.<sup>80</sup> Činnost spolku však ochabovala po nastolení bachovského absolutismu a obavy z perzekuce spolku i jeho členů stoupaly. Jejich činnost tedy velmi viditelně opadla a na přelomu let 1851–1852 zcela zanikla.<sup>81</sup>

Roku 1849 město při nové organizaci obcí připojilo do svého celku bývalá předměstí Nové Dvory<sup>82</sup> a Nové Město. Po odstupujícím magistrátu se pak vedení ujalo dne 1. 4. 1850 nové zastupitelstvo v čele s nově zvoleným starostou Martinem Hasskem, který se zasloužil o vybudování střelnice a třebíčské školství hodlal pozvednout na podstatně vyšší úroveň.<sup>83</sup> Pro kritiku, že příliš zatížil městské hospodářství, však roku 1857 odstoupil.<sup>84</sup> Velká změna pro celkový ráz města nastala 20. prosince 1859,<sup>85</sup> kdy byl vydán patent, jímž byl uzákoněn nový živnostenský řád a podmínky pro svobodné podnikání. Tím oficiálně zanikly cechy i jejich celkový význam. V Třebíči se ale i nadále řemeslníci sdružovali ve společenstvech živnostníků po mnoho dalších let.<sup>86</sup>

Politický vývoj města je velmi dobře shrnut v díle R. Fišera a J. Janáka, kteří se podíleli na dvoudílné práci o dějinách Třebíče. R

---

<sup>79</sup> Tamtéž, s. 43.

<sup>80</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 56–57.

<sup>81</sup> J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 74.

<sup>82</sup> Nové dvory jsou pojmenovány podle svého jádra, které tvořilo sedm dvorců, ke kterým postupně přirůstala další stavení. M. HEDBÁVNÝ, *Třebíčské pověsti a zajímavosti*, s. 69.

<sup>83</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 58; J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 75.

<sup>84</sup> J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 75.

<sup>85</sup> Byl v platnosti od počátku roku 1860.

<sup>86</sup> Jiří JOURA, *Procházky starou Třebíčí potřetí*, Třebíč 2008, s. 55.

Fišer platí za nejlepšího třebíčského historika, který se specializuje především na starší dějiny opatství. Mimo jiné publikoval díla *Třebíč: Z historie benediktinského kláštera*<sup>87</sup> či *Kláster uprostřed lesa*.<sup>88</sup> Další z třebíčských dějepisců je J. Joura, který zpracoval v letech 2004–2015 rozsáhlé dílo *Procházky starou Třebíčí I. – VI.* Velmi podrobné informace podávají práce A. Kubeše<sup>89</sup> a V. Nikodéma.<sup>90</sup>

### 1.1. Hospodářský obraz města

Jak již bylo na začátku zmíněno, třebíčský benediktinský klášter byl založen na území tehdejšího Třebečského lesa. Ten byl umístěn na výhodném místě, jelikož stál nedaleko zemské cesty a raně středověké Lovětínské stezky, která vedla ze Starého Brna přes tento les až do jižních Čech.<sup>91</sup> Navíc se třebíčský klášter stal jakýmsi spojovníkem mezi starými sídelními oblastmi Moravy s jižními a středními Čechami a to díky Haberské stezce, která vycházela z Kolína přes Čáslav, Habry, Brod,<sup>92</sup> Jihlavu, Brtnici a okolo Třebíče do královského města Znojma.

Nově vzniklé třebíčské opatství se stalo po tom Břevnovském nejvýznamnější benediktinskou institucí v zemi,<sup>93</sup> a tak není divu, že se v jeho bezprostřední blízkosti začínala tvořit trhov故事ada. Toto prostředí bylo pro nově přicházející obyvatelstvo výhodné. Klášterní budova totiž plnila funkci mohutné středověké pevnosti a zároveň měla dobré prostředí řemeslnického odbytí. Jelikož okolí kláštera bylo poseto hustými lesy, zemědělství zde vládlo v naprosté menšině. Hlavní činností obživy místních obyvatel se stala řemesla. Společně s ostatním obyvatelstvem sem přicházeli také Židé s vidinou výnosného obchodování. Třebíčští Židé vytvořili vlastní komunitu na

---

<sup>87</sup> R. FIŠER, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*.

<sup>88</sup> Rudolf FIŠER, *Kláster uprostřed lesa*, Třebíč 2001.

<sup>89</sup> A. KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*.

<sup>90</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče: období 1468-1660, část I*

<sup>91</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 16.

<sup>92</sup> Místo dnešní obce Vladislav.

<sup>93</sup> Jana BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, Žehušice 2003, s. 14.



levém břehu řeky, kde velmi úzce sousedili s budoucí obcí Podklášteří již před obdobím 13. století.<sup>94</sup>

Řemeslníkům se zde skvěle dařilo a to především díky dostatečným vodním zdrojům, kterými byla řeka Jihlava a Stařečský potok. Brzy byla řeka usazena do pevných břehů, na kterých vyrostly mlýny a soukenické valchy.<sup>95</sup> Vzkvétajícímu klášteru i nové osadě pomohlo k rozvoji trhové právo, které bylo Třebíči propůjčeno v 70. letech 13. století za vlády Přemysla Otakara II.<sup>96</sup> Právě díky němu se začala řemesla dynamicky rozvíjet. Do kláštera putoval zbožný lid, který zajistil čilý ruch a obchodní činnosti. V období porážky krále Přemysla na Moravském Poli bylo jak město, tak především klášter na skvělém vzrůstajícím hospodářském stupni, a to zejména díky rozmachu kolonizace na území třebíčského opatství.<sup>97</sup> S rozmachem těžby stříbra na Vysočině vznikají v blízkém okolí kláštera hornická střediska v Jihlavě, Předíně a pravděpodobně i v Měříně. Právě tato místa přilákala nový proud řemeslníků a obchodníků, čímž byla zvýšena potřeba vybudování oblasti hospodářského zázemí. Město tak rozdělilo práci mezi řemesla a zemědělství a vše bylo upraveno novým právem emphyteuze, tedy dědičnou půdou.<sup>98</sup>

K trhovému právu městu přibýlo právo odbývání dvou výročních trhů, které Třebíči propůjčil markrabě Albrecht ke dni sv. Bartoloměje.<sup>99</sup> Tyto trhy používaly stejných práv a svobod jako ostatní moravská města. Také privilegium markraběte Karla z roku 1335 dalo městu rozsáhlé tržiště a pevnější právní řád. To vše zdůrazňovalo

---

<sup>94</sup> A. KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, s. 99.

<sup>95</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 2.

<sup>96</sup> Tamtéž, s. 3.

<sup>97</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 33.

<sup>98</sup> Tamtéž, s. 33.

<sup>99</sup> 24. srpna.

významnou funkci města jakožto obchodního střediska.<sup>100</sup> Teprve husitské války znamenaly pro hospodářství města jistý úpadek.

Po skončení revoluce se Třebíč pokoušela své hospodářské poměry pozvednout na vyšší úroveň. V tom jí měla pomoci další propůjčená práva. Kromě toho, že král Ladislav nechal „*město věžemi a zdmi obehnati*“,<sup>101</sup> roku 1454 dal král Ladislav městu velice významné právo mílové, které bylo zpočátku zaměřeno pouze na prodej piva, avšak později se rozšířilo i na ostatní výrobní odvětví.<sup>102</sup> Kromě domácího piva se v Třebíči šenkovalo pivo pražské a svídnické.<sup>103</sup> Přesně o deset let později dovolil měšťanům král Jiří výhradní prodej soli. Veškerá sůl do města přivezená měla být v první řadě prodávána obci a měšťanům a teprve od nich směli nakupovat cizinci a návštěvníci trhů.<sup>104</sup> K jejímu nákupu do města přijíždělo mnoho lidí i ze vzdálených měst, což pro Třebíč znamenalo značný výtěžek.<sup>105</sup>

Dobře prosperující město bohužel zasáhly hrůzy česko-uherské války, která jej zcela zdecimovala. Jak již bylo v předešlé kapitole řečeno, po sedmi letech bylo město nově budováno. V původním záměru bylo postavit město na lepším a strategičtějším místě, než bylo klidné údolí. Mluvilo se o přilehlém vyvýšeném Hrádku, avšak ekonomické důvody rozhodly vybudování Třebíče na jejích starých základech. Rozhodujícím faktorem byla dobrá dostupnost řeky a základy zcela nevyhořelých domů.<sup>106</sup> Jako první vyrostlo nové vnitřní město, na které se ihned poté napojila předměstí. Právě zde se usazovali především řemeslníci, kteří ke svému řemeslu potřebovali

---

<sup>100</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 42.

<sup>101</sup> Tamtéž, s. 53.

<sup>102</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 9.

<sup>103</sup> A. KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, s. 141.

<sup>104</sup> Tamtéž.

<sup>105</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 10.

<sup>106</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 62.

zdroj tekoucí vody – tedy mlynáři, soukeníci a koželuzi.<sup>107</sup> Do roku 1490 však existují pouze kusé zmínky. Jedna z nich však vypráví, že „*město rynek a ulice sobě rozšiřovalo, množilo se řemeslníků všelijakých do něho přibývalo a že skrze to měšťané i slovo obdrželi a z řemesel a handů svých bohatli.*“<sup>108</sup> Mezi řemesly se nejvíce rozmohlo soukenictví, které se stalo skutečným nervem celého města. Pro jeho mistry byl dokonce roku 1494 zřízen cechovní řád.<sup>109</sup> O třebíčských ceších však bude více pojednáno v jedné z následujících kapitol.

Nový majitel panství Vilém z Pernštejna si počínal jako dobrý a cílevědomý hospodář. Vedle prosperujícího pivovarnictví začal rozvíjet také rybníkářství. Panstvo si dobře uvědomovalo význam prosperujícího řemeslnictva a celkového hospodářství, proto mnoho z majitelů panství jejich rozvoj aktivně podporovalo.<sup>110</sup>

Hlavním výrobním artiklem bylo i nadále sukno, které bylo vyhlášené svojí kvalitou a odbyt si našlo v Linci, Vídni a obchodní spojení bylo zjednáváno i s Norimberkem.<sup>111</sup> Třebíč však nebyla svými majiteli pouze podporována. Mnozí z nich činili městu také mnohá příkoří a snažili se o vlastní panské hospodaření i navzdory tomu, že tato činnost přímo odporovala městským privilegiím.<sup>112</sup>

Celkový hospodářský obraz narušila až 2. polovina 18. století, kdy byla v Linci zřízena konkurenční manufaktura.<sup>113</sup> Třebíčský průmysl tak utrpěl těžkou ránu, jelikož přišel o velmi důležitý zahraniční odbyt, který městu přinášel nemalé výděvky. Tato krize byla umocněna přeložením starých dopravních směrů z Vídně do Prahy a z Brna přes Jihlavu do Prahy.<sup>114</sup> Obě tyto trasy se Třebíči zcela

---

<sup>107</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 10.

<sup>108</sup> Tamtéž, s. 19.

<sup>109</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 18.

<sup>110</sup> Ku příkladu majitel Smil Osovský dal všem městským cechům artikule i mnohé výsady.

<sup>111</sup> V. NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, s. 28.

<sup>112</sup> Viz předchozí kapitola.

<sup>113</sup> J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 16.

<sup>114</sup> J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 29.

vyhnuly. V této chvíli, kdy třebíčské soukenictví ztratilo tak důležité odbytiště, začala se ve městě rozmáhat nová výrobní odvětví – koželužství a obuvnictví.

Prosperující třebíčské koželužny se postupně proměňovaly v moderní manufakturní podniky. Ty největší z nich patřily rodinám Budišovských, Hassků a židovským Subakům.<sup>115</sup> Třebíčské koželužny byly na takové úrovni, že s úspěchem mohly obeslat i vídeňskou průmyslovou výstavu.<sup>116</sup>

Zcela zásadní změnou nejen pro město, ale pro celou zemi byl již zmiňovaný patent z roku 1859. Ačkoliv byly tímto všechny cechy fakticky zrušeny, většina řemesel se sdružila do vlastních živnostenských společenstev a fungovaly v městě i nadále, ačkoliv v poněkud změněné formě.

---

<sup>115</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 79.

<sup>116</sup> J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 51.

## 2. CECHOVNÍ ZŘÍZENÍ

Vývoj cechovních organizací je velmi silně spjatý s dějinami řemesel. Již během raného feudalismu byla řemeslná výroba provozována jak na vesnicích, tak i na feudálních dvorech. Charakter výroby na venkově se lišil od toho dvorského - dvory totiž byly především středisky řemeslné výroby a obchodu, ale vesnická výroba byla spíše zemědělského rázu.<sup>117</sup> V průběhu let došlo k posilování dvorské výroby na úkor té vesnické natolik, že se řemeslná výroba ve většině případů přesunula na vrchnostenské dvory a stala se neodmyslitelnou součástí místního trhu.<sup>118</sup> Mnozí řemeslníci přicházeli do lokalit blízko šlechtických, či knížecích sídel. Svoji práci museli přizpůsobovat přáním a požadavkům svého feudálního pána.<sup>119</sup>

V období od 11. století do počátku století 13. tržních středisek značně přibývalo. Rozrůstal se trhový život a mnoho lokalit dalo základ budoucím městům. Od počátku 13. století se společnost s definitivní platností rozštěpila na vrchnost a poddané.<sup>120</sup> Do těchto nově nastavených poměrů vstoupilo období procesu cizinecké kolonizace a právě v této době se i u nás začala oficiálně zakládat města.<sup>121</sup> Do měst odcházeli někteří řemeslníci z vrchnostenských dvorů, kde hledali lepší pracovní uplatnění a odbyť své výroby.<sup>122</sup>

Doba 13. a 14. století pro naše města znamenala prudký ekonomický vzrůst, díky kterému se stala neodlučitelnou součástí hospodářské struktury země.<sup>123</sup> Zcela charakteristický pro každé začínající město, byl rostoucí počet řemeslníků a s rozvojem řemesla přišel i rozvoj místních trhů. Již v době posledních Přemyslovců byl výběr řemesel a živností poměrně rozmanitý. Podle Z. Wintera

---

<sup>117</sup> František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 236.

<sup>118</sup> Josef JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích za feudalismu*, Praha 1963, s. 12.

<sup>119</sup> Tamtéž.

<sup>120</sup> Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XI. a XV. století*, Praha, 1906, s. 31.

<sup>121</sup> Tamtéž.

<sup>122</sup> Tamtéž, s. 32.

<sup>123</sup> J. JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích*, s. 23.

fungovalo při nejmenším kolem čtyřiceti různých řemesel (např.: soukeníci, krejčí, ševci, mlynáři, sladovníci, řezníci, kováři a mnoho dalších).<sup>124</sup>

Samotný počátek zakládání cechovních organizací není zcela vyjasněn. Pravděpodobně však vznikaly ve chvíli, kdy se řemeslníci určitého výrobního odvětví museli bránit svým konkurentům a prosazovat svoje zájmy, jak ve věcech živnostenských, tak také společenských.<sup>125</sup>

Řemeslníci se začali shromažďovat do řemeslnických sdružení již od 13. století.<sup>126</sup> Z. Winter a F. Melichar mají za to, že se z počátku řemeslníci sdružovali do bratrstev, které měly fungovat jako dobrovolná organizace s náboženskou záštitou, kde jakékoliv hospodářské zájmy byly až druhořadé.<sup>127</sup> Teprve z bratrstev se postupně rozvinuly cechy. Jejich samotným úkolem bylo shromažďování řemeslníků určitého výrobního odvětví, hájení jejich práv a zájmů, určovaly rámec pracovních povinností a měly být jejich ekonomickou i společensko-náboženskou oporou.

Postupem doby se řemeslníkům dařilo čím dál více upevňovat svoje postavení ve městech. Dokázali vstoupit do městské rady jako konšelé a tak mohli určovat běh a správu města ve svůj prospěch.<sup>128</sup> Prudký vzestup řemeslnického vlivu ale zarazil Karel IV., který roku 1351 citelně omezil jejich pravomoce i vliv.<sup>129</sup> Tato Karlova politika je J. Janáčkem vysvětlována tak, že dřívější vzestup cechovní politiky byl natolik prudký, že cechy stupňovaly svoje nároky na zásobování místního trhu natolik, že přímo ohrožovaly městské spotřebitele.<sup>130</sup>

---

<sup>124</sup> Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 70–93.

<sup>125</sup> J. JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích*, s. 100.

<sup>126</sup> Tamtéž, s. 23

<sup>127</sup> Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 180–181; František MELICHAR, *Dějiny cechovníctví v Čechách*, Praha/ Unhošť 1902, s. 10–11.

<sup>128</sup> J. JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích*, s. 110–112.

<sup>129</sup> Tamtéž, s. 148–156.

<sup>130</sup> Tamtéž, s. 113–114.

Navzdory omezení jejich pravomocí byl užitek cechovníctví pro městskou správu nepopiratelný a město s rozvinutou řemeslnou výrobou nemohlo zůstat bez jejich odborného dohledu nad kvalitou výrobků.

Od počátků nepokojů spojených s husitskou bouří se městský život stal téměř výhradně českým. Němečtí občané se českému hnutí příliš nezamlouvali, a to znamenalo konec jejich dosavadní nadvlády. Po vyhlášení křížové výpravy proti Čechům v roce 1420 Němci prchali z Prahy i dalších měst. Doufali, že po skončení vítězného tažení Zikmunda Lucemburského se vrátí zpět, to se ale nestalo.<sup>131</sup> Proti zběhlým Němcům bylo vyhlášeno několik opatření, mezi která patřilo nařízení, že zběhlí občané se již nesmí vrátit, a jejich statky byly zabaveny. V Praze také nesměli mít ve svém držení grunty a bylo jim zakázáno je i dědit – ovšem pouze s výjimkou těch německých obyvatel, kteří se přidají na stranu kalicha.<sup>132</sup>

Samotné období husitských válek se ukázalo být problematické. Je zcela logické, že by nepokojná léta a bouřlivé boje zapříčinili úpadek řemesel i obchodu, avšak dílo Z. Wintera *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století* tuto domněnku vyvrací. Svě myšlenky opírá o dochované prameny tří měst pražských. Měšťané Starého Města pražského totiž roku 1427 sepsali berní seznam, na kterém se objevuje 73 různých řemesel a 309 živnostníků. V letech 1427-1429 čísla rostou – objevuje se zde již 92 řemesel.<sup>133</sup>

Řemeslníci se objevovali i na místech konšelských a to ve všech třech městech pražských. Na Starém Městě bylo v letech 1420-1436 zastoupeno celkem 27 řemesel a Nové město čítalo ve stejném období 24 řemesel. Vypálená Malá Strana se již během válek začala

---

<sup>131</sup> Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 393–394.

<sup>132</sup> Tamtéž, s. 393.

<sup>133</sup> Tamtéž, s. 399.

zнову osazovat, avšak jejich konšelský seznam je kratší, než u zbylých dvou měst. Nicméně i zde se objevuje 7 řemesel.<sup>134</sup>

V ostatních městech Království českého se i v těchto bouřlivých letech objevují řemesla v poměrně hojném počtu. Města rozhodně nepostrádají zástupce řemesel, jako jsou řezníci, kováři, pekaři, mlynáři, pláteníci, krejčí, bečváři, ševci, kožešníci a sladovníci. Téměř všude se také řemeslníci objevují na konšelských lavicích.<sup>135</sup> Tyto doklady nám ukazují, že husitská revoluce zasáhla do hospodářských poměrů měst pravděpodobně méně, než by se dalo předpokládat, ačkoliv je jasné, že města, která byla vypálena či vydrancována na určitou dobu zcela jistě omezila svoji hospodářskou činnost.

Ve 2. polovině 15. století se cechovním organizacím i nadále daří a také jich čím dál více přibývá. Byly zakládány ve velkých městech s rozvinutou výrobou, ale také v menších městečkách, jejichž hospodářská stránka se teprve probouzela k životu.<sup>136</sup> Za vlády Jiřího z Poděbrad si cechy nechávaly od panovníka znovu obnovovat jejich cechovní statuta, která upravovala poměry uvnitř cechu.<sup>137</sup>

Během 16. století vzrostla městská populace a tudíž i řemesla a živnosti. V menších městech se objevovala řemesla jak základní, tak také ta vzácnější, která se zde předtím nevyskytovala. Nebylo u nás města, které by fungovalo bez cechů.<sup>138</sup> Zásadními principy, na kterých celý systém stál, byly výlučné právo na práci a na její odbyt, snaha, aby každý z cechovních mistrů měl zajištěné živobytí, zbožnost a bratrství, které se navzájem podporuje a vzájemně si nekonkuruje a

---

<sup>134</sup> Tamtéž, s. 401.

<sup>135</sup> Tamtéž, s. 404.

<sup>136</sup> J. JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích*, s. 150.

<sup>137</sup> F. MELICHAR, *Dějiny cechovnictví v Čechách*, s. 225.

<sup>138</sup> Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, s. 1.



snaha, aby se všem spotřebitelům dostalo dobrého a kvalitního zboží.<sup>139</sup>

V této době však cechům, více než kdy dřív, škodili Židé. Mnoho řemesel totiž provozovali sami a na další práce si častokrát najímali řemeslníky, kteří stáli mimo cechy.<sup>140</sup> Navíc městskému cechovnímu prospěchu překážely snahy řemeslníků z venkova. Odpor venkova k městům se objevoval již v 15. století, ale ve století 16. se ještě zvětšoval. Obyvatelé z venkova si svých řemeslníků cenili, jelikož vyráběli a pracovali mnohem laciněji, než městský mistr a sám necechovní řemeslník se rád usadil na venkově, jelikož zde měl dobrý odběr, a mnoho surovin z první ruky, které byly navíc lacinější, než ty městské.<sup>141</sup> K dalšímu nepříznivému faktoru docházelo ve chvíli, kdy se cech stal přelidněným. Zmenšil se tak totiž výtěžek pro jednotlivé řemeslníky a vznikala tak zápas o živobytí.<sup>142</sup>

Zásadní změna pro cechy nastala až v roce 1547, kdy po neúspěšném stavovském povstání Ferdinand I. Habsburský vyslovil rozhodnutí o jejich zrušení v královských městech. Formulace jeho zákazu ovšem nebyla úplně jednoznačná a v jeho výkladu vznikaly četné spory.<sup>143</sup> Ačkoliv cechy fungovaly i po tomto zákazu, panovník jim odebral jejich práva a výsady, mezi které například patřilo právo stanovování vlastních cen výrobků.<sup>144</sup> To mělo za následek jejich celkový úpadek – jak hospodářský, tak i politický. Poté, co byl zpupný odboj potrestán, byla cechovní privilegia na samém konci 16. století vrácena. Celé „zrušení“ cechů bylo pouhou krátkou epizodou, která se

---

<sup>139</sup> Tamtéž, s. 2.

<sup>140</sup> Tamtéž, s. 11.

<sup>141</sup> Tamtéž, s. 12.

<sup>142</sup> Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku Čechách*, Praha 1909, s. 12.

<sup>143</sup> J. JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích*, s. 229.

<sup>144</sup> Josef JANÁČEK, *Zrušení cechů roku 1547*, *Československý časopis historický*, Praha 1959, roč. 7, č. 2, s. 239-242.

promítla pouze do zásadní politické moci řemeslníků v královských městech.<sup>145</sup>

Třicetiletá válka v letech 1618–1648 znamenala nepříznivý zvrat a obrovský úpadek řemeslné výroby. Válečné události decimovaly obyvatelstvo, čímž se zmenšily počty řemeslníků i kupců.<sup>146</sup> Celou situaci navíc komplikovalo vydání Obnoveného zřízení zemského roku 1627, které nařizovalo katolictví jako jedinou možnou víru. Mnoho řemeslníků, kteří se odmítali vzdát svého vyznání, prchali do zahraničí.

Dlouhá válka upevnila feudální společenský řád a velké feudální velkostatky se najednou staly hegemonem hospodářského vývoje celé země. Tento faktor zcela jistě působil na cechovní řemeslnou výrobu velice nepříznivě. Feudálové na svých dominiích prokazovali mnohem větší aktivitu, než v době před válkou a tím také vzrostla úloha dominikálního trhu. Ten sice existoval již v 16. století, ale svůj ekonomický význam si získal ve chvíli, kdy vrchnost začala rozšiřovat svoje režijní hospodářství.<sup>147</sup> Podnikající vrchnost nutila své poddané (mezi které samozřejmě patřili i řemeslníci) k odběru nejrůznějších produktů a surovin za pevně stanovené ceny. Feudálové navíc ve svojí hospodářské politice většinou nedělali rozdíly mezi vesnicemi a městy a postupem doby zanevřeli na městskou privilegovanost. Vesnická řemeslná výroba tedy v rámci feudálního panství získávala mnohdy stejného významu, jako ta městská a cechy museli na nátlak vrchnosti přijímat také řemeslníky vesnické.<sup>148</sup>

Od 17. století se navíc začíná rozbíhat manufakturní výroba, která celý proces zrychlila a umožňovala uskladnění zboží. Bylo čím dál jasnější, že tomuto novému systému nejsou schopny až příliš konzervativní cechy konkurovat. Ačkoliv se sami řemeslníci k cechům

---

<sup>145</sup> J. JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích*, s. 232.

<sup>146</sup> F. MELICHAR, *Dějiny cechovnictví v Čechách*, s. 93.

<sup>147</sup> J. JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích*, s. 259

<sup>148</sup> Tamtéž, s. 260.

upínali s přesvědčením, že jsou pro ně jedinou nadějí obživy a přesto, že se je i sama města snažila zachovat, vláda se snažila je smést z hospodářského života země. Cechy totiž znemožňovaly zprůmyslnění výroby.<sup>149</sup>

Vláda, respektive panovník, se snažila o vnitřní rozkol cechů, kterého se pokoušela domoci skrze rozbourání zažitých cechovních hierarchií. Od konce 17. století totiž na posty cechmistrů zasedali úředníci, kteří byli jmenováni.<sup>150</sup>

Další cechovní omezení přišlo roku 1731 v podobě Generálních patentů Karla VI.<sup>151</sup> Tento dokument byl jakýmsi obecným vzorem budoucích cechovních statut. Nařízení obsahovalo celkem patnáct bodů. Jedním z článků se zapovídaly cechovní shromáždění, která by se konala bez vědomí vrchnosti, či bez přítomnosti cechovního inspektora, kterého by vyslal magistrát, nebo sama vrchnost. Dále byly prohlášeny za neplatné veškeré artikule a zvyklosti, které nebyly uděleny a potvrzeny panovníkem.<sup>152</sup> Ostatní body v sobě čítali mnohá další omezení samostatnosti a svobody cechů, které jistě přispěl k neustále klesajícímu významu cechovníctví. Zpátečnická konzervativní politika cechovních organizací se nemohla rovnat již plně rozvinuté manufakturní práci. Cechy postupně směřovaly ke svému zániku.

Definitivní ránu pro cechy znamenalo vydání živnostenského řádu z 20. 12. 1859, kterým bylo ukončeno dlouhé období cechovních organizací. Veškerá podnikatelská činnost byla prohlášena za svobodnou a nový řád nijak nereguloval pracovní, či výrobní vztahy

---

<sup>149</sup> Tamtéž, s. 247–277.

<sup>150</sup> Cecilie HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, *Umění a život zapomenutých řemesel*, Praha 1955, s. 28.

<sup>151</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč*, Knihy, kart. č. 1, kn. č. 1, inv. č. 3, Artikuly mlynářského cechu vydané Karlem VI.

<sup>152</sup> F. MELICHAR, *Dějiny cechovníctví v Čechách*, s. 231–232.

zaměstnanců a zaměstnavatelů. Cechy byly nahrazené dobrovolnými společenstvy.<sup>153</sup>

## 2. 1. Vnitřní fungování cechu

Úkolem cechů bylo shromažďovat do svého celku řemeslníky stejného odvětví, hájit jejich práva a zájmy, být oporou ekonomickou i společensko-náboženskou a jak již bylo řečeno, bránit jejich živnosti před možnými konkurenty, které představovali řemeslníci necechovní. Dohlížely také na kvalitu nabízených výrobků, určovali jejich ceny a podporovali výrobu i prodej.

Největším pomocníkem každého řemeslníka se stalo tzv. mílové právo. To říkalo, že: „... *na míli cest kolem města nesmí žádný člověk ani sladů dělati, ani piv vařiti, ani krčmy míti, ani řemesla provozovati.*“ Nejstarší doklady hovořící o mílovém právu se dotýkají zákazu krčem – až teprve později se začalo uplatňovat také řemeslnické oblasti.<sup>154</sup>

Hlavním dokumentem, který řídil vnitřní pravidla chodu v cechu, byla cechovní statuta. Ta nejstarší dochovaná statuta pochází z první poloviny 14. století, konkrétně z roku 1318 a patřila pražským krejčím.<sup>155</sup> Cechovní statuta, nebo cechovní řády, či artikule, jsou řády upravující vnitřní poměry cechu a jejich poměr k ostatním obyvatelům. Ve městech královských i poddanských vycházela iniciativa k zakládání cechovních organizací od samotných řemeslníků a oni sami také podávali návrhy na znění svých řádů.<sup>156</sup> Je jasné, že každý cech si své řády stanovoval dle potřeb daného řemesla, avšak prakticky ve všech je možné najít stejné, nebo přinejmenším podobné body. Mezi takové patřilo například zdůraznění zbožnosti všech členů, ustanovení slibující dodání kvalitního zboží, zdůraznění vnitřní hierarchie, která slibovala úctu a vážnost členů, ale také body

---

<sup>153</sup> J. JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích*, s. 278.

<sup>154</sup> F. HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 236.

<sup>155</sup> J. JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích*, s. 100.

<sup>156</sup> Tamtéž, s. 157.

připomínající jejich povinnosti. Vyzdvihována byla také idea bratrství.<sup>157</sup> Kdo by se protivil nařízením statut svého cechu, tomu hrozily vysoké sankce.

Jak již bylo řečeno, cechovní řády přihlížely také k nábožnosti a mnohdy nabádaly, aby se členové cechu vždy dostavovali na pohřeb svých spolubratrů i členů jejich rodin. Hledělo se, aby bylo řemeslníkovo poslední rozloučení skutečně důstojné a aby bylo na první pohled jasné, že se jedná o zemřelého člena dané cechovní organizace. Pořizovaly se proto cechovní kříže, sošky, obrazy světců (převážně patronů řemesla) i pohřební roucha.<sup>158</sup> S náboženstvím souvisely i projevy milosrdenství. Bylo nařízeno, aby se cech vždy postaral o svého člena, který nešťastně zchudl, nebo onemocněl.<sup>159</sup>

Důležité záležitosti cechu se projednávaly na cechovním shromáždění, které svolávaly hlavy celé organizace – cechmistři. Každý z mistrů byl povinen se schůzky zúčastnit pod pohrůžkou placení pokuty.<sup>160</sup> Před samotným zahájením se sloužila mše za zemřelé a samotné řízení začalo ve chvíli, kdy byla otevřena cechovní pokladnice. Jakmile ji nejstarší cechmistr zavřel, řízení bylo u konce. Celá schůze často trvala celé dva dny a to v neděli a v pondělí. Během řízení se do pokladnice skládaly povinné příspěvky a poplatky, které byly určeny v cechovním řádu. Těchto poplatků se užívalo na potřeby cechu.<sup>161</sup> Cechovní jednání vždy probíhalo až s obřadnou úctou, mělo svoje pevná pravidla, a kdo se jim pokusil přičít, čekala ho peněžitá pokuta.

---

<sup>157</sup> Tamtéž, s. 157-159.

<sup>158</sup> F. MELICHAR, *Dějiny cechovnictví v Čechách*, s. 21.

<sup>159</sup> Tamtéž, s. 22.

<sup>160</sup> Tamtéž, s. 29.

<sup>161</sup> Tamtéž, s. 30.

## 2. 2. CECHOVNÍ HIERARCHIE

Tuto kapitolu je vhodné zařadit do práce z důvodu lepšího pochopení propracovaného fungování cechovního zřízení. Každý ze členů měl svoje vlastní pravomoce, povinnosti a jasně dané postavení na společenském žebříčku. Členové cechů se také poměrně často podíleli na správě města, z čehož můžeme usuzovat jejich vysoké a uznávané postavení.

### 2. 2. 1. Cechmistr

V čele cechu stál jakýsi „cechovní starosta“, neboli cechmistr. Dříve bývali dosazováni konšely po každém obnovení městské rady (ve městech poddanských od vrchnosti). Později ale byli voleni od svých spolubratrů na dobu jednoho roku.<sup>162</sup> Dohlížel na to, aby se zachovávala všechna cechovní nařízení a kontroloval jakost výrobků svých spolumistrů. Cechmistr svolával mistry i tovaryše na shromáždění, měl rozsuzovat spory mezi příslušníky organizace a dbal na morálku svých spolubratrů, tovaryšů i členů jejich rodin.<sup>163</sup>

Cechmistr měl ve svém držení tzv. matku pokladnici. Aby měl cech dostatečné peněžní prostředky, všichni členové v určitých dobách skládali nejrůznější poplatky. Neukrývaly se v ní pouze peníze pro cech nezbytné, ale i důležité dokumenty, mezi které patřil například cechovní řád, listy učňů, přespolních tovaryšů, výuční listy, či vysvědčení o manželském původu spolubratrů. Pokladnice byla zároveň důležitých cechovním činitelem. Jejím otevřením byla zahájena schůze a konala se u ní veškerá cechovní řízení a jednání.<sup>164</sup>

### 2. 2. 2. Mistr

Ve chvíli, kdy tovaryš ukončil vandr, mohl se hlásit na mistrovské místo. Tomu předcházela velmi důležitý úkol – zhotovení

---

<sup>162</sup> J. JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích*, s. 27.

<sup>163</sup> Tamtéž.

<sup>164</sup> Tamtéž, s. 44–45.

mistrovského kusu. Takovýto kus měl prokázat jeho znalosti a dovednosti. Ve chvíli, kdy na něm tovaryš pracoval, chodili na něj dohlížet cechmistrů, či jiné ustanovené osoby, aby se přesvědčili, zda skutečně pracuje na kusu bez cizí pomoci a výrobek nijak nešidí.<sup>165</sup> Pokud byl tento mistrovský kus uznán cechovním shromážděním za dostačující, musel tovaryš zaplatit poplatek „příjemného“ cechovnímu písaři. Ten byl poměrně vysoký, F. Melichar uvádí až 12 zl.<sup>166</sup> Z tovaryše se poté stal mladý mistr.

Pokud se stalo, že si tovaryš oblíbil mistrovskou vdovu, musel ji pojmout za manželku a ihned být prohlášen za mistra – stejně to platilo u mistrovské dcery. V takových případech tovaryš nebyl povinen vykazovat se mistrovským kusem.<sup>167</sup> Zadarmo se ale mistrem nestal. Taxa mistrovství byla v různých řemeslech odlišná (dle F. Melichara se v 15. století platilo většinou půl kopy grošů českých, ve století 17. asi 30 kop míšeňských a v 18. století asi 12 zl.).<sup>168</sup> Peníze nemusely být placeny ihned a splátky mohly trvat i několik let.

Do kompetencí mistra spadala výchova učedníků a tovaryšů, o kterých byla řeč v předešlých odstavcích, byli přítomni na cechovních shromážděních a z jejich řad mohl být zvolen cechmistr.

### **2. 2. 3. Učedník**

Učedník byl nejnižší postaveným členem cechu. Mohl se jím stát chlapec, který dle městských statutů a cechovního řádu náležitě prokázal, že se narodil z poctivého manželského lože a že on sám se nedopustil žádného mravního poklesku.<sup>169</sup> Kdo nepodal potřebné důkazy, nebyl v cechu trpěn. Synové katů a městských pohodných do řemesla přijímání být nesměli, jelikož práce jejich otců byla

---

<sup>165</sup> F. MELICHAR, *Dějiny cechovnictví v Čechách*, s. 37–38.

<sup>166</sup> Tamtéž.

<sup>167</sup> Tamtéž, s. 43.

<sup>168</sup> Tamtéž.

<sup>169</sup> Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XI. a XV. století*, s. 725.

považována na nectnou a podřadnou. Šanci na přijetí měli jen tehdy, pokud byli „na cti opatření“. Právo někoho takto legitimovat náleželo králi, ale také bylo propůjčeno rektoru Pražské univerzity.<sup>170</sup>

Nebylo dovoleno, aby mistr přijal mladého učedníka pouze soukromě. Přijetí museli proběhnout před cechmistrem, tovaryši, či před celým shromážděným cechem. Přijímaný učedník musel disponovat dvěma rukojmími z řad cechovních mistrů, kteří se za něj zaručili, že z učení nezběhne.<sup>171</sup> K tomu ještě musel zaplatit tzv. „příjemné“, či „přístupné“, které bylo u každého řemesla jiné. Na kolik let se měl přijímaný člen učit, bylo v některých případech stanoveno v cechovním řádu, ale mnohdy byla tato doba až předmětem smlouvy o přijetí, která byla učedníkovi vystavována.<sup>172</sup>

Učedník se po celou dobu měl učit u jednoho stejného mistra, který byl určen cechovním shromážděním. Mezi jeho mravní povinnosti patřily pravidelné návštěvy kostela, slušné chování a musel ctít jak svého mistra, tak i jeho ženu.<sup>173</sup> Který učedník od mistra zběhl, mohl být z cechu a řemesla vyloučen, či musel vyučení podstupovat znovu.<sup>174</sup> Pokud ale u učení zůstal, mistr ho po jeho vyučení znovu postavil před cech. Slavnostně zde prohlásil, že chlapec zachoval všechna mravní nařízení a již disponuje určitými dovednostmi, které ho z řad obyčejného učedníka povyšují.<sup>175</sup> Cechmistr se musel zeptat přítomných tovaryšů, zda ho chtějí přijmout do svých řad. Pokud všichni souhlasili, chlapec byl vystaven výuční list a stal se tovaryšem.<sup>176</sup>

---

<sup>170</sup> F. MELICHAR, *Dějiny cechovnictví v Čechách*, s. 32.

<sup>171</sup> Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XI. a XV. století*, s. 725–726.

<sup>172</sup> F. MELICHAR, *Dějiny cechovnictví v Čechách*, s. 35–36.

<sup>173</sup> Tamtéž, s. 20.

<sup>174</sup> Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XI. a XV. století*, s. 726–727.

<sup>175</sup> Tamtéž, s. 728.

<sup>176</sup> Tamtéž.



#### 2. 2. 4. Tovaryš

Poté, co byl mladík povýšen na tovaryše, docházelo k tzv. tovaryšskému křtu. Během toho bylo tovaryši dáno nové jméno, které bylo slavnostně zapsáno do tovaryšských register za přítomnosti všech členů cechu. Nového jména nabývali tovaryši trojím způsobem: buďto prohlásili otcovo jméno za svoje tovaryšské příjmení, či si zvolili k otcovu jménu příjmení jiné, nebo obdržel od starších cechovních příslušníků jméno zcela nové. Tato jména si tovaryši nechávali a dávali je i svým potomkům.<sup>177</sup> S novým jménem se tovaryši dostalo určité autority a obecného uznání.

Pro nabytí nových zkušeností a rozvíjení řemeslného umění sloužily vandry. Aby vůbec mohl novopečený tovaryš na vandr, potřeboval kopie dokumentů, a to rodného listu a listu výučního. Stávající cech, ke kterému byl přijat, mu zároveň vystavil i list vandrovní.<sup>178</sup> Těmito dokumenty mohl dokázat svoji mravní bezúhonnost. Počet let, který měl strávit tovaryš na vandru, nebyl vždy pevně stanoven a nebyl u všech cechů stejný. Většinou ale byly požadovány tři roky.<sup>179</sup>

Přivandrovaný tovaryš musel najít město, kde byl provozován cech stejného řemesla, ve kterém se vyučil. Z počátku si musel práci hledat u mistrů sám, ale teprve časem bylo „dohazování“ práce lépe zorganizováno.<sup>180</sup> Tovaryš ve městě našel cechovní hospodu (tzv. herberk), kde se mu dostalo na chvíli základní zaopatření do doby, než si práci najde.<sup>181</sup>

Přijatý tovaryš byl zván jak k řemeslu, tak i k rodině svého mistra. Domácností byl brán, jako takový „provizorní“ člen.<sup>182</sup> Jídával společně s mistrovskou rodinou u jednoho stolu a spal pod stejnou

---

<sup>177</sup> F. MELICHAR, *Dějiny cechovnictví v Čechách*, s. 105–106.

<sup>178</sup> Tamtéž, s. 37.

<sup>179</sup> Tamtéž.

<sup>180</sup> Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XI. a XV. století*, s. 730.

<sup>181</sup> Josef KACHNÍK, *Naši řemeslníci. Jejich život a sociální poměry*, s. 14.

<sup>182</sup> Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, s. 731.

střechou. Co se týká poměru mezi mistrem a tovaryšem, dal by se jejich vztah nazvat „patriarchálním“. I přesto, že mezi nimi pravděpodobně ve většině případů vládł poměrně přátelský vztah, mistr se musel postarat o jeho morálku pracovní i společenskou. Proto mnoho mistrů mělo pro své tovaryše přichystaný určitý domovní řád, který přikazoval, kdy může tovaryš z domu odejít a kdy se má na noc vracet.<sup>183</sup> Některé cechovní řády dokonce zakazovaly tovaryši, aby spal mimo dům svého mistra.<sup>184</sup> Pokud by se mistr k tovaryši choval prokazatelně neslušně či nečestně, našel tovaryš zastání u představených cechu.<sup>185</sup>

---

<sup>183</sup> Tamtéž.

<sup>184</sup> F. MELICHAR, *Dějiny cechovnictví v Čechách*, s. 20.

<sup>185</sup> Tamtéž.

### 3. STRUČNÝ PŘEHLED TŘEBÍČSKÝCH CECHŮ

Jak je již z předešlých kapitol patrné, ve městě Třebíči se řemeslům vždy dobře dařilo a dynamicky se rozvíjela i ve chvíli, kdy ještě nebyly konstituovány do cechů. Cechovní problematika v Třebíči není nijak hluboko zpracovanou záležitostí,<sup>186</sup> a proto v následujícím přehledu můžeme vycházet jen z útržkovitých zpráv. Velmi dobrý přehled nám však poskytuje soupis řemeslníků z roku 1753. Ukazuje nám, že v tomto období v Třebíči fungovalo celkem 42 řemesel a jen naprosté minimum provozovalo židovské obyvatelstvo. Židé se objevovali pouze v malých počtech u řezníků, koželuhů, holičů, zlatníků, kapelníků, knoflíkářů a prýmkařů. Ačkoliv se pohybovali v okruhu těchto řemesel na mistrovském postu, podíleli se na nich jen minimálně a mnohem více se věnovali obchodu.<sup>187</sup>

Ve stejném soupisu se dozvídáme, že i v polovině 18. století jsou stále nejpočetnějšími cechy soukeníci se svými 87 mistry, tkalci, kde bylo mistrů 58, ševci s 50 mistry a krejčí, kde bylo mistrů 39. Ačkoliv už v této době začala nabývat na síle kožedělná řemesla, oproti výše zmíněným řemeslům nebyla nijak početná. Koželuzi jsou, co se početnosti týká, až na jedenáctém místě se 14 mistry a jircháři na místě 24. s pouhými čtyřmi mistry.<sup>188</sup>

Z příkazu Marie Terezie byl v uvedeném roku pořízen přehled zboží vyráběného v jednotlivých zemích bývalé habsburské monarchie. Přehled však zachycuje jen ty obory, které pracovaly pro širší trh. Podle tohoto přehledu vyráběl koželužský cech v Třebíči kožené zboží a hrubé teletiny. Cechovně bylo vyráběno z části do zásoby a částečně na objednávku rukavičkářské zboží a klobouky. Vyráběny byly také

---

<sup>186</sup> Hlubšímu zpracování se těší pouze cechy soukeníků a tkalců. Leszek CIEŠLAK, *Třebíčský tkalcovský cech do konce 20. let 18. století (Příspěvek k vnitřnímu životu cechů)*, In: Západní Morava: vlastivědný sborník, Brno 2003, roč. 7, s. 41-68; Leszek CIEŠLAK, *Ze života třebíčských soukenických tovaryšů v 17. a na počátku 18. století*, In: Západní Morava: vlastivědný sborník, Brno 2004, roč. 8, s. 25-43.

<sup>187</sup> J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 13–14.

<sup>188</sup> Tamtéž.

knoflíky (většinou jen jednotlivými židovskými řemeslníky), kožedělné, jirchářské a punčochářské zboží a velmi aktivní byli také třebíčští tkalci. Největší aktivitu však stále vykazuje cech soukeníků.<sup>189</sup>

Následující soupis zcela jistě není kompletní. Jsou zde vybrány a velmi stručně popsány pouze cechy největší a nejzásadnější pro řemeslný rozvoj města.

### 3. 1. Cech soukeníků

Nejstarší a zároveň nejsilnější třebíčský cech byl z textilního odvětví. Soukeníci svůj první cechovní řád obdrželi do Viléma z Pernštejna již v roce 1494 a disponovali bezesporu nejdokonalejší organizací.<sup>190</sup> I díky ní jejich výrobky dosáhly také na zahraniční trh.<sup>191</sup> Ke svému užívání měli tzv. dolní mlýn se třemi koly a soukenickou valchou na předměstí Jejkov.<sup>192</sup> Ten byl Burianem Osovským z Doubravice roku 1562 prodán měšťanu Antonínovi.<sup>193</sup> Mlýn neměl být využíván pouze Antonínem a jeho potomky, ale celým cechovním společenstvím. K zabezpečení valchy si pak Burian vymínil, že ani Antonín, ani jeho budoucí dědicové mlýn neprodají bez souhlasu vrchnosti. Po Burianově smrti vzal jeho syn Smil Osovský mlýn zpět po svůj dozor a za její používání vybíral od třebíčských soukeníků dva groše a od cizích řemeslníků čtyři groše.<sup>194</sup>

Mezi soukeníky koncem 16. a počátkem 17. století vládli blahobyti. Byla vytvořena společnost pro vývoz suken, která byla často

---

<sup>189</sup> J. JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, s. 13.

<sup>190</sup> Marie KOCINOVÁ, *Cech soukeníků Třebíč*, Archivní inventář, Třebíč 1962, s. 1.

<sup>191</sup> Vídeň, Lincec, Norimberk, Prešpurk.

<sup>192</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 93.

<sup>193</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech soukeníků Třebíč 1562–1859 (1926)*, Listiny, kart. č. 1, listina č. 1, inv. č. 1, Burian Osovský z Doubravice a na Třebíči prodává svůj mlýn mlynáři Antonínu 1562.

<sup>194</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech soukeníků Třebíč 1562–1859 (1926)*, Listiny, kart. č. 1, listina č. 2., inv. č. 2., Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči uzavírá s cechem soukenickým smlouvu na valchu jejkovskou 1568.

srovnávána se sukny flanderskými a odběrateli se stali obyvatelé Norimberka i uherští obchodníci.<sup>195</sup>

Tento cech mnoho utrpěl během procesu reformace. Jeho členové bývali jedni z nejhrolivějších zastánců staré víry a hromadně emigrovali.<sup>196</sup> V polovině 17. století bylo ve městě nejméně 79 soukenických mistrů. Od druhé poloviny tohoto století byl cech nucen odebírat drahou ovčí vlnu z panského dvora.<sup>197</sup> K hlubokému úpadku přispěl také fakt, že panští úředníci zakázali dovoz hodnotné cizí vlny, aby tak místní donutili kupovat a zpracovávat hrubou vlnu z domácích panských dvorů. Hodnota sukna navíc klesla díky poklesu odborných znalostí.<sup>198</sup>

K soukenickému řemeslu patřilo i barvířství a postřihačství.<sup>199</sup> Za cechmistrů Ludvíka Hladíka a Ondřeje Hoffmanna si cech roku 1756 zřídil společnou barvírnu. Díky ní se zlepšila kvalita nabízeného sukna, avšak na zahraniční trhy už neprošli kvůli konkurenční manufaktuře v Linci.<sup>200</sup> Po zavedení tovární výroby začal cech rychle upadat a po vydání živnostenského řádu v roce 1859 se změnil v soukenický spolek.<sup>201</sup> I ten však roku 1920 zanikl díky tovární velkovýrobě suken, která malou domácí výrobu zcela vytlačila.<sup>202</sup>

### 3. 2. Cech tkalců

Tkalcí patřili k nejpočetnějším, avšak nejchudším cechům. Na počátku 16. století byli pokládáni za cech nejnižšího řádu, jelikož toto řemeslo bylo provozováno ve městech a vesnicích pouze jako vedlejší

---

<sup>195</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech soukeníků Třebíč*, s. 2.

<sup>196</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 31.

<sup>197</sup> Tamtéž, s. 55.

<sup>198</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech soukeníků Třebíč*, s. 3.

<sup>199</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 110; MZA Brno, SOkA Třebíč, *Fond Cech soukeníků Třebíč 1562–1859 (1926)*, Knihy, kart. č. 1, kn. č. 9, inv. č. 12, Zřízení o postřihání a přípravě sukna pro markrabství moravské 1755.

<sup>200</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 111.

<sup>201</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech soukeníků Třebíč*, s. 3.

<sup>202</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 111.

domácí práce.<sup>203</sup> Téměř všichni z nich byli usazeni na předměstí „Nové Město“ a většina z mistrů hospodařila na menších polích, která byla většinou pronajímána od majitelů panství.<sup>204</sup>

Jejich první cechovní řád byl potvrzen pouze městskou radou roku 1523 a až o 24 let jim bylo od Jana z Pernštejna propůjčeno mílové právo. Na základě prvních artikulí byl vypracován tovaryšský pořádek.<sup>205</sup> Šířeji upravené artikule cechu obstaral až Smil Osovský z Doubravice roku 1577.<sup>206</sup> K třebíčskému tkalcovskému cechu od roku 1588 patřili také tkalci vladislavští.<sup>207</sup> Významnou památkou tkalcovského cechu jsou cechovní regesta, která informují o střídání jednotlivých cechmistrů<sup>208</sup> z roku 1575–1730 především proto, že nejstarší dochovaná kniha mistrů začíná až rokem 1767.<sup>209</sup>

Úpadek řemesel v pobělohorské době zasáhl i tkalcovské řemeslníky. Z bohatých domů se opět stěhovali na předměstí.<sup>210</sup> V polovině 17. století bylo v Třebíči 22 tkalcovských mistrů, ovšem k roku 1753 je doloženo 58 mistrů.<sup>211</sup> Koncem 18. století se na Vysočině objevují první textilní manufaktury, které představují silnou konkurenci řemeslné výrobě.<sup>212</sup> Po zrušení cechu roku 1869 přešlo tkalcovské řemeslo do společenstva živnostníků.<sup>213</sup>

---

<sup>203</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 43.

<sup>204</sup> Marie KOCINOVÁ, *Cech tkalců Třebíč*, Archivní inventář, Třebíč 1961, s. 1.

<sup>205</sup> MZA Brno, SOKA Třebíč, *Fond Cech tkalců Třebíč (1523) 1563–1859 (1891)*, Listiny, kart. č. 1, listina č. 1, inv. č. 1, Opis tovaryšského pořádku z roku 1573.

<sup>206</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, Třebíč 1931, s. 43; MZA Brno, SOKA Třebíč, *Fond Cech tkalců Třebíč (1523) 1563–1859 (1891)*, Listiny, kart. č. 1, listina č. 3, inv. č. 3, Tkalcovský pořádek cechovní vydaný Smilem Osovským 1577.

<sup>207</sup> Marie KOCINOVÁ, *Cech soukeníků Třebíč*, Archivní inventář, Třebíč 1961, s. 3.

<sup>208</sup> MZA Brno, SOKA Třebíč, *Fond Cech tkalců Třebíč (1523) 1563–1859 (1891)*, Knihy, kart. č. 1, kn. č. 4, inv. č. 12, Zápisy cechu o střídání cechmistrů 1575–1733.

<sup>209</sup> MZA Brno, SOKA Třebíč, *Fond Cech tkalců Třebíč (1523) 1563–1859 (1891)*, Knihy, kart. č. 2, kn. č. 5, inv. č. 13, Kniha mistrovská cechu tkalcovského 1764–1870.

<sup>210</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech tkalců Třebíč*, s. 2.

<sup>211</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 111.

<sup>212</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech tkalců Třebíč*, s. 3.

<sup>213</sup> Tamtéž.



Obr. 1 Pečeť tkalcovských mistrů v Třebíči<sup>214</sup>

### 3. 3. Cech koželuhů

Koželuzi se usadili u řeky Jihlavy při znovubudování třebíčských předměstí po katastrofách česko-uherské války.<sup>215</sup> Pravděpodobně to bylo v 70. letech 15. století, avšak první zmínka o cechu se dochovala až z roku 1613.<sup>216</sup> Ačkoliv patřili mezi nepostradatelná městská řemesla, byli zde poměrně málo zastoupeni.<sup>217</sup> V polovině 17. století řemeslo provozovalo pouze pět mistrů.<sup>218</sup> Jelikož v tak malém počtu nemohli pokrýt veškerou poptávku, často spolupracovali také se židovskými mistry z Podklášteří.

Kožedělných řemesel postupně přibývalo a v roce 1753 bylo v Třebíči již 14 mistrů s pěti tovaryši, jedním učněm a v židovském městě se připojovalo dalších pět mistrů.<sup>219</sup> Třebíčské koželužny během sedmileté války začaly sílit a postupně se přetvořily v manufaktury. Tou největší byla díla rodiny Budišovských.<sup>220</sup> Ke koželužskému cechu jsou v archivu dochovány dvě knihy mistrů dále kniha učedníků a kniha příjmů a vydání. Většinu fondu tvoří výuční a mistrovské listy.

<sup>214</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 111.

<sup>215</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 141.

<sup>216</sup> MZA Brno, SOKA Třebíč, *Fond Cech koželuhů Třebíč 1613–1884*, Listiny, kart. č. 1. listina č. 1, inv. č. 1, Pražský cech koželuhů vydává a stvrzuje pro potřeby třebíčského cechu koželuhů opis cechovních privilegií vydaných Ferdinandem I. a Maxmiliánem II. 1576.

<sup>217</sup> Také pramenná základna je o mnoho menší, než u předcházejících dvou cechů.

<sup>218</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 113.

<sup>219</sup> Tamtéž.

<sup>220</sup> Tamtéž.



Obr. 2 Pečeť koželužského cechu v Třebíči<sup>221</sup>

### 3. 4. Cech jirchářů

S cechem koželuhů úzce souvisí také jircháři. Ti třebíčští byli původně členy jihlavského cechu. Cech jako takový je doložen od 50. let 17. století, ačkoliv ustanoven byl až roku 1836 po schválení městským magistrátem.<sup>222</sup> Stejně jako koželuhové, také jircháři byli zastoupeni pouze malým počtem členů. Roku 1735 působili v Třebíči pouze čtyři.<sup>223</sup>

Jircháři používali valchu u Vladislavi na řece Jihlavě. Mezi již zmíněnými koželuhy a cechem jirchářů probíhaly spory a tak bylo v roce 1822 gubernií nařízeno oba cechy sloučit v jeden, aby si své spory vyřídily. Cechy se však velmi brzy opět rozdělily.<sup>224</sup>

Koncem 18. století je v Třebíči uváděna jediná továrna. Ta však byla velmi produktivní, jelikož během jednoho roku měla vyrobit až 3600 kusů kůží. Prudký rozvoj nastal v 19. století, kdy vznikly dvě velké rukodělné koželužské dílny rodin Budišovských a Hassků, které zaměstnávaly i řadu jirchářských dělníků.<sup>225</sup> Své výrobky tyto rodiny vyvážely také do zahraničí.<sup>226</sup> Ve fondu jirchářského cechu se

---

<sup>221</sup> Tamtéž.

<sup>222</sup> Marie KOCINOVÁ, *Cech jirchářů Třebíč*, Prozatímní inventární seznam, Třebíč, 1963, s. 1.

<sup>223</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 113.

<sup>224</sup> Tamtéž.

<sup>225</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech jirchářů Třebíč*, s. 1.

<sup>226</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 114.



dochovaly pouze tři knihy: mistrovská kniha z let 1836-1873,<sup>227</sup> tovaryšská kniha obsahující zápisy z let 1836–1870<sup>228</sup> a cechovní účty z období 1835–1870.<sup>229</sup>

### 3. 5. Cech ševců

Tento cech se konstituoval již ve 30. letech 16. století, konkrétně roku 1532.<sup>230</sup> Padesát let po svém založení jim byl propůjčen cechovní řád od Smila Osovského, který se však nezachoval, je dochován pouhý zlomek zapsaný v pamětní knize.<sup>231</sup> Většina ševců žila v 16. století na Podklášteří. Teprve od 17. století se ve městě začalo toto řemeslo více rozvíjet a na jeho konci zde bylo již 42 mistrů. Koncem 18. století se ale v Třebíči začalo koželužství rozmáhat ve větším rozsahu.<sup>232</sup> Jejich výrobky byly prodávány po celé jihozápadní Moravě a svůj odbyt našli také na rakouských trzích.<sup>233</sup> Díky rozvoji koželužského řemesla byli podpořeni také ševci. Po zrušení cechů vstoupili do nově vznikajícího Společenstva živnostníků.<sup>234</sup>



Obr. 3 Pečeť cechu ševcovského v Třebíči<sup>235</sup>

<sup>227</sup> MZA Brno, SOKA Třebíč, Fond *Cech jirchářů Třebíč 1835–1851 (1873)*, Knihy, kn. č. 1, Mistrovská kniha cechu 1836–1873.

<sup>228</sup> MZA Brno, SOKA Třebíč, Fond *Cech jirchářů Třebíč 1835–1851 (1873)*, Knihy, kn. č. 2, Tovaryšská kniha 1836–1870.

<sup>229</sup> MZA Brno, SOKA Třebíč, Fond *Cech jirchářů Třebíč 1835–1851 (1873)*, Knihy, kn. č. 3, Účty cechu jirchářského 1835–1870.

<sup>230</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 57.

<sup>231</sup> SOKA Třebíč, Fond *Cech ševců Třebíč 1561–1851 (1885)*, Knihy, kn. č. 1, inv. č. 2, Pamětní kniha cechu ševcovského 1688–1886.

<sup>232</sup> Marie KOCINOVÁ, *Cech ševců Třebíč*, Prozatímní inventární seznam, Třebíč, 1961, s. 2

<sup>233</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 114.

<sup>234</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech ševců Třebíč*, s. 2

<sup>235</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 114.

### 3. 6. Cech řezníků

Z potravinářky zaměřených cechů si můžeme uvést řezníky, kteří byli pokládáni za přední a vážené řemeslníky, kteří zásobovali města jednou z hlavních potravin. Svůj cech založili již roku 1530 a řadí se k nejstarším a také nejbohatším třebečským cechům.<sup>236</sup> Roku 1547 dostali řezníci od Jana z Pernštejna nový pořádek, který měl napravit řadu úkonů, kterých se dopouštěli.<sup>237</sup> Bránili například přespolním řezníkům prodávat na třebečských trzích, avšak sami měšťanům prodávali maso staré, nekvalitní a drahé.<sup>238</sup>

Roku 1608 byl pro město za Jejkovskou bránou postaven tzv. kytlov, tedy místo, kde mohl být porážen dobytek podle hygienických parametrů. Předtím byla zvířata porážena přímo uvnitř města, což vedlo k rozšiřujícím se nákazám a šířícímu se puchu.<sup>239</sup> Kromě kytlova řezníkům patřily také pastviny za městem.<sup>240</sup> Na místní výrobě se lpělo natolik, že bylo dokonce zakázáno na třebečských trzích prodávat maso ze zvířat, která byla vypasena mimo třebečské pozemky.<sup>241</sup>

Po formálním zrušení cechů vstoupili do živnostenského společenstva, které vyvíjelo činnost do roku 1899. Po tomto roce tovaryši vytvořili vlastní společenstvo.<sup>242</sup> Posledním cechmistrem byl František Svoboda.<sup>243</sup> Mezi dochovanými archiváliemi se nachází tovaryšský řád z roku 1749,<sup>244</sup> rejstřík tovaryšských účtů<sup>245</sup> a v neposlední řadě kniha mistrů a cechmistrů.<sup>246</sup>

---

<sup>236</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 57.

<sup>237</sup> Marie KOCINOVÁ, *Cech řezníků Třebíč*, Prozatímní inventární seznam, Třebíč 1961, s. 1

<sup>238</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 109.

<sup>239</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 288.

<sup>240</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech řezníků Třebíč*, s. 1.

<sup>241</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 109.

<sup>242</sup> Tamtéž.

<sup>243</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech řezníků Třebíč*, s. 2.

<sup>244</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, *Fond Cech řezníků Třebíč 1595–1851 (1900)*, Knihy, kn. č. 1, inv. č. 1, *Artikuly řádu tovaryšského cechu řeznického 1749*.



Obr. 4 Pečeť cechu třebíčského řeznického z roku 1607<sup>247</sup>

---

<sup>245</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech řezníků Třebíč 1595–1851 (1900)*, Knihy, kn. č. 2, inv. č. 3, Rejstřík tovaryšských účtů 1629–1840.

<sup>246</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech řezníků Třebíč 1595–1851 (1900)*, Knihy, kn. 3, inv. č. 4, Kniha mistrů a cechmistrů 1763–1894.

<sup>247</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 109.

#### 4. MLYNÁŘSKÉ ŘEMESLO

Dříve, než se zaměříme na třebíčské mlynáře a jejich mlýny, představíme si vývoj mlynářského řemesla v českých zemích. Mlynářské řemeslo bezpochyby patří k nejméně postradatelným a tím pádem také k nejstarším řemeslům vůbec. Cechy tohoto řemesla se začaly konstituovat již v průběhu 14. století, avšak ne vždy fungovali zcela odděleně od ostatních řemesel. Po dlouhou dobu bývali spojeni s mistry pekaři a perníkáři. V rámci cechu se však organizovali zcela samostatně, ačkoliv mívali společnou cechovní hospodu, korouhev a oltář v navštěvovaném chrámu.<sup>248</sup> Již za doby Karla IV. měli mlynáři pevnou cechovní organizaci. Bývali však roztroušeni po celé zemi a většinou byli zapisováni k cechu pekařskému, který fungoval v nejbližším městě. Proto se na některá cechovní pečetidla dostala kromě mlynářského kola preclíky, žemle a perník.<sup>249</sup>

Vstup do cechu nebyl ani jednoduchou, ani levnou záležitostí. Aby byl zájemce přijat, musel předložit tzv. cejt, který potvrzoval, že dotyčný mlynář mistroval po určitý čas v obci, k níž jeho mlýn patřil. Musel také předložit doklad o svém poctivém manželském zplolení. Hlavním požadavkem bylo splnění složité praktické zkoušky. Mravní bezúhonnost se považovala za naprostou samozřejmost. Po vykonání všech požadovaných úkolů zbývalo ještě zaplacení poplatku. Za ochranu cechu a bratrství se platilo až 60 kop grošů.<sup>250</sup>

Jak říká turnovský řád z roku 1717: *mlynářům náleží stavěti mlejny, pily, všeliké vodní nástroje k valchování suken, koží a všeho, co by voda zatáhnouti mohla, též uvozovati vodu do domů, zámků a zahrad, vyváděti ji ze sklepů a studnic, dělati jezy, břehy a mosty přes*

---

<sup>248</sup> Aleš ČESAL – Roman HERZINGER, *Magická řemesla*, Praha 2002, s. 44.

<sup>249</sup> Dostupné z: <http://www.elektroskanzen-slovice.cz/dejiny-mlynarskeho-remesla.htm>, [cit. 10. 4. 2017].

<sup>250</sup> Tamtéž.

vody dělali.<sup>251</sup> Z této zmínky je patrné, že mlynáři patřili ke vzdělaným lidem s rozsáhlými znalostmi a řemeslnými dovednostmi z mnoha oborů. Navíc museli být dobrými obchodníky i zemědělci, jelikož k mlýnu mnohokrát patřilo i hospodářství. Náročná práce jim však přinášela mnoho zdravotních problémů, jako zaprášení plic, nedoslýchavost, revma a časté úrazy.<sup>252</sup>

Na jejich šikovnost a mnohostrannost poukazuje také mistrovská zkouška. Pokud se měl tovaryš stát mistrem mlynářem, musel vyrobit mistrovský kus. Celý tento proces byl velmi náročný. Nešlo totiž pouze o mletí mouky, ale zájemce o mistrovský post musel v rámci své zkoušky vyrobit vodní kolo, hřídel, čelník, pastorek, lícní kolo a sám vykroužit a osadit mlecí kámen.

Pokrok však v tomto řemesle značně zaostával. Jistým krokem vpřed bylo zavedení turbín, parních pohonů a zdokonalujících se mechanismů k čištění meliva. Během 19. století se začínají zavádět tzv. válcové mlýny, kde funkci mlecích kamenů zastávaly ocelové válce.<sup>253</sup> Avšak mnohé mlýny vydržely po celou dobu pouze s vodním pohonem mlýnských kol a mlýnskými kameny místo pokročilejších strojů.

Mlýny sehrály velkou roli během elektrifikace obcí. Mnohé dodávaly energii pro veřejné osvětlení ještě dávno předtím, než bylo přikročeno k všeobecné elektrifikaci. Poté, co bylo roku 1859 zrušeno cechovní zřízení, se začala tvořit mlýnská společenstva. Roku 1883 se mlynářské řemeslo stalo svobodnou živností, díky čemuž u nás nastal úpadek mlynářství. V pozdějších dobách byli mlynáři, jakožto představitelé maloburžoazie často perzekuováni a po únoru roku 1948 byly mlýny i soukromé vodní elektrárny znárodňovány. V rámci

---

<sup>251</sup> Miroslav JANOTKA – Karel LINHART, *Zapomenutá řemesla: Vyprávění o lidech a věcech*, Praha 1984, s. 35.

<sup>252</sup> Dostupné z: <http://www.elektroskanzen-slovice.cz/dejiny-mlynarskeho-remesla.htm>, [cit. 10. 4. 2017].

<sup>253</sup> Tamtéž.

restitucí se po roce 1989 vracely, avšak často nefunkční a zcela zchátralé.<sup>254</sup>

#### 4. 1. Typy mlýnů

Jak již bylo v této kapitole řečeno, mlynářství je jedním z nejstarších řemesel. Ne vždy se ale provozovalo ve velkých mlýnech. Na počátku se nejvíce používaly např. kamenné ruční mlýnky, které vlastnila snad každá domácnost. Takovýto kamenný mlýnek sestává ze dvou kamenů usazených na sobě. Spodní kámen – tzv. ležák je pevně usazen. Vrchní kámen – běhoun – se po něm krouživými pohyby otáčí. Uvnitř obou kamenů je vyvrtán otvor, ve kterém je zasazen čep, který je ukotven v tzv. papřici. Výškou papřice se na mlýnku reguluje mezera mezi kameny a tím také nastavuje hrubost mletí.<sup>255</sup> Tento princip je v podstatě shodný s tím mlýnským, jen v podstatně menším měřítku.

Od takových ručních mlýnků se postupně přešlo k velkým mlýnům se zvířecím pohonem a až později vznikaly mlýny poháněné vodní, či větrnou energií.<sup>256</sup>

První vodní mlýn byl pravděpodobně zkonstruován v Římě na řece Tibeře za vlády císaře Augusta, avšak nevíme, kdy se objevil první vodní mlýn na našem území. Vodní mlýny jsou však zcela určitě starší, než ty větrné. První písemná zmínka o větrném mlýnu je totiž až z roku 1277.<sup>257</sup>

Mlýny samotné mají několik typů. V první fázi se tedy mlýny dělí na vodní a větrné. Větrné mlýny se na našem území vyskytují v menšině. Můžeme je rozdělit na holandské a německé. Jelikož se

---

<sup>254</sup> Dostupné z: <http://www.elektroskanzen-slovice.cz/dejiny-mlynarskeho-remesla.htm>, [cit. 10. 4. 2017].

<sup>255</sup> M. JANOTKA – K. LINHART, *Zapomenutá řemesla*, s. 34.

<sup>256</sup> A. ČESAL – R. HERZINGER, *Magická řemesla*, s. 43.

<sup>257</sup> Tamtéž.

však v Třebíči větrné mlýny, které by náležely mlynářskému cechu, nevyskytovaly, nebudeme se jimi hlouběji zabývat.

Mlýny poháněné vodní silou mají ještě několik dalších samostatně stojících typů a můžeme je rozdělit podle toho, jaký typ vodního živlu jej poháněl. Prvním typem jsou tak zvané *škrtyce*. Takovéto pojízdné mlýny se pohybovaly po ploše vody dle vlastní potřeby. Byly postaveny na dvou pramicích, mezi kterými se otáčelo kolo. Škrtyce byly zřízeny v Praze na Vltavě roku 1383.<sup>258</sup>

Dalším typem je tak zvaný *krcálek* neboli *mlýn nebeský*. Patří mezi nejmenší mlýny s malou nádrží – často býval i bez ní. Mlynář takového krcálku byl posměšně nazývaný *žabař na nebeském* nebo *krcálník*, jelikož musel často trpělivě čekat na *nebeskou vodu*, tedy déšť.<sup>259</sup>

K malým mlýnům se také řadí *drncák*, který je poháněný vodou z luk, či lesních pramenů – tedy drnovou vodou. Mlynář bývá nazývaný *drncálníkem*.<sup>260</sup>

Dostáváme se k mlýnům větším. K těm patří tak zvaný mlýn *podrybný, malovodský, či také potoční*, který je postavený na větších rybnících. Jejich mlynáři se označovali jako *potočníci, či malovodští*.<sup>261</sup>

Ty největší mlýny jsou *poříční*. Jak říká kniha M. Janotky a K. Linharta, „... byl vybudovaný na společném prodlouženém žlabu pozemského mlýna, byl sroubený a postavený na jehlách (sloupech) zapuštěný dílem do břehu a dílem do vody.“<sup>262</sup> Mlynář byl označován za *velkovodského*. Pokud byl vystavěn pekařský mlýn – tzv. šejdovna – byl vystavěn rovněž na sloupcích, ale na rozdíl od pobřežního mlýnu

---

<sup>258</sup> Tamtéž, s. 44.

<sup>259</sup> M. JANOTKA – K. LINHART, *Zapomenutá řemesla*, s. 34.

<sup>260</sup> Tamtéž.

<sup>261</sup> A. ČESAL – R.HERZINGER, *Magická řemesla*, s. 44.

<sup>262</sup> M. JANOTKA – K. LINHART, *Zapomenutá řemesla*, s. 34.

stál dál od řečiště. Mlynáře takého pekařského mlýna lidé označovali jako *šejdovníka*, či *šejdíře*. U poříčních mlýnů bylo také možno celé vodní kolo (tzv. hubeňák) nastavit na potřebnou úroveň, takže mlýn mohl pracovat při jakékoliv výšce vody.<sup>263</sup>

Samotné mlynáře bychom mohli rozdělit podle jejich společenského postavení. Nejnižší postaveným byl mlynář náchlební. Tito pracovali ve mlýnech, které patřily městským obcím, vrchnosti, či církvi. Majitelé si poté najímali náchlební mlynáře. Na venkovských mlýnech byl jejich roční plat zhruba 20 až 30 kop míšeňských. S majitelem měl navíc sjednáno, kolik u mlýna může chovat drůbeže a dobytka. Pokud byl náchlební mlynář členem cechu, majitel mlýna žádal jejich cechmistra o svolení k najmutí pracovníka a navíc cechu proplatil všechny potřebné poplatky.<sup>264</sup> Na vyšší společenské úrovni stáli samotní nájemci mlýnů. Ti bývali najímáni za každý čtvrtý (méně často na třetí) groš, avšak koncem 15. století už přešli na stálý plat. Jejich nájem býval odstupňován dle živnosti mlýna a celkové pomístní situaci.<sup>265</sup>

Nad nimi stáli mlynáři úroční. Majitel mlýna těmto řemeslníkům za pevnou částku mlýn prodal pod povinností ročního platu, který úroční mlynář musel odvést majiteli a jejich dědicům. Mlynář se tak stal v podstatě samostatným hospodářem a držitelem mlýna, avšak ve skutečnosti mu patřilo jen to, co si na mlýně odpracoval.<sup>266</sup>

Zcela samostatně a také nejvýše stojící je kategorie mlynářů s vlastním mlýnem. Ti hospodařili bez jakýchkoliv povinností, platů i závazků.

---

<sup>263</sup> M. JANOTKA – K. LINHART, *Zapomenutá řemesla*, s. 34.

<sup>264</sup> Tamtéž, s. 38.

<sup>265</sup> Tamtéž.

<sup>266</sup> Tamtéž.



#### 4. 2. Mlýnská hierarchie

Stejně jako uvnitř cechu, musel vládnout i uvnitř každého mlýna pevný pořádek. Vyučený mlynář, který byl zároveň majitelem, či nájemcem mlýna, byl nazýván *pan otec*. Ten představoval hlavní osobu, která řídila provoz a chod mlýna. Staral se také o obchodní záležitosti, investice a rozvoj.<sup>267</sup> Mlynářovým zástupcem byl starší tovaryš, neboli stárek, který řídil práci tovaryšů mladších (mládků) i učedníků. Také učedníci měli svá specifická pojmenování – starší učedník byl *prášek* a ten mladší *smetiprach*. Na pekařské mlýnici v čele byl přední tovaryš (šejdír).<sup>268</sup>

Jakousi nadstavbou v cechu bývali tzv. zemští mlynáři, kteří cejchovali jezy a vodní prahy, dohlíželi na zakládání mlýnů, odhadovaly škody způsobené vodním živlem a ukládali různé pokuty.<sup>269</sup>

---

<sup>267</sup> Dostupné z: <http://www.elektroskanzen-slovice.cz/dejiny-mlynarskeho-remesla.htm>, [cit. 10. 4. 2017].

<sup>268</sup> A. ČESAL – R. HERZINGER, *Magická řemesla*, s. 45.

<sup>269</sup> Tamtéž, s. 44.

## 5. MLYNÁŘI V TŘEBÍČI

### 5. 1. Třebíčské mlýny a stručná historie cechu

Mlynářství se řadí k nejstarším třebíčským řemeslům. Zřizování mlýnů bylo sice nákladnou záležitostí, avšak jejich činnost vynášela nemalé obnosy, a jelikož byly vodní toky v hojnosti panským majetkem, mlynářství se dostalo do sféry vrchnostenských zájmů.<sup>270</sup> Vodní mlýny stávaly v Třebíči již za dob prvního opatství.<sup>271</sup> Před důležitým milníkem třebíčských dějin (tj. rok 1468) stály na břehu řeky Jihlavy pravděpodobně pouze dva mlýny. Nejstarší mlýn měl stávat na předměstí Jejkov a Střelkova kronika se o něm zmiňuje takto: „... v lese pod městem hned ve 2. století<sup>272</sup> po založení kláštera, stávaly myslivna a mlýn.“ Tím druhým mlýnem byl tzv. Krajíčkův na Polance. Je doložen již ve 14. století. Podle všeho byl roku 1355 prodán opatem Adamem měšťanu Ondřeji Radilovi za 30 hřiven a roční úrok. Město ho mělo využívat k lepšímu stravování řeholníků.<sup>273</sup>

Poté, co bylo město během česko-uherské války zcela zničeno, byly mlýny s největší pravděpodobností opuštěny. Během znovuoobnovení města se okolo roku 1474 na předměstí znovu usazují řemeslníci – včetně mlynářů. V této době se jednalo pouze o necechovní organizaci. Cech mlynářů jako takový byl založen roku 1538.<sup>274</sup> Další zmínka o třebíčských mlynářích pochází z roku 1547, kdy Jan z Pernštejna v darovací listině mimo jiných nařízení pro mlynáře určil, aby starší měšťané každý rok dali k semletí měřici obilí a po ohledání množství mouky a otrub stanovili, kolik se musí ze semletého obilí odevzdat majiteli mlýna. Mlynář, který by toto nařízení neuposlechl, měl zaplatit pokutu v podobě 1 vepře a 3 zl.<sup>275</sup>

---

<sup>270</sup> Marie KOCINOVÁ, *Cech mlynářů Třebíč 1590-1851 (1866)*, Prozatímní inventární seznam, Třebíč 1961, s. 1.

<sup>271</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města, část I.*, s. 278.

<sup>272</sup> Tzn. na počátku 14. století.

<sup>273</sup> A. KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, s. 143.

<sup>274</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech mlynářů Třebíč 1590-1851 (1866)*, s. 1.

<sup>275</sup> Tamtéž.

Za necelých osmnáct let už v Třebíči stálo celkem šest mlýnů. Jelikož stály všechny u řeky, jednalo se o typ mlýnů velkovodských.<sup>276</sup> Byly vesměs panské a drželi je nájemní mlynáři.

Konkrétně se jednalo o mlýn na Polance, kterému se říkalo Krajíčkův. Právě tento mlýn fungoval ještě před česko-uherskou válkou, je dokonce doložený už ve 14. století. Zanikl až v roce 1880, kdy vyhořel. Nedochovalo se z něj prakticky nic.<sup>277</sup> Dále po toku řeky stál mlýn na Podklášteří, tzv. Pohankův. U tohoto mlýny byla později zřízena pila Františka Pazderníka. Budova Pohankova mlýna dnes slouží účelům finančního úřadu.<sup>278</sup> Také zde stál méně známý Dolní mlýn na předměstí Jejkov, který je více známý jako soukenická valcha.<sup>279</sup> Mlýn byl roku 1562 dědičně prodán Burianem Osovským z Doubravice měšťanu Antonínovi. Chtěl tak zajistit soukeníkům využívání vodní síly pro valchu. Tato valcha měla být využívána nejen Antonínem a jeho dědici, ale celým soukenickým cechem. Navíc bylo pojištěno, že Antonínův rod mlýn v budoucnosti neprodá bez povolení panstva.<sup>280</sup> Velice blízko něj stál mlýn Mollův, který je také známý jako Linhartův či Blažkův. Dnes je však nejznámější pod názvem Homolkův<sup>281</sup>. Budova Mollova mlýna stojí dodnes, je však veřejnosti nepřístupná.<sup>282</sup> Dále po proudu řeky stál Bochníčkův mlýn na předměstí Nové Dvory. Mlýn byl však v 80. letech 16. století rodem Luců přeměněn na papírnu.<sup>283</sup> Budova mlýna do dnešních dní nepřežila. Šestým mlýnem byl tzv. mlýn Pod městem neboli Palečkův, podle dalších majitelů byl též nazýván Churavův či Trčkův.<sup>284</sup> Budova

---

<sup>276</sup> Viz předešlá kapitola, srov. s. 52.

<sup>277</sup> Dnes Polanka čp. 24.

<sup>278</sup> Dnes Žerotínovo náměstí čp. 17/1.

<sup>279</sup> Dnes ul. Soukenická čp. 4.

<sup>280</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 129

<sup>281</sup> Podle posledního majitele Homolky z 30. let 20. století.

<sup>282</sup> Dnes ul. Hlavova čp. 11.

<sup>283</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 20.

<sup>284</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 93.

Palečkova mlýna je dnes využívána službami autoservisu a pneuservisu.<sup>285</sup>

O rok později (1557) k těmto mlýnům přibyl ještě sedmý na Stařečském potoce,<sup>286</sup> tzv. Mlýn pod Strážnou horou, lépe známý jako Kohnův. Budova tohoto mlýna je poznamenána především temnou minulostí z pozdějšího období první republiky.<sup>287</sup> Mlýn patřil jakémusi Václavovi, avšak poté byl ve 20. letech 17. století odprodán od Václavova syna Jana Weise městu, které ho drželo až do roku 1834.<sup>288</sup> Mlýn je dnes zcela přestavěný a je využíván jako bytové prostory.<sup>289</sup>

V 80. letech 16. století vznikly na Stařečském potoce další dva mlýny – Janův<sup>290</sup> a Borovinský.<sup>291</sup> Těmto dvěma mlýnům vyměřil Smil Osovský listinou z roku 1590 svatojiřský úrok.<sup>292</sup> Tato listina je nejstarším dokladem o existenci mlynářského cechu ve fondu *Cech mlynářů Třebíč*, SOKA Třebíč. I když tyto mlýny už nestály na území obce, majitelé se sami upsali ke stálým platům panství. Nestály tedy už pod tíhou roboty jako ostatní městské mlýny a vztahovaly se na ně pouze dobrovolné dávky.<sup>293</sup> K mlýnům, které stály na Stařečském potoce a patřily obci, se roku 1608 připojil také mlýn Pod Strážnou horou, který byl zakoupen od měšťana Říhy Baše (nástupce Jana

---

<sup>285</sup> Dnes ul. Brněnská čp. 58.

<sup>286</sup> Čili mlýn malovodský neboli potoční.

<sup>287</sup> V prvních letech republiky zde došlo k brutálním vraždám bratrů Polických a osmi židovských uprchlíků z polské Haliče. Maso Židovských obětí bylo vrahy požíváno a prodáváno. Během procesu, který se uskutečnil až roku 1925, byli za vraždu bratrů Polických na doživotí odsouzeni Josef Fejta a manželé Anna a Karel Dvořáčkovi. Za vraždy židovských obyvatel a následný kanibalismus nebyl potrestán nikdo. Celá kauza byla zametena pod koberec. Republika byla přespříliš mladá a s kauzou kanibalismu by se do Evropy vstupovalo těžko. Viz Jan MACH, *Lidojedi ze starého mlýna*, Třebíč 1994.

<sup>288</sup> MZA Brno, SOKA Třebíč, *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, listiny, listina č. 1, inv. č. 1., Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči nařizuje mlynářům na stařečském potoce, kolik jsou povinni platit úroku o sv. Jiří 1590.

<sup>289</sup> Dnes ul. Na Potoce, čp. 19.

<sup>290</sup> Dnes Libušino údolí, čp. 2.

<sup>291</sup> Mlýn byl roku 1842 zakoupen trebičskými koželuhy od mlynáře Padrty. Karel Budišovský nechal mlýn přestavět na koželuznu, kde později vyráběl obuv a veškeré kožedělné zboží. Bývalý mlýn již dnes není patrný. Viz M. KOCINOVA, *Cech mlynářů Třebíč 1590-1851 (1866)*, s. 2.

<sup>292</sup> Tamtéž.

<sup>293</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 204.

Weise) i s celými zahradami a dalšími pozemky. Město mlýn koupilo pro své užívání za 1300 zl. moravských. Částka města být splacena ve splátkách rozložených na několik let. Suma však byla splacena již za 3 roky od zakoupení mlýna.

V období 16. století měl také vzniknout tzv. Hluchý mlýn na potoce v Libušině údolí<sup>294</sup> za městem a Poušovský mlýn v nedaleké obci Poušov<sup>295</sup>. Za městem existoval ještě Táborský mlýn, u něhož neznáme období založení. Mlýn se skládá z několika budov, které dnes slouží jako úložiště kovošrotu.<sup>296</sup> Mimo město Třebíč fungovaly samozřejmě i další mlýny, například mlýny Padrtův<sup>297</sup> a Fundulusův (neboli Palečkův)<sup>298</sup> u blízkého Sokolí, či Brázdův (neboli Oulehlův) mlýn v Říповě.<sup>299</sup>

Mlynáři ve městě platili panský úrok po 7 kopách na svátek sv. Václava a k tomu ročně 11 měřic mouky. Navíc propadali robotě. Na budově zámku museli povinně opravovat a tvrdit střechy, vrata, dveře, lavice a provádět další potřebné opravy, jako vyrábět mostnice k mostům a na zámeckém dvoře stloukat krmníky a koryta. Podle pernštejnského urbáře však měli možnost se z roboty vykoupit peněžní rentou 15 grošů.<sup>300</sup>

Pokud se týká náboženského hlediska, většina příslušníků mlynářského cechu vyznávala kališnické učení. V panském mlýně na Podklášteří si dokonce zřídili kostelík, zvaný Očistec, kde se často

---

<sup>294</sup> Dnes Libušino údolí čp. 81/3.

<sup>295</sup> Dnes slouží jako malá vodní elektrárna. Poušov, čp. 1007. O původu tohoto jména L. Hosák a R. Šrámek ve svých pracích o místních názvech mlčí. M. Kocinová však v archivním inventáři uvádí, že na mlýně pracovali mlynářští mistři se jménem „Pauš“. Jedná se tedy s největší pravděpodobností o převzetí osobního jména a jeho následnou transformaci. Viz M. KOCINOVÁ, *Cech mlynářů Třebíč 1590-1851 (1866)*, s. 4.

<sup>296</sup> Patří již k vesnici Ptáčov, čp. 65.

<sup>297</sup> Padrtův mlýn se stal penzionem. Druhá část budovy slouží k obytným účelům. Dnes obce Sokolí čp. 18.

<sup>298</sup> Dnes obce Sokolí čp. 16. Budova je využívána pro rekreační účely.

<sup>299</sup> Mlýn byl předán současnému majiteli v restituci. Byl opraven a nyní je využíván jako malá elektrárna. Dnes obec Říпов čp. 6.

<sup>300</sup> R. FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, s. 70.

scházeli.<sup>301</sup> Později se však stali členy Jednoty bratrské, o čemž svědčí odkazy mlynářů z rodiny Krajíčků a Blažků k záduší bratrského sboru na Jejkově, které byly zapsány do městského purkrechtu.<sup>302</sup>

Cechovní instituce jako celek během třicetileté války velmi trpěla. Jejich autorita klesala, stejně jako vliv na regulaci a kontrolu produkce.<sup>303</sup> V pobělohorské době byly na mlynáře uvaleny těžké roboty, povinnosti a dávky. Vrchnost je považovala za své poddané a tak jim nepovolila emigraci. Mlynáři dokonce pod trestem odnětí mlýna a ubytování vojska při mlýnech byli nuceni přestupovat ke katolictví. Jen mlynáři Štěpánovu Vejvodovi z Janova mlýna se roku 1630 podařilo uprchnout do Uher.<sup>304</sup> Jisté úlevy se mlynářům i městu dostalo za vlády Marie Terezie. Díky nim se podařilo vymanit z naprosté závislosti na vrchnosti. Tvrdý dohled naopak mlynářské řemeslo zužoval generální cechovní pořádek císaře Františka I. z roku 1814.<sup>305</sup>

Mlynářství bylo v 19. století na značné výši. Členové cechu bývali přibíráni i k nejpřednějším občanským hodnostem. Mlynáři se však často nepohodli s magistrátem, a to hlavně v případech, kdy jim magistrát nepovolil prodávání mouky, krupice a kroupů.<sup>306</sup>

Během bouřlivého roku 1848 třebíčští mlynáři sloužili v národní gardě jako její důstojníci. O jedenáct let později ale přišel již mnohokrát zmiňovaný patent, který cechy oficiálně zrušil. Mlynáři ale fungovali jako cechovní zřízení dál až do roku 1862 a od roku 1872 se toto řemeslo sdružovalo ve společenstvu živnostníků. V 80. letech však došlo k velkému úpadku mlynářského řemesla, a to především u mlynářů, kteří se odmítali podřídit novějším technologiím

---

<sup>301</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech mlynářů Třebíč 1590-1851 (1866)*, s. 2.

<sup>302</sup> Tamtéž.

<sup>303</sup> R. FIŠER, *Třebíč: Dějiny města I.*, s. 144.

<sup>304</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech mlynářů Třebíč 1590-1851 (1866)*, s. 2.

<sup>305</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, *Fond Cech mlynářů Třebíč 1560-1851*, knihy, kart. č. 1, kn. č. 2, inv. č. 4, Generální cechovní pořádek mlynářský císaře Františka I. 1814.

<sup>306</sup> M. KOCINOVÁ, *Cech mlynářů Třebíč 1590-1851 (1866)*, s. 3.

a snažili se o zachování starých a zaostalých postupů a zařízení. Několik mlýnů bylo buď zrušeno, přeměněno na menší elektrárny či hospodářská stavení.<sup>307</sup>

Mezi dochované prameny mlynářského cechu patří široký materiál, který v mnoha případech obsahuje knihy podobného rázu. Dochované knihy jsou psány v českém jazyce a převážně mapují jména nově přijímaných členů cechu. Konkrétně se jedná o mistrovská registra<sup>308</sup>, knihu tovaryšskou,<sup>309</sup> tovaryšská registra, jejichž obsah je uveden v kapitole 6<sup>310</sup> a v neposlední řadě o učňovskou knihu mistrovských synků.<sup>311</sup> Ač se materiál zdá být velmi bohatým, zápisy v uvedených knihách mají v naprosté většině případů zcela jednotnou a velmi stručnou formulaci. Výzkum je tedy zkomplikován nedostatkem informací.



Obr. 6. Pečeť cechu bednářského  
a mlynářského v Třebíči<sup>312</sup>

Součástí výzkumu mělo být i časové ukotvení jmen jednotlivých panských a obecních mlýnů. Pro nedostatek archivního materiálu to

---

<sup>307</sup> Tamtéž.

<sup>308</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, knihy, kart. č. 1, kn. č. 3, inv. č. 5, Registra mistrovská cechu mlynářského v městě Třebíči na Moravě 1671–1835.

<sup>309</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Knihy, kart. č. 1, kn. č. 4, inv. č. 6, Kniha tovaryšská 159–1674.

<sup>310</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Knihy, kart. č. 1, kn. č. 5, inv. č. 7, Registra tovaryšského cechu mlynářského 1680–1839.

<sup>311</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Knihy, kart. č. 1, kn. č. 6, inv. č. 8, Kniha učňovská synů mistrovských 1692–1762.

<sup>312</sup> J. BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, s. 113.

však bohužel není možné. Mlýny byly totiž pouze v nájmu jednotlivých mistrů a je zcela logické, že si je mistři pojmenovali vždy podle sebe. Dochovaná mistrovská registra<sup>313</sup> však jen zřídka uvádí zároveň jméno nového mistra a mlýn, na kterém měl pracovat. Rekonstrukce dobových názvů třebíčských vodních mlýnů a jejich časové ukotvení je tedy kvůli útržkovitým zprávám téměř nemožná.

## 5. 2. Artikule třebíčských mlynářů

Zcela původní artikule mlynářského cechu se nám bohužel nezachovaly. Roku 1607 si však třebíčští mlynáři nechali u tehdejšího majitele panství, Smila Osovského, potvrdit svoje cechovní artikule, společně s mlynáři z blízkého Sokolí, Řípova a Vladislavi.<sup>314</sup> Ani tyto se v originále do dnešních dní nezachovaly, avšak hrabě Karel Ferdinand z Valdštejna si během svojí vlády (tedy mezi lety 1684-1702) nechal pořídit jejich opis.<sup>315</sup> Ten není úplný. Neobsahuje všechny body – z původních třiceti osmi se jich do opisu dostalo pouze 25. Opis také neuvádí žádná data. Třebíčský dějepisec Adolf Kubeš měl však ve své době přístup k artikulím z doby Smila Osovského a uveřejnil je ve svém spisu *Prameny k dějepisu města Třebíče z dob pánů Osovských z Doubravice*.<sup>316</sup> Kubešův opis je jediným dokladem o artikulích třebíčských mlynářů, ze kterého můžeme vycházet.

### 5. 2. 1. Výklad artikulí

Jak již bylo řečeno, pracujeme zde s pouhým opisem mlynářského cechovního řádu. Byl sepsán v roce 1607 a potvrzen Smilem Osovským z Doubravice. Jako svědci zde stáli urození páni Jiřík Rechmberk z Želetic a na Okříškách a pan Aleš Stránecký ze Stránec a na Zhoři Pivcové, kteří k listu přivěsili svoje pečeti. Tento

<sup>313</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Registra mistrovská cechu mlynářského v městě Třebíči na Moravě 1671–1835.

<sup>314</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 277.

<sup>315</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Listiny, listina č. 2, inv. č. 2, Opis artikulí cechu mlynářského vydaných hrabětem Karlem Ferdinandem z Valdštejna 1587–1702.

<sup>316</sup> Adolf KUBEŠ, *Prameny k dějepisu města Třebíče z dob pánů Osovských z Doubravice*, Třebíč 1887.



cechovní řád se vyjadřuje jak ke každodennímu životu v cechu a jeho vedení, tak také k technickým záležitostem mlýnů, jejich revizím, opravám a parametrům.

Z bodu č. 2 se dozvídáme, že cech musel mít dva představené – tedy cechmistry, kteří byli voleni na dobu jednoho roku. Tito cechmistři mají vést cechovní záležitosti i peníze. Souběžně s cechem u mlynářů pravděpodobně fungovalo i tovaryšské bratrstvo. Napovídal by tomu bod č. 3, který mluví o dvou starších tovaryších, které schválili cechmistři i mistři. Těm mají být svěřeny tovaryšské peníze, ze kterých však plynuly poplatky představeným cechu. Pokud by však nějaký tovaryš onemocněl, má se z těchto peněz brát v případě potřeby jeho léčby, či dalších nákladů – ovšem pouze se souhlasem cechmistrů.

Artikule se samozřejmě dotýkají i problematiky přijetí nových členů do cechu. Hned následující článek č. 4. říká, že pokud se někdo uchází o přijetí do cechu, musí zprvu požádat cechmistry, aby obeslali ostatní členy cechu. Poté musí před všechny předstoupit, všem mistrům zajistit svačinu a do cechovní pokladnice přiložit dva funty vosku a poplatek ve výši, jenž bude stanovená cechovním shromážděním. Na tento článek zvolna navazuje další bod. Ten řeší potřebný dokument, který cechu zaručuje, že uchazeč pochází z poctivého manželského svazku. Jestliže uchazeč tento dokument nedodá, nemá být vůbec k řemeslu připuštěn.

Zákony se také dotýkají přijetí učně do mistrovského učení. Pokud si některý mistr bude chtít vzít na vyučenou nějakého mládence, musí být vše schváleno dalšími dvěma mistry. Učedník se poté upíše ke dvěma letům služby. Pokud by však chtěl zůstat pouze na rok, musí do společné pokladnice položit poplatek stanovený cechovním shromážděním.<sup>317</sup> O věci vyučení se zmiňuje také bod č. 18,

---

<sup>317</sup> Cechovní řád, bod č. 6. Viz V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 278.

který uvádí, že pokud se tovaryš řádně nevyučil a není-li mistrovským synkem, nemá být od ostatních tovaryšů nijak trpěn.

Tovaryši si svého mistra museli velmi vážit a v případě, že by chtěli učení opustit, museli ho alespoň týden dopředu informovat, jinak propadali pokutě dvou funtů vosku a mají být potrestáni podle uznání ostatních v cechu.<sup>318</sup>

Silným znakem každého cechovního zřízení byla snaha o všeobecnou poctivost, dobré mravy a vzájemnou úctu. K této problematice se vztahuje hned první z bodů, který zní: „*Všelijaká spravedlnost při všem náležitá na řece i potocích od jednoho konce k druhému, což náleží k panství třebičskému, aby konána byla.*“<sup>319</sup> Další z bodů jsou už ale mnohem konkrétnější a vyjadřují se také k různým postihům, které následovaly po neuposlechnutí nařízení. Například bod č. 17 říká, že: „*Kterýž by tovaryš neb mládek o svém pánu aneb mistrovi nenáležitě mluvil a jeho v místě neslušných pomlouval, anebo z jakýchkoliv příčin, a to uznáno bylo na něj, řemeslo se mu zapověditi má.*“<sup>320</sup> Jak vidíme, pomluva mistra se trestala jedním z nejvyšších trestů – vyloučením z vykonávání řemesla. Zároveň však poslední článek č. 38 říká, že: *Jeden každý mistr a tovaryš mají k sobě všude a na všech místech a zvláště v cechu a v pořádku uctivost prokazovati, jedni druhých sobě náležitě vážiti, a pakliže by kdo proti tomu činil, ten podle uznání plného cechu trestán býti má.*“<sup>321</sup> Můžeme tedy vidět, že postihy měly různou míru a přísnost.

Vzájemná úcta nebyla mezi cechovními spolubratry prokazována pouze za života, ale také po smrti. Bod č. 37 přikazuje, že pokud zemře člen cechu, či některý z jejich rodinných příslušníků, všichni jsou povinni přijít na jejich poslední rozloučení. Pokud by

---

<sup>318</sup> Cechovní řád, bod č. 15. Viz V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 280.

<sup>319</sup> Tamtéž, s. 278.

<sup>320</sup> Tamtéž, s. 280.

<sup>321</sup> Tamtéž, s. 282.

některý na pohřeb nedorazil a nedoložil, že byl mimo domov, padá na něj nejvyšší peněžní pokuta, o které se artikule zmiňují. Nedorazivší člen cechu musí zaplatit až 10 bílých grošů a funt vosku k tomu.

Úcta a poslušnost fungovala i ve vztahu k vrchnosti. Na příslušníky mlynářského řemesla se totiž vztahovalo něco, jako branná povinnost. Doslova bod č. 35 říká: „*Když by purkmistr a rada města Třebíče jich žádali, aneb obeslali v městské potřebě do pole táhnouti, mají poslušni býti, a to na rozkázání panské.*“<sup>322</sup>

Třebíčští mlynáři se pravděpodobně těšili dobré pověsti a můžeme tvrdit, že i jisté oblíbenosti. Dle jejich cechovního řádu totiž museli prokazovat jisté služby i svým blízkým sousedům. Články č. 8, 9 a 13 totiž mluví o tom, že každý z mlynářů musí mít otevřený žlab, aby mohl svým sousedům pustit vodu přes mlýnský práh. Pokud by mlynář svévolně sousedovi vodu upřel, zaplatí pokutu dvou funtů vosku a 2 zl. do cechovní pokladnice. Navíc bylo také stanoveno, že pokud do mlýna přijde měšťan s požadavkem, aby mu zde semlel jeho vlastní obilí, mlynář mu musí vyhovět.

Sousedé pravděpodobně na oplátku mlynářům často dovoľovali používat jejich pozemky. Článek č. 14 říká, že: „*Kdyby která zahrada neb louka u mlýna byla, kteráž by mlynáři nepříslušela, tedy může mlynář vedle ní jeti, k stavu přihlédnouti, anebo k jiným potřebám, kteréž k mlýnu příslušejí, avšak beze škody toho, čímž louka nebo zahrada jest.*“<sup>323</sup>

Cechovní článek č. 24 mluví o náboženských poměrech. Doslova říká, že: „*Aby každý víru náboženskou drželi a zachovali, kterýž by přestoupil, mají mistři takového vedle vyznání přísahajících mlynářů do trestání vzíti.*“<sup>324</sup> Znění tohoto bodu je v prostoru nábožensky tolerantní Třebíče poněkud překvapující (viz kapitola 1).

---

<sup>322</sup> Tamtéž, s. 282.

<sup>323</sup> Tamtéž, s. 280.

<sup>324</sup> Tamtéž, s. 281.

Náboženská stránka však byla uvnitř cechu brána velmi vážně (což s ohledem na dobu není nijak zarážejícím faktem), jelikož článek č. 22 poukazuje na to, že pokud se bude mlynář chovat nečestně a porušovat příkázání Boží, je vypovězen nejen z cechu, ale také z celého řemesla.

Mnoho z bodů v cechovním řádu se dotýká technické stránky mlýnů. Prakticky veškeré zásahy, které mlýn potřeboval, musely být odsouhlaseny představenými cechu. Šlo například o upravení úrovně mlýnského splavu, opatření železného hamu, který měl mít každý z mlýnů, vykroužení nového mlýnského kamene, či otevření všech žlabů v případě, že přijde velká voda.<sup>325</sup> Každý měsíc měli dva z mistrů kontrolovat mlýny, v případě potřeby opravit nezbytné nedostatky a také kontrolovat míry a měřice mouky ve mlýně.<sup>326</sup>

Cechovní řád také upravoval ceny nových vodních kol. Dle článků č. 29 a 30 dostal každý sekerník, který vyrobil nové vodní, či palečné kolo 8 bílých grošů, avšak pokud bude kolo pouze vyměňovat, dostane pouze 4 groše.<sup>327</sup> Byl také stanoven jakýsi mlynářský benefit. Bod č. 11 mluví o tom, že z každé jedné měřice mouky má mlynáři připadnout každý šestnáctý díl.<sup>328</sup>

Vidíme tedy, že artikule cechu mlynářského se docela jasně, stručně a výstižně vyjadřují o životě uvnitř cechu a taktně varuje každého, kdo by se zkusil protivit jejich nařízením.

---

<sup>325</sup> Cechovní řád, body č. 7, 10, 25, 26, 27, 28, 29, 31. Viz V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 278-282.

<sup>326</sup> Cechovní řád, body č. 34. Viz V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 282.

<sup>327</sup> V. NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče, část I.*, s. 281.

<sup>328</sup> Tamtéž, s. 280.

## 6. TŘEBÍČSKÝ ŘÁD MLYNÁŘSKÝCH TOVARYŠŮ

Mimo artikule, které platily pro celý mlynářský cech, zde existoval ještě speciální řád, který byl sestaven oběma cechmistry a mistry. Tyto pokyny platily pouze a výhradně pro tovaryše a v jistých případech také pro učedníky, aneb pro mládky. Sestaven byl roku 1608, tedy rok poté, co byly vydány celocechovní artikule. Posty cechmistrů byly v té době obsazeny Nikodémem Antošem a Jiříkem Trčkou. Staršími tovaryši byli Jan Pecha ze Smrdova a Pavel Baš Třebíčský.<sup>329</sup> Je určen nejen pro domácí tovaryše a mládky, ale také pro přivandrovalé mládence a mistrovské synky. Původně bylo sepsáno 16 bodů, podle kterých se měli mládenci řídit. Později však byly připsány další čtyři.

Na celém textu je velmi patrná hluboká zbožnost, která mezi tovaryši a ostatními příslušníky cechu vládla. Je zde tovaryšům kladeno na srdce, aby se starali o svoji dobrou pověst, neboť je: „...*dobrá pověst navěky živá.*“<sup>330</sup> Dále se řád stará o poctivou docházku na bohoslužby, o přirozené úctě mladších ke starším, pravdomluvnosti, poctivosti a dochvilnosti.

Celkem šest bodů z dvaceti se týká problematice tovaryšské hospody neboli herberku.<sup>331</sup> Byla pevně stanovena doba, kdy se v hospodě scházeli. V případě třebíčských mlynářských tovaryšů se jednalo o každou čtvrtou neděli. Kdo by na toto setkání úmyslně nepřišel, čeká ho pokuta uložená staršími tovaryši. Právě tito starší tovaryši mají jít také ostatním příkladem a na hospodě mají být k nalezení vždy po obědě na dvě hodiny. Na herberk se muselo chodit

---

<sup>329</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Registra tovaryšská cechu mlynářského v městě Třebíči na Moravě 1590–1674, fol. 1v.

<sup>330</sup> Tamtéž, fol. 2r.

<sup>331</sup> Konkrétně se jedná o body 2, 3, 4, 5, 7 a 19. Viz MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Registra tovaryšská cechu mlynářského v městě Třebíči na Moravě 1590–1674, fol 3r–9r.

vždy včas. Pokud se někdo úmyslně zdržel, či vůbec nepřišel, opět ho čekalo vypočtení pokuty. Tovaryši měli být také věrni hospodskému (Panu Otci), jeho ženě (Paní Matce) a jejich čeládce. Pokud byla hospoda stanovena jako mlynářská, příslušníci cechu nesměli navštěvovat jiné hostince a šenkovní domy.<sup>332</sup> Pana hospodského a jeho rodinu měli chovat v bratrské lásce a vždy jim prokazovat úctu. Bylo také ustanoveno, že pokud v hostinci bude více hostů, než obvykle bývá, mají se v jejich prospěch vzdát svého cechovního stolu.<sup>333</sup> Docházka do hospody byla brána jako oficiální a svým způsobem slavnostní událost, všichni sem tedy museli přijít řádně upraveni. Nepřicházelo v úvahu, že by někdo přišel v krátkém kabátci, či bez mlynářské zástěry. Kdo by toto nařízení porušil, musel jako pokutu odevzdat svůj celý týdenní plat.<sup>334</sup>

V rámci zachování mravnosti bylo tovaryšům a mládkům zapovězeno hraní kostek a karet. Kdo by zákaz porušil a hrál o peníze, či o cokoli jiného, opět zapovídá se mu týdenní plat.<sup>335</sup>

Veliký důraz se kladl na poslušnost a úctu k mistrům, u kterých byli tovaryši i mládci na učení. Nesměli o nich mluvit jakkoliv neuctivě, museli se domů vracet v předem určený čas a pokud chtěli odvandrovat pryč, museli svému mistrovi dát vědět dopředu minimálně dva týdny. Pokud by byl někdo tak troufalý a dovolil si odejít bez ohlášení, mají se po něm ostatní tovaryši poptávat v okolí a v případě, že ho najdou si na něj stěžovat buď písemně, či ústně.<sup>336</sup>

Další z bodů se týkají například zákazu braní spropitného či dalších odměn mimo vyměřené peníze mistrem, zákaz trestání tovaryšů mimo shromáždění celého pořádku, či příkazu, že ti, kteří nejsou správně a plně vyučeni nemají být ostatními podporováni. Tovaryši

---

<sup>332</sup> Tamtéž, fol. 4r.

<sup>333</sup> Tamtéž, fol. 5v.

<sup>334</sup> Tamtéž, fol. 10r.

<sup>335</sup> Tamtéž, fol. 5r.

<sup>336</sup> Tamtéž, fol. 8r.

mívali také svoji vlastní pokladnici. Ve chvíli, kdy v ní nějaké peníze přebývaly, požíval se 1 funt vosku k Velikonočním hodům. Z této poklady se braly prostředky také tehdy, kdy některý z členů onemocněl a byly potřeba peníze na jeho léčbu. Součástí úmluvy bylo, že pokud se uzdraví, veškeré půjčené prostředky splatí. Ovšem ve chvíli, kdy zemře, všechno jeho jmění připadne bratrstvu.<sup>337</sup> V případě úmrtí bylo, stejně, jako v celocechovních artikulích, dáno, že jsou všichni povinni doprovodit zesnulého bratra k jeho poslednímu odpočinku.<sup>338</sup>

Celý text ukazuje na přísnou kázeň, která uvnitř bratrstva musela vládnout a která byla častokrát vymíňována pod hrozbou peněžitého, či jiného trestu.

---

<sup>337</sup> Tamtéž, fol. 6r.

<sup>338</sup> Tamtéž, fol. 7v.

## 7. GENERÁLNÍ CECHOVNÍ POŘÁDEK FRANTIŠKA I. A JEHO VLIV NA MLYNÁŘSKÉ ŘEMESLO

Roku 1814 vydal císař Svaté říše římské národa německého, uherský a český král a markrabě moravský František I. Rakouský soubor zákonů týkající se mlynářského řemesla. Tento generální cechovní pořádek byl vydán za účelem urovnání hádek a svárů mezi mlynáři a měšťany, které vznikaly velmi často. Zároveň v nich přesně vyměřil práva a povinnosti nejen mlynářů, ale také okolních obyvatel, kteří měli co dočinění s mlynářskými službami. Úvodní formulace dává jasně najevo, že s těmito pořádky má být obeznámeno celé obyvatelstvo a má se přísně potrestat každý, kdo by se dopustil zanedbání svých povinností, či jakéhokoliv podvodu.<sup>339</sup>

Celý cechovní pořádek je rozdělen na dvě hlavní části: všeobecné mlynářské ustanovení a pořádek, ve kterém se mluví o profitech mletí obilného zrna. Celkově se zde vyskytuje 40 bodů, které bychom mohli shrnout do několika základních skupin. První skupina se týká vrchnostenského dohledu nad mlynáři, mletím mouky i technické stránky mlýnů, druhá mluví o vzájemném vztahu mezi mlynáři a jejich zákazníky, o jejich právech a povinnostech. Třetí složka, která se zde vyskytuje velice často, se vyjadřuje k problematice nakaženého a nekvalitního obilí a znehodnocené mouky. Skupina čtvrtá velice úzce navazuje na tu předcházející. Upravuje totiž poměry měr a vah, které mají být jako jediné platné a přijatelné. Samozřejmě se zde nemůže opomenout složka týkající se mlynářských platů a odměn – ta tvoří skupinu pátou. Poslední a zcela zvláštní skupinu tvoří povinnosti mlynářů k císařským vojákům.

Oproti cechovním artikulům, které byly popsány v podkapitole 5. 2. 1., je zde vysoce patrné zvýšení panského a úřednického dohledu nad cechovními institucemi. Bez povolení vrchnosti nesmí být žádný

---

<sup>339</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Generální cechovní pořádek mlynářský císaře Františka I. 1814, fol. 1v.



mlýn jakkoliv technicky upraven. Úpravy se týkaly například proměny mlýnského žlabu, regulace vodního stavu, změny polohy mlýnského hamu, hlavního prahu či stavidla. Pokud chtěl mlynář zpracovávat jinou surovinu, než obilné zrno, potřeboval k tomu zvláštní vrchnostenské povolení. Místní vrchnost měla dohlížet na čistotu mlýnů a funkčnost technického zázemí. Na obchůzky měli chodit osobně alespoň jednou za měsíc a potřebné úpravy vyřizovat ihned na místě s dotyčným mlynářským mistrem. Velký důraz vrchnost kladla také na dodržování mlýnské „ústavy“. Všichni majitelé mlýnů spadali pod vrchnostenskou povinnost kdykoliv semlít danou část obilí, pokud je k tomu vyzván politickou vrchností. V případě, že jsou o toto požádáni, je mlynáři přidělen vrchnostenský úředník, který má kontrolovat, zda semletou mouku nijak nešidí na váze, či kvalitě. Vrchnostenské povolení bylo také zapotřebí v případě, že by měl být vystavěn mlýn nový. Podmínkou však bylo, že nová stavba nesmí nijak poškodit vodní tok, a ošidit o vodu sousedy či ostatní mlýny.<sup>340</sup>

Majitel, či nájemní mlynář měl v povinnostech starat se o mlýn a jeho technické vybavení, jak jen nejlépe dovede. Nejednalo se pouze o soustavu mlýnských kamenů, ale o celkovou mlýnskou budovu. Zajištěny musely být podlahy, dveře a okna pro případ, aby se někdo nepovolaný nedostal dovnitř a namletá mouka nebyla zcizena. Musel se starat také o navodnění mlýnských kol, rychlost a ostření mlýnských kamenů. Na denním pořádku byla pravidelná kontrola toho, zda běhoun správně doléhá na spodní kámen a zda je celá soustava dostatečně čistá, aby nedošlo ke znehodnocení namleté mouky.<sup>341</sup> Povinností bylo naostřit, ošetřit a vyčistit mlýnské kameny po semletí 30 měřic mouky dolnorakouské míry.<sup>342</sup>

---

<sup>340</sup> Tamtéž, fol. 1v–7r.

<sup>341</sup> Tamtéž, fol. 1v–2r.

<sup>342</sup> 1 měrice = 70,59 l, viz Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Státní oblastní archiv v Plzni 1984, s. 74.

Pokud jde o mletí obilí patřící obyvatelům dané lokality, nikdo nebyl povinen přivážet obilné zrno do jednoho konkrétního mlýna. Mlynářský monopol jednoho mistra tedy neexistoval a každý z obyvatel si mohl svobodně vybrat, u kterého mlynáře nechá svoje suroviny zpracovat. Pokud do mlýna přišli zákazníci (tzv. melcové), měli být „odbavováni“ v daném pořadí, ve kterém přišli. Každému z nich musí být zrno semleto zvlášť a nesmí dojít k jeho smíšení. Jaký druh obilí do mlýna zákazníci přinesou, bylo pouze na jejich rozhodnutí. Nemuselo se přitom jednat pouze o jeden druh. Mlynář musel zpracovat obilí i v případě, že bylo smíšené. V tu chvíli ovšem mlynáři odpadala zodpovědnost za váhu i kvalitu mouky. Melcové si také mohli vybrat, zda budou fyzicky přítomni u procesu zpracovávání obilí. Mezi povinnosti mlynářů však nepatřilo dovážení zpracované mouky jejich majitelům. Veškeré služby musely být náležitě zaplacené, ovšem pokud byla měšťanům způsobena jakákoliv škoda kvůli nepozornosti či nešikovnosti mlynáře, nebo jeho tovaryšů, musel mlynář vše bez okolků uhradit.<sup>343</sup>

Všechno obilí, které mělo být zpracováno, muselo být čisté a ničím nenakažené. Hrozilo totiž, že znečistí ostatní obilná zrna. V případě, že mlynář objeví takové zkažené obilí, nesmí dopustit, aby bylo zpracováno. Znehodnocení mouky proběhlo i ve chvíli, kdy mlynář do jednoho druhu mouky přimíchal druhý. Pokud by však ke smíchání mouky či přimíchání zdraví škodlivých látek došlo, mlynář se musí zodpovídat dle 160§ druhého oddílu trestní knihy. Zapovězeno bylo také máčení, či zkropení obilného zrna. Tím by totiž nabyla mouka na váze a následnému šizení zákazníků. Veškeré zpracování tedy muselo probíhat za naprostého sucha.<sup>344</sup>

Byl kladen velký důraz na přesné míry a váhy, se kterými se mělo pracovat. Každá mouka, či otruby, které měly být semlety,

---

<sup>343</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Generální cechovní pořádek mlynářský císaře Františka I. 1814, 2r–8v.

<sup>344</sup> Tamtéž, fol. 4r–9v.

musely být v předem domluvené váze. Odvážení zrna a namleté mouky se v mlýně provádělo podle přesně stanovených pokynů, a pokud některý z mlynářů používá falešné míry a váhy, propadá pokutě 25 zl. Semletí zrna muselo probíhat tak, aby v jednom centýři<sup>345</sup> zrna zůstalo šest funtů<sup>346</sup> otrub a 91 funtů dobré mouky. Na každém centýři se povolovaly tři funty, které mohly chybět v důsledku rozprášení.<sup>347</sup>

Dle krajského způsobu měl mlynář za provedenou práci dostat určité množství čistého a nezávadného zrna jako odměnu. Mlynář však měl právo tuto odměnu v případě nezájmu odmítnout. Odměna byla vypočítána na jeden peníz za centýř pšenice, a když z ní „*pšeničná vejražka se vymílá, dva krejcarý.*“ Pokud šlo o krupici, či ječmen, měl mlynář dostat dva a půl krejcaru.<sup>348</sup> Mistr nesměl požádat o vyšší odměnu, či jakýkoliv úplatek. Aby byla mlynářům dojednána mzda spravedlivá, musí za svoji práci požadovat stále stejné odměny.<sup>349</sup>

Jak již bylo řečeno, součástí generálního pořádku je také otázka živení císařských vojáků. Má se jim podávat pouze čisté obilí vážené na měrice. Pokud budou na mírách a vahách zkráceni, mlynář má povinnost vše nahradit. Na žádost vojáků se má od krajských úřadů učinit exekuce mlynářů ve chvíli, kdy by mistr svojí nešikovností a nepozorností zavinil nedostatečný odvod mouky vojenským účelům a tím tak zabránil jejich náležité obživě. Vojáci mají navíc povinnost každý měsíc udávat provinilé mlynáře krajskému úřadu.<sup>350</sup>

Za jakékoliv přestoupení tohoto mlýnského pořádku čeká mlynáře peněžitá pokuta deseti zl., a pokud se jeho porušování bude opakovat, má se pokuta navýšit jednou tolik. Ve chvíli, kdy jde o vyšší sumu, má se odevzdat místnímu chudobinci. Pokud dojde

---

<sup>345</sup> 1 centýř = 56kg, viz Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka*, Státní oblastní archiv v Plzni 1984, s. 53.

<sup>346</sup> 1 funt = 0,56kg, viz tamtéž, s. 71.

<sup>347</sup> MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Generální cechovní pořádek mlynářský císaře Františka I. 1814, fol. 4r–9v.

<sup>348</sup> Tamtéž, fol. 5r.

<sup>349</sup> Tamtéž, fol. 4v–9r.

<sup>350</sup> Tamtéž, fol. 8r–10r.

k úmyslnému poškození melců, musí se vše řádně vyšetřit a dojít k plné náhradě poškozeného. Pokuty se mají postupně zvyšovat, a ve chvíli, kdy mlynář poruší řád čtyřikrát za sebou, bude vykázán z řemesla. Všichni účastníci přestupků (tedy mistři, tovaryši i domácí čeládka) mají dostat stejný trest. Jako opatření před výmluvami se má zajistit, aby cechmistr při přijímání učňů a jejich jmenování na tovaryše dal těmto osobám řád vždy pečlivě přečíst. Navíc má být generální pořádek předčítán na cechovním shromáždění alespoň jednou do roka.<sup>351</sup>

Jak můžeme vidět, v první polovině 19. století panoval nad mlynáři tvrdý a přísný dohled. Jistě to však nebyla pouze mlynářská záležitost, ale globální, celocechovní. Cechovní organizace byla v tomto období zastaralá a procházela fází úpadku, díky výraznému rozvoji manufaktur. Přehnaný dohled, který nad cechy panoval, mohl být způsobený snahou o rozpad cechovníctví, který o pouhých několika let později skutečně přišel.

---

<sup>351</sup> Tamtéž, fol. 6r–10r.

## ZÁVĚR

Záměrem mé práce bylo bližší prozkoumání každodenního života třebíčských řemeslníků. Cechovní organizace byla po celá staletí doménou mnoha měst a dávala prostor řemeslnému vývoji a rozkvětu místního i zahraničního obchodu. Třebíč byla ve své době poměrně významným moravským městem, ve kterém se obchodu i řemeslům velmi dařilo, a pro které řemeslníci znamenali nosnou základnu celého městského živobytí. Ačkoliv cech mlynářů nepatřil na rozdíl od soukeníků, tkalců a kožedělných řemesel k doméně města, zcela jistě zde zaujímali nezbytné postavení.

Jakkoliv se mlynářský fond v SOkA Třebíč zdá být poměrně rozsáhlým, nenabízí takové množství informací, v jaké bychom mohli doufat. Většina z dochovaných knih je vázána na jména nově přijatých tovaryšů, učňů a mistrů. Jedná se tedy ve valné většině případů o rozsáhlý seznam jmen, které však nemůžeme zasadit do hlubšího kontextu. Nečekaným objevem se však stal řád mlynářských tovaryšů, který byl v archivním inventáři zapsán, jako „*Registra tovaryšská cechu mlynářského*“. Na první pohled se tedy zdálo, že se opět jedná pouze o zápisy jmen nově přijatých tovaryšů. Až při bližším bádání vyšlo najevo, že se jedná o dochovaný řád upravující poměry tovaryšského bratrstva. Tento dokument mi pomohl lépe pochopit instituci bratrstev, která tvořila jakousi samostatnou skupinu cechovního života.

Jedním z cílů, které se bohužel nepodařilo splnit, bylo prozkoumání jednotlivých členů cechu, jejich zařazení do jednotlivých mlýnů a časové ukotvení. Zápisy v mistrovských registrech jsou velmi stručné a jen v absolutním minimu zmiňují jména mistrů a jejich pracovní pozice zároveň. Z těchto kusých zmínek bohužel není možné provést širší zkoumání. Budoucí výzkum archivních pramenů mimo fond cechu mlynářů by mohl osvětlit další skutečnosti týkající se

třebíčských mlynářů a zodpovědět tak další otázky, které během výzkumu vyvstaly.

Předkládaná bakalářská práce přinesla zajímavé informace o vnitřní struktuře a poměrech třebíčských mlynářů, kteří byli nedílnou součástí městského řemeslnického života. Zajisté by ještě mnoho oblastí této problematiky stálo za bližší prozkoumání, které by přispělo k lepšímu a podrobnějšímu zmapování života a práce řemeslníků třebíčského panství.

## **POUŽITÉ ZKRATKY**

fol.	-	folio
inv. č.	-	inventární číslo
kart. č.	-	karton číslo
kn. č.	-	kniha číslo
MZA Brno	-	Moravská zemský archiv Brno
r.	-	recto
SOkA Třebíč	-	Státní okresní archiv Třebíč
v.	-	verso
zl.	-	zlatý

## POUŽITÉ PRAMENY

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech jirchářů Třebíč 1835–1851 (1873)*, Knihy, kn. č. 1, Mistrovská kniha cechu 1836–1873.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech jirchářů Třebíč 1835–1851 (1873)*, Knihy, kn. č. 2, Tovaryšská kniha 1836–1870.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech jirchářů Třebíč 1835–1851 (1873)*, Knihy, kn. č. 3, Účty cechu jirchářského 1835–1870.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech koželuhů Třebíč 1613–1884*, Listiny, kart. č. 1, listina č. 1, inv. č. 1, Pražský cech koželuhů vydává a stvrzuje pro potřeby třebíčského cechu koželuhů opis cechovních privilegií vydaných Ferdinandem I. a Maxmiliánem II. 1576.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, knihy, kart. č. 1, kn. č. 2, inv. č. 4, Generální cechovní pořádek mlynářský císaře Františka I. 1814.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, knihy, kart. č. 1, kn. č. 3, inv. č. 5, Registra mistrovská cechu mlynářského v městě Třebíči na Moravě 1671–1835.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, knihy, kart. č. 1, kn. č. 5, inv. č. 7, Registra tovaryšská cechu mlynářského v městě Třebíči na Moravě 1590–1674.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, Listiny, listina č. 2, inv. č. 2, Opis artikulů cechu mlynářského vydaných hrabětem Karlem Ferdinandem z Valdštejna 1587–1702.



MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*,  
Knihy, kart. č. 1, kn. č. 6, inv. č. 8, Kniha učňovská synů  
mistrovských 1692–1762.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*,  
Knihy, kart. č. 1, kn. č. 5, inv. č. 7, Registra tovaryšského cechu  
mlynářského 1680–1839.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*,  
Knihy, kart. č. 1, kn. č. 4, inv. č. 6, Kniha tovaryšská 159–1674.

MZA Brno, SOkA Třebíč, *Cech mlynářů Třebíč 1560–1851*, listiny,  
listina č. 1, inv. č. 1., Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči  
nařizuje mlynářům na stařečském potoce, kolik jsou povinni platit  
úroku o sv. Jiří 1590.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech řezníků Třebíč 1595–1851*  
(1900), Knihy, kn. č. 1, inv. č. 1, Artikuly řádu tovaryšského cechu  
řeznického 1749.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech řezníků Třebíč 1595–1851*  
(1900), Knihy, kn. č. 2, inv. č. 3, Rejstřík tovaryšských účtů 1629–  
1840.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech řezníků Třebíč 1595–1851*  
(1900), Knihy, kn. 3, inv. č. 4, Kniha mistrů a cechmistrů 1763–1894.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech soukeníků Třebíč 1562–1859*  
(1926), Listiny, kart. č. 1, listina č. 1, inv. č. 1, Burian Osovský  
z Doubravice a na Třebíči prodává svůj mlýn mlynáři Antonínu 1562.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech soukeníků Třebíč 1562–1859 (1926)*, Listiny, kart. č. 1, listina č. 2., inv. č. 2., Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči uzavírá s cechem soukenickým smlouvu na valchu jejkovskou 1568.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech soukeníků Třebíč 1562–1859 (1926)*, Knihy, kart. č. 1, kn. č. 9, inv. č. 12, Zřízení o postřihání a přípravě sukna pro markrabství moravské 1755.

SOkA Třebíč, Fond *Cech ševců Třebíč 1561–1851 (1885)*, Knihy, kn. č. 1, inv. č. 2, Pamětní kniha cechu ševcovského 1688–1886.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech tkalců Třebíč (1523) 1563–1859 (1891)*, Listiny, kart. č. 1, listina č. 1, inv. č. 1, Opis tovaryšského pořádku z roku 1573.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech tkalců Třebíč (1523) 1563–1859 (1891)*, Listiny, kart. č. 1, listina č. 3, inv. č. 3, Tkalcovský pořádek cechovní vydaný Smilem Osovským 1577.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech tkalců Třebíč (1523) 1563–1859 (1891)*, Knihy, kart. č. 1, kn. č. 4, inv. č. 12, Zápisy cechu o střídání cechmistrů 1575–1733.

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech tkalců Třebíč (1523) 1563–1859 (1891)*, Knihy, kart. č. 2, kn. č. 5, inv. č. 13, Kniha mistrovská cechu tkalcovského 1764–1870.

## POUŽITÉ ARCHIVNÍ POMŮCKY

Marie KOCINOVÁ, *Cech jirchářů Třebíč*, Prozatímní inventární seznam, Třebíč, 1963.

Marie KOCINOVÁ, *Cech mlynářů Třebíč 1590-1851 (1866)*, Prozatímní inventární seznam, Třebíč 1961.

Marie KOCINOVÁ, *Cech řezníků Třebíč*, Prozatímní inventární seznam, Třebíč 1961,

Marie KOCINOVÁ, *Cech soukeníků Třebíč*, Archivní inventář, Třebíč 1961.

Marie KOCINOVÁ, *Cech ševců Třebíč*, Prozatímní inventární seznam, Třebíč, 1961.

Marie KOCINOVÁ, *Cech tkalců Třebíč*, Archivní inventář, Třebíč 1961.

## POUŽITÁ LITERATURA

Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001.

Jana BEČKOVÁ a kol., *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, Žehušice 2003.

Leszek CIEŠLAK, *Třebíčský tkalcovský cech do konce 20. let 18. století (Příspěvek k vnitřnímu životu cechů)*, In: Západní Morava: vlastivědný sborník, Brno 2003, roč. 7.

Leszek CIEŠLAK, *Ze života trebičských soukenických tovaryšů v 17. a na počátku 18. století*, In: Západní Morava: vlastivědný sborník, Brno 2004, roč. 8.

Aleš ČESAL a Roman HERZINGER, *Magická řemesla*, Praha 2002.

Ivana ČORNEJOVÁ - Jiří KAŠE - Jiří MIKULEC, *Velké dějiny země Koruny české*, Praha 2008.

Rudolf FIŠER, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, Třebíč 2004.

Rudolf FIŠER, *Třebíč, dějiny města I.*, Brno 1978.

Rudolf FIŠER, *Třebíč, město a čas*, Třebíč 1996.

Cecilie HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, *Umění a život zapomenutých řemesel*, Praha 1955.

Miroslav HEDBÁVNÝ, *Třebíčské pověsti a zajímavosti*, Třebíč 1997.

František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka*, Státní oblastní archiv v Plzni 1984.

Ladislav HOSÁK – Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, A-L*, Praha 1980.

Ladislav HOSÁK – Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II., M-Ž*, Praha 1980.

Josef JANÁČEK, *Přehled řemeslné výroby v Českých zemích za feudalismu*, Praha 1963.

Josef JANÁČEK, *Zrušení cechů roku 1547*, *Československý časopis historický*, Praha 1959, roč. 7, č. 2.

Jan JANÁK, *Třebíč, dějiny města II.*, Brno 1981.

Miroslav JANOTKA – Karel LINHART, *Zapomenutá řemesla: Vyprávění o lidech a věcech*, Praha 1984.

Jiří JOURA, *Procházky starou Třebíčí podruhé*, Třebíč 2006.

Jiří JOURA, *Procházky starou Třebíčí potřetí*, Třebíč 2008.

Jiří JOURA, *Procházky starou Třebíčí počtvrté*, Třebíč 2010.

Josef KACHNÍK, *Naši řemeslníci. Jejich život a sociální poměry*, *Hlasy katolického spolku tiskového*, Praha 1912, roč. 43, č. 3.

Adolf KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, Třebíč 1874.

Adolf KUBEŠ, *Prameny k dějepisnému městu Třebíče z doby pánů Osovských z Doubravice*, Třebíč 1887.

Jan MACH, *Lidojedi ze starého mlýna*, Třebíč 1994.

František MELICHAR, *Dějiny cechovníctví v Čechách*, Praha/ Unhošť 1902.

Vilém NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče: období 1468-1660, část I.*, Třebíč 1931.

Vilém NIKODÉM, *Stručné dějiny města Třebíče*, Třebíč 1911.

Vincenc SAMEŠ, *Rok 1468 a Třebíč*, Třebíč 1968.

Michal ŠIMO, *Dějiny Třebíče ve světle Střelkovy kroniky*, Masarykova univerzita Brno, Filozofická fakulta, Historický ústav, diplomová práce, Brno 2011.

Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha, 1913.

Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XI. a XV. století*, Praha, 1906.

Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku Čechách*, Praha 1909.

### **Ostatní zdroje:**

<http://www.elektroskanzen-slovice.cz/dejiny-mlynarskeho-remesla.htm>, [cit. 10. 4. 2017].

<http://www.vodnimlyny.cz> [cit. 10. 4. 2017].

[http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio\\_main\\_03\\_cechy\\_morava.html?mapno\\_cm=m3151-1](http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio_main_03_cechy_morava.html?mapno_cm=m3151-1) [cit. 22. 4. 2017].



*Páté: Kdož by cechovní byl a pod poslušenstvím cechu zůstával, ten má hned na obeslání cechmistrů se dáti povolně a poslušně najít a jestliže by zúmyslně přijíti nechtěl a příčin slušných, že přijíti bezelstně nemohl, cechu neukázal, pokuty funt vosku dáti má a podle uznání v kázni mistrům zůstává.*

*Šesté: Kterýž by mistr přijal mládence a ten by se chtěl řemeslu učiti, ten má k jednáni dvou osob mistrů se dožadovati a mistr na dvě léta k učení jeho přijíti, pakli by jen rok se učiti chtěl, ten sumu peněz podle smluvení dáti mistru povinen jest.*

*Sedmé: Který by mistr chtěl práh dělati, ten má to činiti s povolením cechmistrů a jiných mistrů v přítomnosti jejich, pakli by se toho kdo dopustil a jeden práh bez vůle a přítomnosti cechmistrů a mistrů položil, tomu řemeslo zapověděno býti má, a pakliže kdo nalezen byl, že by práh falšoval a jednoho coulu práh výše položil, tedy ten coul vyzdvižen býti má, a ten, kdož by se toho dopustil, bez milosti skutečně ztrestán podle uznání cechu býti má.*

*Osmé: Jeden každý mlynář má také míti pořádný a otevřený žlab, také aby jeden každý svému bližnímu sousedu vodu přes práh svůj otevřeným žlabem pustil.*

*Deváté: Který by mistr svému sousedu vodu svévolně odňal, ten dva funty vosku a dva zlaté příložiti do cechu povinen bude.*

*Desáté: Kterýž by mistr z potřeby své chtěl při mlýně něco opatřiti nebo spraviti, tehdy dolní vodou postoupiti má, až by sobě horní spravil, a to pod pokutu uznání cechu.*

*Jedenácté: Jeden každý mlynář šestnáctou částku od jedné měřice míti má a jeden zpropitný peníz.*

*Dvanácté: Jestliže by kdo při kterém mlýně ke škodě konopě a len mácel, má o tom cechmistrům oznámiti a uznají-li cechmistři škodu mlynáře, od koho se stala, ten vrchnosti v moci zůstává a v pokutu J. Mti Páně upadá.*

*Třinácté: Jestliže by kdo chtěl ve mlýně sám sobě jakékoli obilí zdělati, mlynář každý jest mu povinen dovoliti.*



*Čtrnácté: Kdyby která zahrada neb louka u mlýna byla, kteráž by mlynáři nepřislušela, tedy může mlynář vedle ní jíti k stavu přihlédnouti anebo k jiným potřebám, kteréž ke mlýnu příslušejí, avšak beze škody toho, čiž louka nebo zahrada jest.*

*Patnácté: Každý tovaryš neb mládek, když by od svého mistra jíti chtěl, má mistru svému týden napřed věděti dáti, jestliže by pak toho neučinil, do cechu jest povinen funt vosku a v kázni tovaryšské zůstává.*

*Šestnácté: Který by mistr do díla ben verštatů svého tovaryše neb mládka z závisti aneb jakékoliv jiné příčiny loudil a to uznáno bylo, ten propadá dva funty vosku a podle uznání cechu trestán býti má.*

*Sedmnácté: Kterýž by tovaryš neb mládek o svém pánu aneb mistru nenáležitě mluvil a jeho v místech neslušných pomlouval, anebo z jakýchkoliv příčin, a to uznáno bylo na něj, řemeslo se mu zapověditi má.*

*Osmnácté: Který by tovaryš anebo mládek řemeslu mlynářskému se pořádně nevyučil, aneb mistrovský syn nebyl, ten a takový od tovaryšů trpěn ani fetrován býti nemá jako nepořádný.*

*Devatenácté: Kdož by nebyl pořádně z lože manželského zplozen, ten k učení a řemeslu mlynářskému puštěn býti nemá.*

*Dvacáté: Co se dotýče nájemníků, žádný jeden druhého nemá vykupovati bez vědomí jeho, aniž co nového vymysliti, čehož by prvé nebývalo od starodávna, pod pokutou a trestáním podle uznání cechu.*

*Dvacátý první: Jestliže by kdy co který mlynář provinil, nemá žádný mlynář žádného mlynáře trestati, co se dotýče řemesla jinde, nežli v cechu vedle ustanovení cechu mlynářského řemesla pod pokutou dvou zlatých k cechu propadnutí.*

*Dvacátý druhý: Kterýž by mlynář, jsa v stavu manželském, buď vdovském aneb mládeneckém se neřádně choval proti přikázání Božímu zločinu neb výstupku se dopustil a to na něj uznáno bylo, ten má z cechu a řemesla vypověděn býti.*

*Dvacátý třetí: Jestliže by který mlynářský tovaryš co provinil, má ztrestán býti od tovaryšů mlynářských při pořádku a funt vosku složiti.*

*Dvacátý čtvrtý: Aby každý víru náboženskou drželi a zachovali, kterýž by přestoupil, mají mistři takového vedle vyznání přísahajících mlynářů do trestání vzíti.*

*Dvacátý pátý: Jestliže by kdy cechmistři a mistři přihlédnouti a ohledáni bud' na hamy, prahy a z jakýchkoliv příčin od někoho dožádáni byli, mají se tak zachovati a v tom volně se propůjčiti, však aby v tom žádnými svými škodami ani cechu obtíženi nebyli, ale na jejich vlastní útratu, kdo toho žádá a do cechu dva zlaté složiti povinen bude.*

*Dvacátý šestý: Každý mlynář má míti železný ham, a jak komu uložen bývá, tak ho užívati má a pakli jináče učinil, ten do cechu dva funty vosku dáti má a v trestání cechu pozůstává.*

*Dvacátý sedmý: Když práh kladen jest, mají vrchnímu spodnímu mlynáři spravedlivý ham podle jistého svědomí dávat, tak aby žádnému ublíženo nebylo.*

*Dvacátý osmý: Kdyby veliká voda přišla, také k velikým svátkům bylo, aby všechny žlaby otevřeny byly.*

*Dvacátý devátý: Každý sekerník udělající nové kolo vodní má za to vzíti osm grošů bílých, od palečného kola též osm grošů.*

*Třicátý: Od nového za vytešení čtyři groše.*

*Třicátý první: když by obtáhl obručem vrchní běžící kámen, má jemu dáno býti osm grošů a od spodního čtyři groše.*

*Třicátý druhý: Žádný mlynář nemá jeden druhého vykupovati ze mlýna bez jeho a manželky jeho vůle, aniž co nového vymysleti, co by tak od starodávna nebylo.*

*Třicátý třetí: Žádný mlynář jsoucí mistrem nemá žádného pacholka jeden proti druhému, jenž svévolně odešel a čas nevystál, kterýžto mezi sebou uložili, chovati.*

*Třicátý čtvrtý: Každý měsíc mají dva mistři jíti do mlýnův a je ohledati i také vody; jestliže by co potřebí bylo je opraviti a také ohledati mírky a měřici v mlýně, a to proto, jestliže by se nějaká škoda stala, aneb Pán Bůh něco by dopustil, aby mlynář nebyl v tom podezření.*

*Třicátý pátý: Když by purkmistr a rada měst Třebíče jich žádali, aneb obesílali v městské potřebě do pole táhnouti, mají poslušni býti, a to na rozkázání panské.*

*Třicátý šestý: Omlený kámen, kterýž ještě čtyř prstů ztlouští jest, ten přísluší sekerníku, který nový kámen dělá.*

*Třicátý sedmý: Kdy kdo z řemesla umřel, mistr nebo mistrová dítě nebo čeledín a kdyby cechmistrům oznámeno bylo, že by který mistr na funus nepřišel, ten pokuty deset bílých a funt vosku do cechu, kromě s tou výminkou, že by doma nebyl, dáti má.*

*Třicátý osmý: Jeden každý mistr a tovaryš mají k sobě všude a na všech místech a zvláště v cechu a v pořádku uctívost prokazovali jedni druhým sobě náležitě vážiti, a pakliže by kdo proti tomu činil, ten podle uznání plného cechu trestán býti má.*

*A proto já, napředpsaný Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči to tak míti chci, aby tento pořádek podle tohoto listu a obdarování mého jeden každý mistr i tovaryš řemesla mlynářského na též řece a potocích na panství mém, kteréž městu mému Třebíči přináležejí, povinen byl všecky všelijaké kusy ustanovené a artikule v tomto listu obsažené a postavené zachovati a držeti a ostríhati nyní i na budoucí časy. Pro lepší pak toho pevnost a zdržení pečeť svou přirozenou k tomuto listu jsem přivěsiti a přitisknouti dal. A dožádal jsem se urozených pánů pana Jiříka Rechmebrka z Želetic a na Vokříškách a pana Alše Stráneckého ze Stránec a na Zhoři Pivcové, že jsou také pečeti své vedle mé k tomuto listu na svědomí přitiskli. Jehož datum na Třebíči v pátek památky sv. Lukáše Evangelisty Páně léta Božího tisícího šestistého sedmého počínajíc.“*

Vilém NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče: období 1468-1660, část I., Třebíč 1931, s. 278–283.*

## 2. Edice tovaryšského řádu

*Tento list a pořádek jest vydán léta Páně 1608 v outerý svatodušní<sup>352</sup> v plném cechu za cechmistrů Nykodýma Antošového a Jiříka Trčky. Tovaryšům starším toho času Jana příjmením Pechy z Smrdova a Pavla Baše Třebíčského i všemu pořádku nynějšími i budoucími řemesla poctivého mlynářského.*

*My cechmistři a mistři všickni řemesla poctivého mlynářského na řece a potocích při městě Třebíči z jednomyslného plného cechu našeho a bedlivého soudu i uvážení, jsouce sami v slušném řádu stvrzeném a pod pravou cechovní zůstávající. I aby týž mezi našimi čeládkami vandrovními tovaryši a mládky i domácími syny mistrovskými řád vzdělán byl. Pokoj, láska utvrzena, jsme nařídili. Aby týž v řemesle našem poctivém mlynářském řád a pořádek předně ke cti Pánu Bohu všemohoucímu a ku pochvale a k zvelebení poctivého pořádku i cechu našeho vyzdvižen byl, aby bázeň Boží mezi nimi trvati ale i pod slušnou kázní vzdělávati mohla. Podle povedení ducha Božího že bázeň Boží jest počátek moudrosti. Kdož v bázni, ten v lásce. Kdož v lásce ten v Bohu a Bůh v něm přebývá. Nadto pro zachování a dosazení dobrého poctivého a chvalitebného jména skrze řád a poctivé jeho ostříhání. K čemuž napomíná Duch Boží v knize Syrach tak řka. Synu, starej se o jméno dobré, nebo ono stářejší bude nežli tisíc pokladů zlata. Dobrého života jest počet dnův, ale dobrá pověst navěky živá. A protož my cechmistři a všickni mistři o tom z těch slušnejch nahoře oznámenejch i potřebnejch příčin. O tom nařizujeme a artikule v jistej pořádek uvedené vyzdvihujeme a vydáváme, aby se nyní jakož starší tovaryši tak i jiní mladší a všeckem pořádek řídili a spravovali pod skutečným trestáním, kteříž slov od slova níže položeny jsou.*

---

<sup>352</sup> 17. května 1608

*Nejprve aby všude v Verštatech i při pořádku i na jiným místech bázeň Boží měli. Na kázání Božího Slova pilně se a rádi v časích k tomu nařízených od Boha scházeli a chodili a jeho bedlivě poslouchajíc umění spasitedlného nabejvali. Jedni druhým sobě vážili, mladší starším poddaní byli a sebe všelijakou poctivostí předcházeli, a pakli by se kdo naproti co buď hanlivými slovy zlořečení a lání dopustil, o všem se jeden s druhým pral a to na něj uznáno bylo, takový od starších tovaryšů a pořádků podle uznání trestán býti má.*

*2. Kdežkoli hospodu máte neb míti budete, tu abyste se scházeli vždy v čtvrtou neděli a pakli by kdy mi města jakož potřeba pořádku nastala tehdy hned pod pokutou jeden každý jsouce obeslán poslušně se v tom zachovati máte a pakli by se to našlo a zaúmyslně někdo nechtěl by na hospodu jíti podle uznání starších tovaryšů pokutu složiti povinen bude.*

*3. Starší tovaryši nejprve ku příkladu jiným. Na hospodu aby se dali najíti hned po samejch obědech a hned sypací hodinky tovaryšské před sebe postaviti a pokudž by dvou hodin nepřešlo posečkati a zvláště kteříž opodál do hospody jíti mají pro ty a kdož by koli v týchž dvou hodinách nepřišel, ten má dáti pokuty II peníze bílé a pakli by který kolik z starších tovaryšův nepřišel prvé než by jedna hodina vypršela dvy[?] na sobě pokutu dáti povinen bude protož kdokoli z tovaryšův nejprv do hospody přijde hned hodinky tovaryšské přece na stůl postaviti má.*

*4. Když se na hospodu scházíte, aby jinde zastavování nebylo lečby komu toho slušná příčina ukazovala že by se pozastavil a pakli by to uznáno bylo že by se svévolně zastavoval a hodinu zmeškal na hospodu v čas nepřišel, ten podle uznání všech tovaryšů pokutou uloženou trestán bejti má.*

*5. Když se pak na hospodu sejdete tu se máte poctivě ke všechněm chovati Pana Otce, Paní Matku i všecku čeládku jejich v poctivosti*

*míti lání oplzlejších mluvení kteréžby proti Pánu Bohu by ho a lidem dobrým ku pohoršení nemluvíti ale v svornosti bratrské lásce ty věci ku pořádku náležité jsou v pokoji konati mají.*

*6. Lze se mistrovských synův mlynářských dotejče ne jináče, než jako i vandrovní těmito pořádky se řídití a spravovati povinni bejti mají a pod dobrým řádem a kázní tovaryšskou zůstávati.*

*7. Jestliže by se pak kdy trefilo jakož se i trefuje že pan Otec neb paní Matka více hostí jměl, tehdy máte stolu svého odstoupiti a místra svého hostem příti a vyvstaná k jinému stolu sednouti a ta pořádky své přece řídití a konati máte.*

*8. Když by pak již po sbírce bylo tehdy učedníci mají k svým mistrům hned bez meškání domů jíti, než tovaryši mohou pokojně až do času nešporního v dobré vůli poseděti a potom po nešpořích každý k svému mistru k večěři bez zastavování se v jiných hospodách a v šenkovních domích a všem v neslušných místech a to pod skutečným trestáním.*

*9. Obzvláště pak o tom vás jak starších tovaryšův, tak i všeho pořádku k tomu napomínáme, aby každý z vás neřádnych kostečních i karetních her buď o peníze neb o cokoli jiného na hospodě neb i jinde zanechal a se jí vystříhal. Jako škodlivé věci, z níž nic dobrého nepochází, jediné sváry, ručnice, rvačky, pranice i mordy a všelijaká zlořečení i jiní hříchové proti Pánu Bohu i dobrým lide i čistému svědomí. Jestliže by se pak kdo mimo to svešení a vejstrahů hry se dopustil a to na něj uznáno bylo, ten hned trestán bejti má a co za tejden vydělá, hned pořádku před starší tovaryše složiti a bez milosti vzato bejti má a nic nevrácené a k tomu v kázní tovaryšům aby zůstával.*

*10. Co se dotejče těch peněz, kteréž zbyteční jsou a do pokladnice pod počet starším tovaryšům přicházejí z těch koupiti mají k Velikonočním hodům jeden funt vosku také kdyby Pán Bůh na kterého*

*z tovaryšův mlynářských nemoc dopustiti ráčil, tedy z těch peněz mají nemocnému uděliti. Však s radou starších mistrův mlynářských a pakli by jemu Pán Bůh z té nemoci povstati pomoci ráčil a že by zase dělati mohl, povinen bude zase tovaryšům tu sumu půjčenou do pokladnice navrátiti. A pakli by Pán Bůh jeho smrti uchovati neráčil, tehdy to všecko což po něm zůstane na tovaryše do pořádku připadnouti má a jestliže by kdo z přátel mrtvého o to státi neb se potahovati chtěl ten má to všecko což by na něho tovaryši vynaložili do pokladnice zaouplna dáti a dlužiti.*

*11. Item jestliže by Pán Bůh na které z mistrů neb z mistrový a čeládku a dítky jejich smrt dopustiti ráčil a navésti by dáno bylo skrze obeslání mladšího. Tehdy na pohřeb ochotně dáti se najíti máte nebo se i to trefuje. Že pro nedbanlivost někdy není kdo těla mrtvého k hrobu donésti a jakž náleží k pohřbu doprovoditi. A to má každý vykonati pod skutečným trestáním.*

*12. Žádný tovaryš ani mládek o svém mistru a mistrový ani o jiných mistrích v místech neslušných nenáležitě pomlouvati nemáte na potupu, na lehkost jejich pamatujíc na to, co jiným činíte, že i vám totéž i když vám Pán Bůh k místu přijíti dal činiti jiní mohou, ale nedostávali se mu, neb jestliže by mu kde v mistra v Vorštatě ublížil, má to mistru pokojně oznámiti. A pakli by i v čem mistr zkrácení a ublížení učinil, má to na starší mistry vznésti a ztížiti takový náležitě přichráněn býti má. Pakli by se takových pomluv kdo proti tomu artikuli dopustil a který mistr na cechmistry to vznesl, takový podle uznání cechu skutečně trestán bude.*

*13. Žádný tovaryš tovaryše ani mládka trestati nemá kromě při pořádku.*

*14. Co se dotejče tovaryšův těch ještě pořádku poddaní nejsou, ani pořádně u pořádných mistrů vyučeni nejsou, takové z díla*

*vyzdvihovati máte s radou starších mistrův a s takovými víc činiti ani v ničem jich jaké nepořádných fedrovati.*

*15. Item Jestliže by který tovaryš, neb mládek vyvstati a vandrovati chtěl, tehdy každý má napřed mistru svému v kteréhož v díle jest, dáti napřed dvě neděle oznámiti, obzvláště pak, jestliže by pak kterýkoli z tovaryšů neb mládků od mistra svého vyvstal za úmyslně čtyři neděle před Velikonoci, před svatým Duchem, před svatým Václavem, před Vánoci, ten má podle uznání všech mistrův a tovaryšův dostatečně trestán býti. A pakli by který se nepořádně u svého mistra choval, a bez hodný příčiny vodešel, takového kdežby se koli jeho mohli tovaryši doptati, mají ihned jeho z díla vyzdvihnouti psaným anebo austním poručením. Pokavadž by se z toho nevypravil před tovaryši a by nic držáno s ním nebylo jako s nepořádným.*

*16. Item žádný z tovaryšů ani z mládkův pro zachování dobrého svědomí od lidí mejta ani spropitného žádati nemá a nebrati mimo náležitost vyměřenou a jakož v jiných věcech jim svěřených tak i v té věrnost svým mistrům zachovati povinni jsou. Tak aby na mistry příčinou jejich od lidí domlouváno a naříkáno nebylo.*

*Kdožbykoli z tovaryšů neb mládků podle tohoto pořádku se nechoval a naproti kterému artikuli se něco všetečného dopustil a jej přestoupil, takový má pokuty dáti a složiti, co za půl té hodné vydělá. Nad to jestliže by který svévolně naproti tomuto pořádku zaúmyslně co činil takový dvynásobně pokutu totiž co za tejdén vydělá bez milosti trestán býti a složiti má. I když takový pořádek vydány bydlivě ostříhán bude. Tehdy vždycky starší tovaryši i pořádek od cechmistrů a všech mistrů náležitě vsudy ochrannou ruku nad sebou i všelijaký fedruňk poctivý míti mají a budou.*

*17. Item aby žádný tovaryš ani mládek bez vůle mistra svého z Verštatú nechodil a to proto, aby se v tom čase škoda žádná nestala.*



*Pakli by své vůle vodešel, škoda přišla, za to on bude povinen odpovídati.*

*18. Ten který synek po vyučení má hned mezi starší tovaryše předstoupiti a jméno sobě koupiti a tovaryšem se dáti, udělati zato povinen bude dát jeden funt vosku do pokladnice tovaryšský*

*19. Item žádný tovaryš v krátkém kabátě aneb bez zástěry ani mládek na hospodu choditi nemá, pod pokutou od starších tovaryšů vymyšlenou. Co za tejdén vydělá, bez milosti složiti povinen bude.*

*20. Když také pořadích pečlivě[?] ostříhati budete, tehdy dycky od cechmistra a mistra chválu míti budete a na vás nic těžkého dopuštěno býti nemá.*

MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč*, knihy, kart. č. 1, kn. č. 5, inv. č. 7, Registra tovaryšská cechu mlynářského, fol. 1r–11v.

### 3. Soudobá mapa Třebíče s vyznačenými lokalitami mlýnů

Legenda:

1. Mlýn na Podklášteří známý také jako Pohankův. Později k němu byla přistavěna pila Františka Pazderníka. Prostor je dnes využíván jako Finanční úřad.

2. Mlýn v městské části Polanka, dříve znám jako Krajíčkův. Dnes je mlýn zaniklý, avšak doložen je už ve 14. století. Roku 1880 vyhořel a dodnes se nezachovalo nic, kromě místa.

3. Dolní mlýn na Jejkově, více známý jako soukenická valcha, dnes slouží k obytným účelům.

4. Původním jménem Mollův mlýn. Během staletí však vystřídal víc jmen – Linhartův, Blažkův, Homolkův. Budova mlýna se dodnes plně zachovala.

5. Mlýn na Nových Dvorech známý jako Bochníčkův. Velmi brzy byl však přestaven na papírnu.

6. Palečkův mlýn. Jméno dostal podle nejstarší mlynářské rodiny v Třebíči. Dnes je známý také jako Churavý mlýn. Budova dnes funguje jako autoservis.

7. Budova Táborského mlýna na levém břehu řeky Jihlavy. Mlýn se skládá z několika budov. V současné době slouží jako úložiště kovošrotu a autovraků. Dvůr mlýna je přístupný v úředních hodinách.

8. Obecní mlýn pod Strážnou horou, dnes známý pod názvem Kohnův mlýn. Obyvatelé města ho znají především kvůli jeho pohnuté historii z období první republiky. V prvních letech po první světové válce zde došlo k brutálním vraždám bratrů Polických a osmi židovských uprchlíků z polské Haliče. Maso Židovských obětí bylo vrahy požíváno a prodáváno. Během procesu, který se uskutečnil až roku 1925, byli za vraždu bratrů Polických na doživotí odsouzeni Josef Fejta a manželé Anna a Karel Dvořáčkovi. Za vraždy židovských

obyvatel a následný kanibalismus nebyl potrestán nikdo. Celá kauza byla zametena pod koberec.

9. Hluchý mlýn. Dnes chátrající budova bez technologie a hospodářského zázemí. Je určena k demolici.

10. Janův mlýn. Budova se zachovala bez mlýnské technologie.

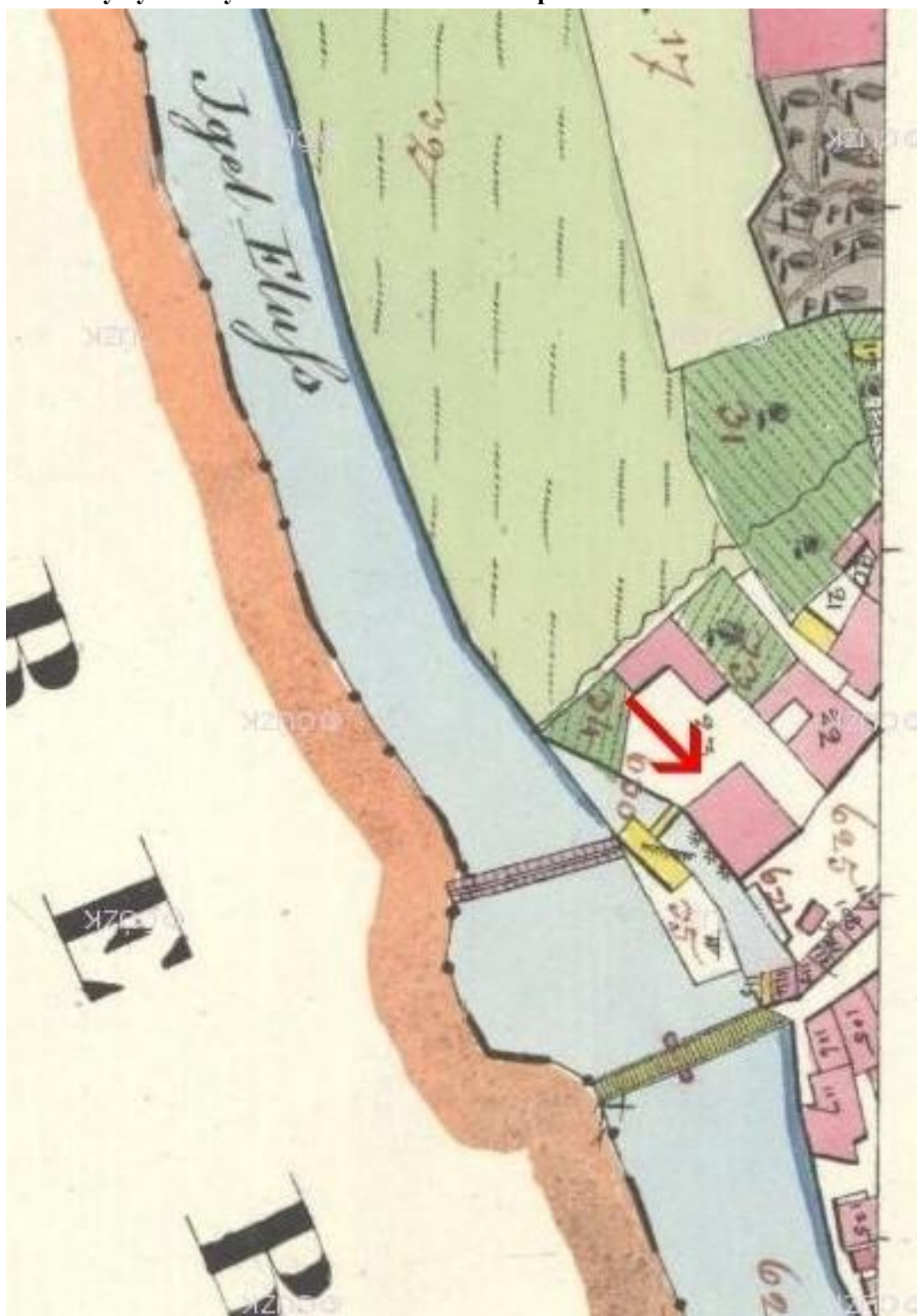
11. Borovinský mlýn ležel v oblasti dnešního rozlehlého továrního areálu. Z mlýna již dnes není nic patrné.

12. Poušovský mlýn. Je připomínán již v 16. století. Jméno dostal dle mlynářů Paušových, kteří zde pracovali. Dnes budova slouží jako malá vodní elektrárna.

Níže použitá mapa města Třebíče je dostupná z portálu <http://www.mapy.cz> [cit. 22. 4. 2017].

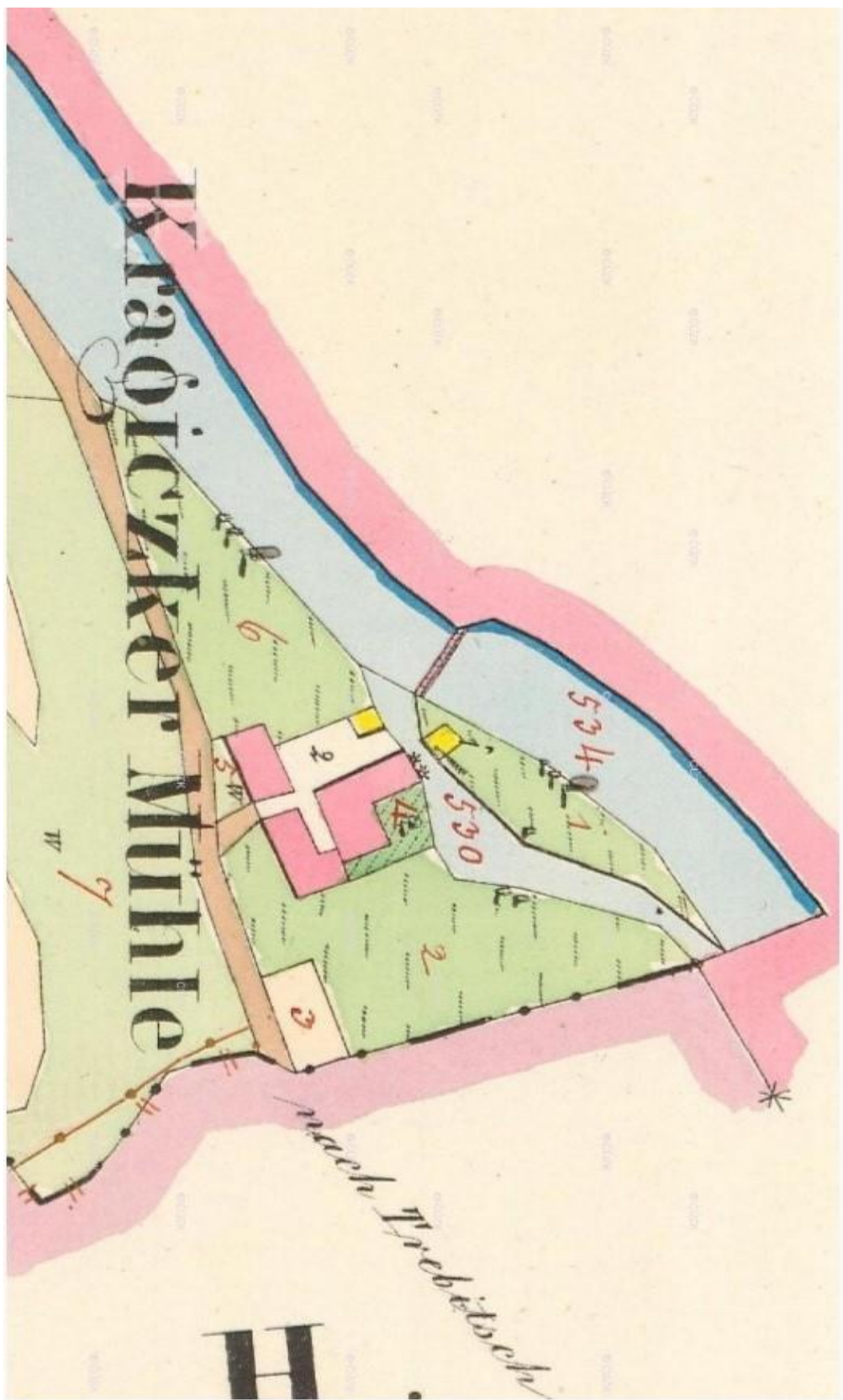


### 3.1. Mlýny zachycené v katastrální mapě z roku 1835

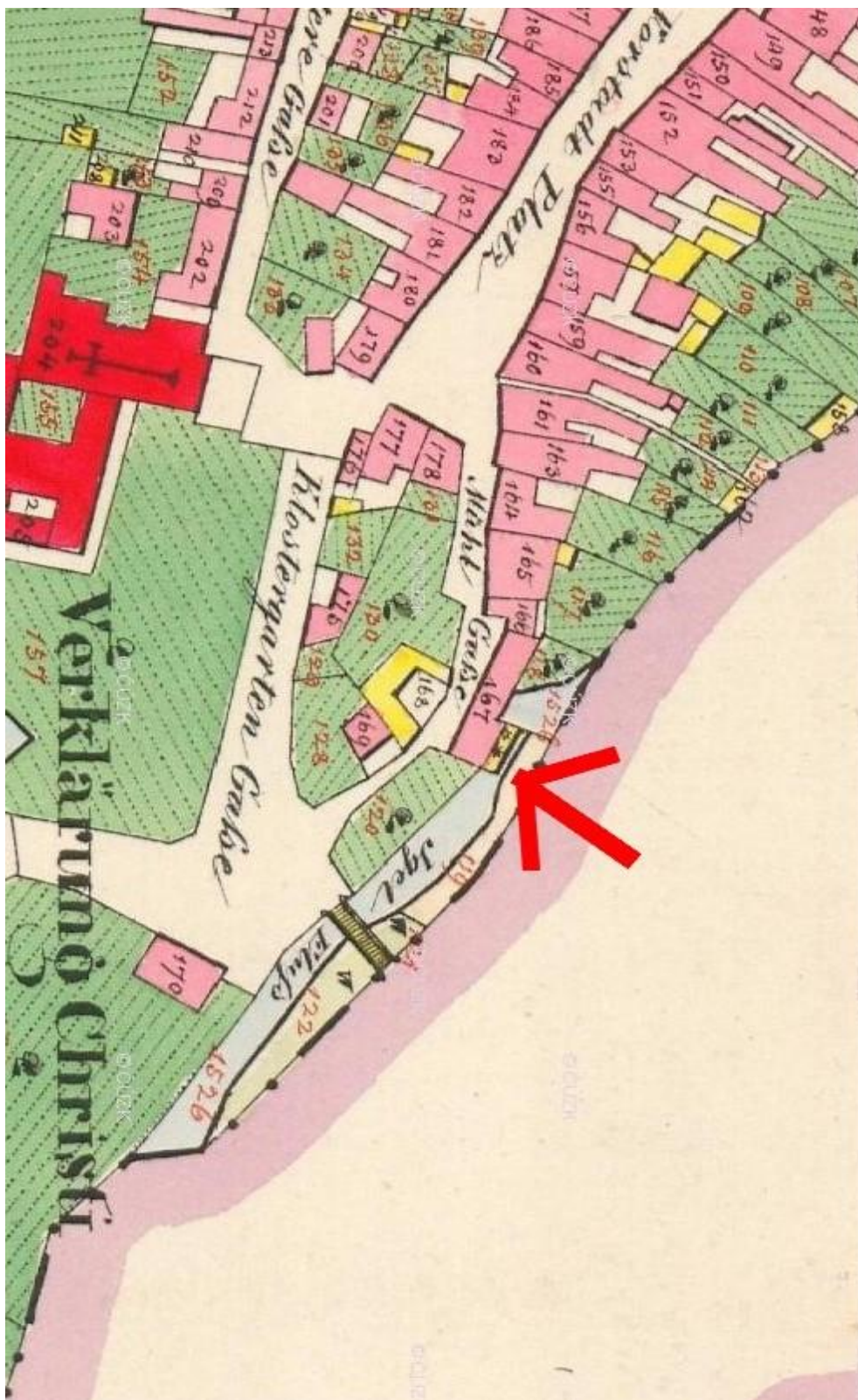


1. *Pohankův mlýn na Podklášteří*





2. *Krajčický mlýn na Polance*



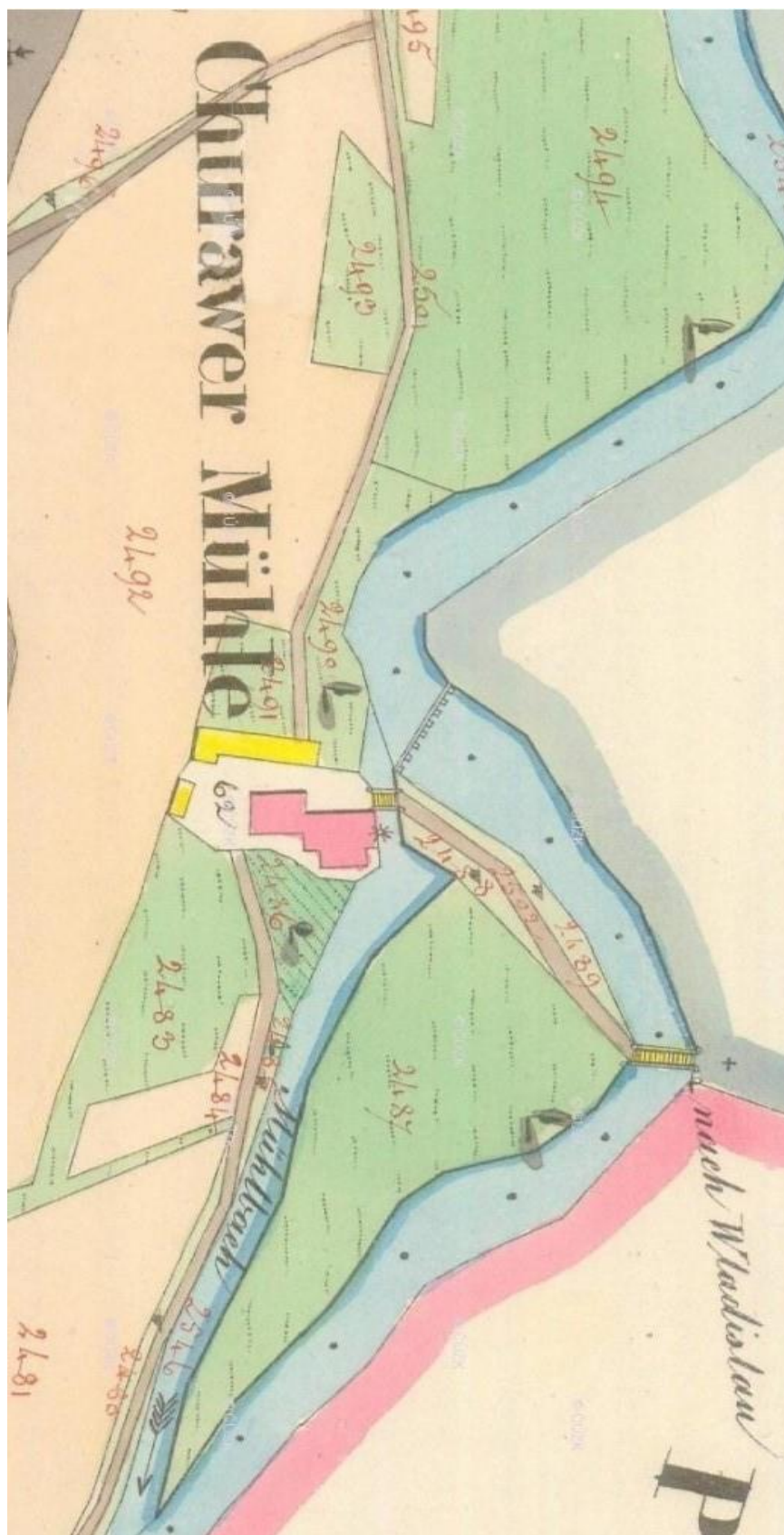
3. Mollův mlýn na Jejkově



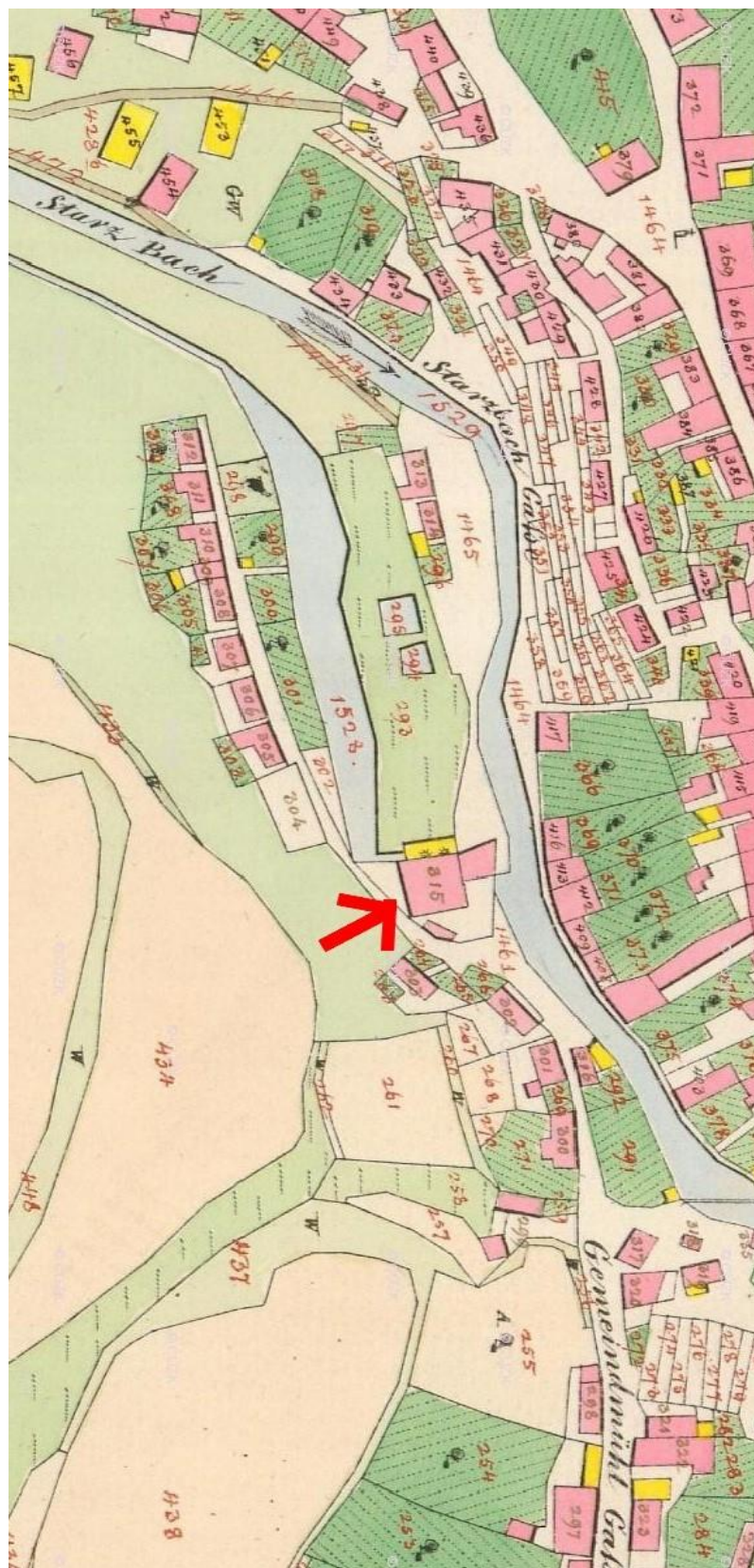


4. Táborský mlýn za městem



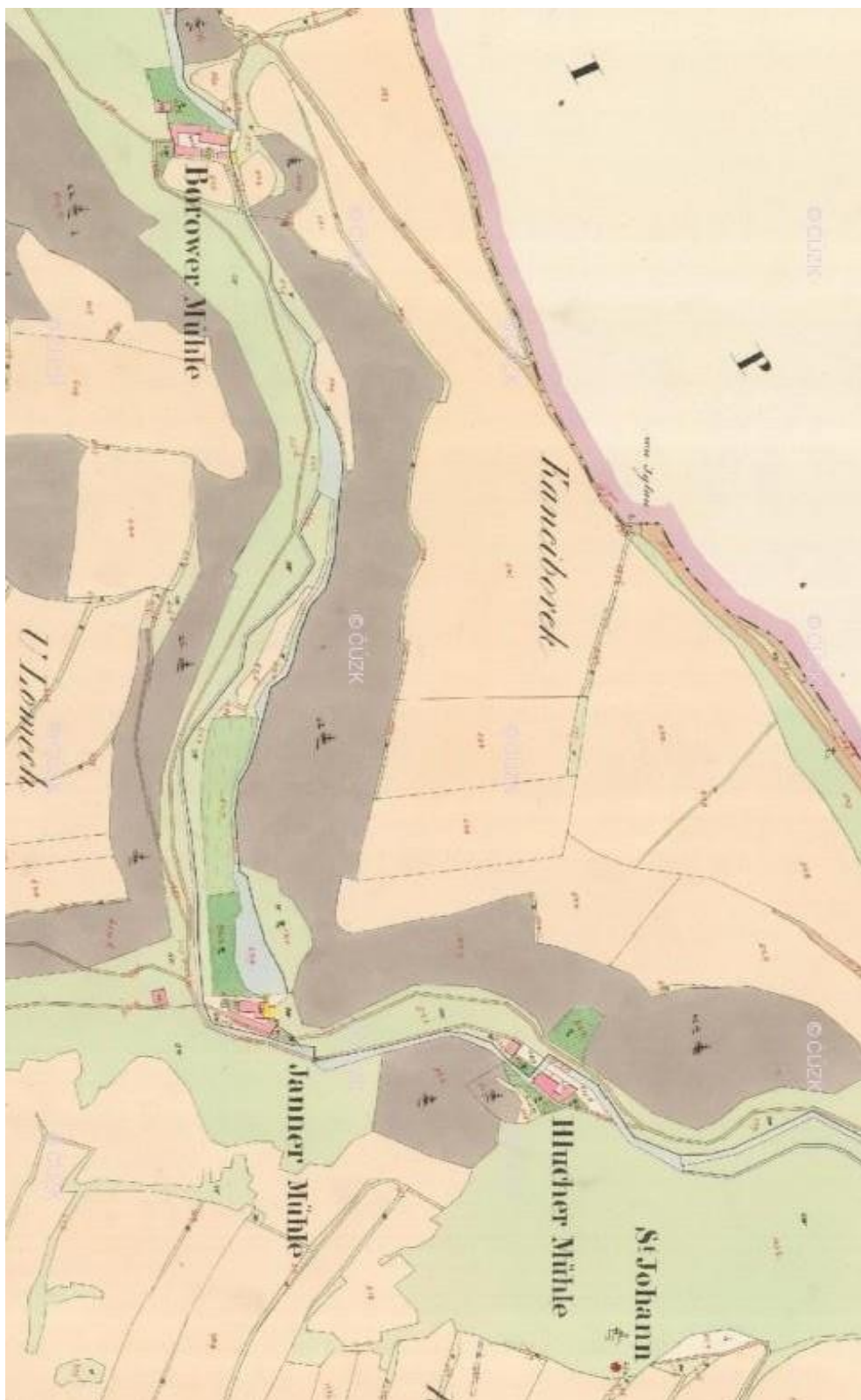


5. Palečkův, neboli Churavý mlýn za městem

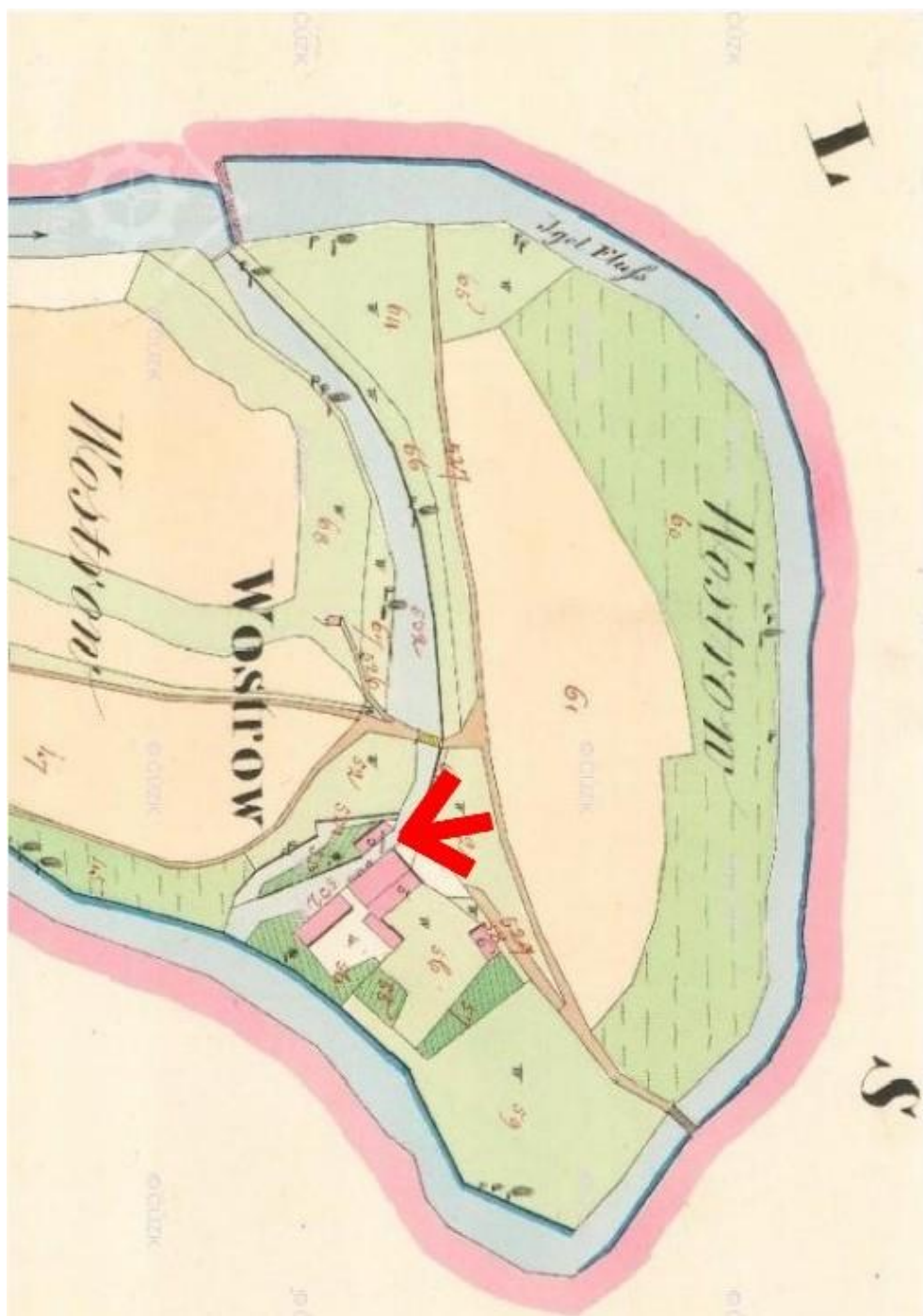


6. Obecní mlýn pod Strážnou horou, neboli mlýn Kohnův





7. Mlýny Janův, Hluchý a Borovinský v Libušíně údolí



8. *Poušovský mlýn, dříve známý, jako Ostrov*

Scany stabilního katastru jsou dostupné na [http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio\\_main\\_03\\_cechy\\_morava.html?mapno\\_cm=m3151-1](http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio_main_03_cechy_morava.html?mapno_cm=m3151-1) [cit. 22. 4. 2017].

### 3.2. Soudobé fotografie třebíčských mlýnů



*1. Zelená budova Podklášterského mlýna*

Foto dostupné z: <http://vodnimlyny.cz/pl/mlyny/estates/detail/1661-podzamecky-mlyn-podklastersky-valcovy-mlyn-a-pila-frantiska-pazdernika> [cit. 22. 4. 2017].



*2. Původní místo zaniklého Krajičkova mlýna na Polance*

Foto dostupné z: <http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/4909> [cit. 22. 4. 2017].





3. Rohová budova u mostu – bývalá soukenická valcha

Foto: autor



4. Mollův mlýn na Jejkově

Foto dostupné z: <http://vodnimlyny.cz/hr/mlyny/estates/detail/1660-linhartuv-blazkuv-molluv-mlyn> [cit. 22. 4. 2017].



5. Budova bývalého Bochníčkova mlýna, pozdější papírna

Foto: autor



6. Budova bývalého Palečkova mlýna

Foto dostupné z: <http://vodnimlyny.cz/de/mlyny/estates/detail/1668-paleckuv-mlyn-churawer-muhle> [cit. 22. 4. 2017].





### 7. Tábořský mlýn za městem

Foto dostupné z: <http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/1667-taborsky-mlyn> [cit. 22. 4. 2017].



### 8. Kohnův mlýn na Stařečském potoce

Foto dostupné z: <http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/2362-kohnuv-mlyn> [cit. 22. 4. 2017].





9. *Hluchý mlýn v Libušině údolí*

Foto dostupné z: <http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/3526-hluchy-mlyn> [cit. 22. 4. 2017].



10. *Průčelí Janova mlýna*

Foto: autor





11. Průčelí bývalé borovinské továrny, na jejímž místě stával Borovinský mlýn.

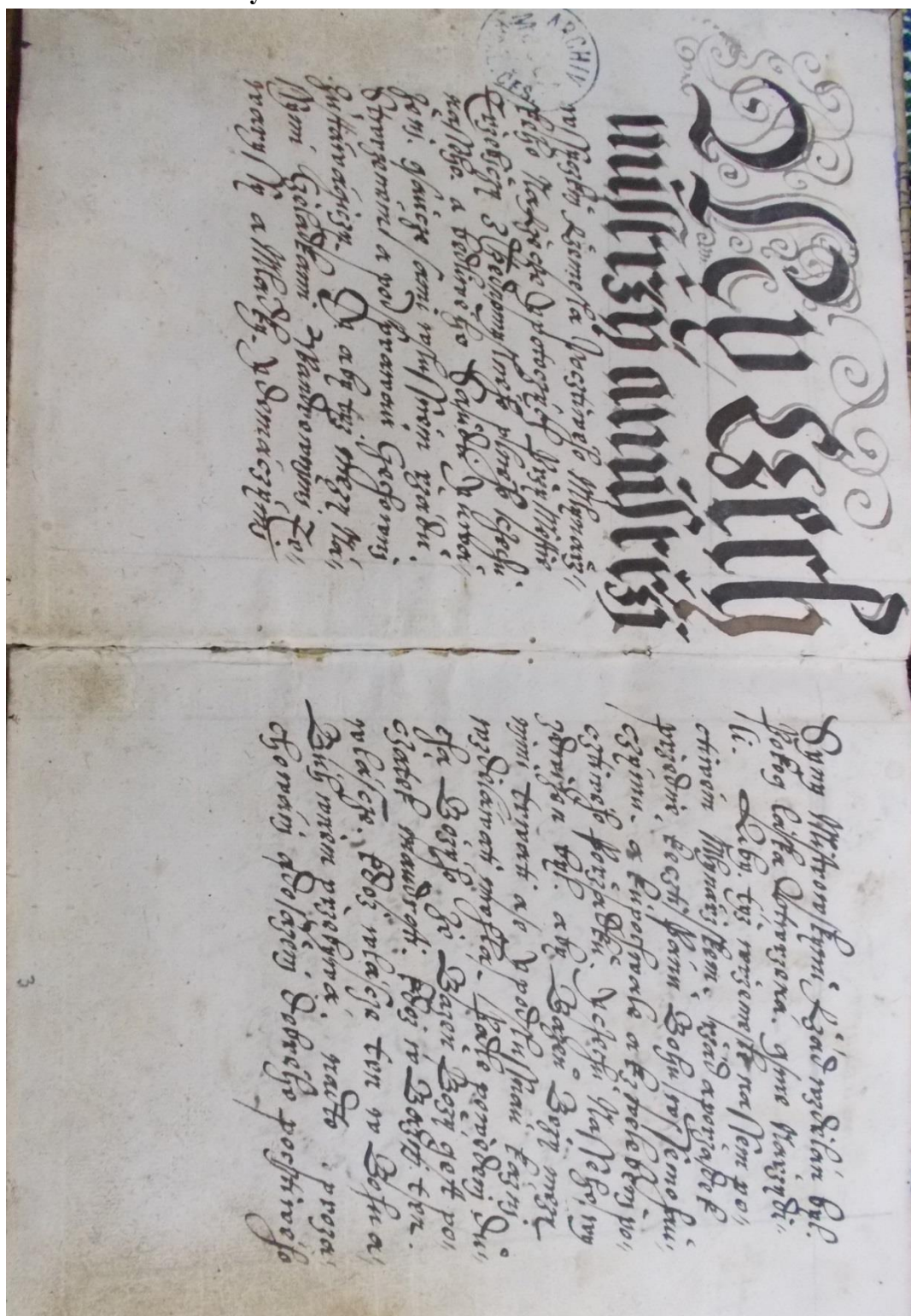
Foto dostupné z: <http://vodnimlyny.cz/ru/mlyny/estates/detail/3523-borovy-borovinsky-mlyn> [cit. 22. 4. 2017].



12. Místo původního poušovského mlýna

Foto: autor

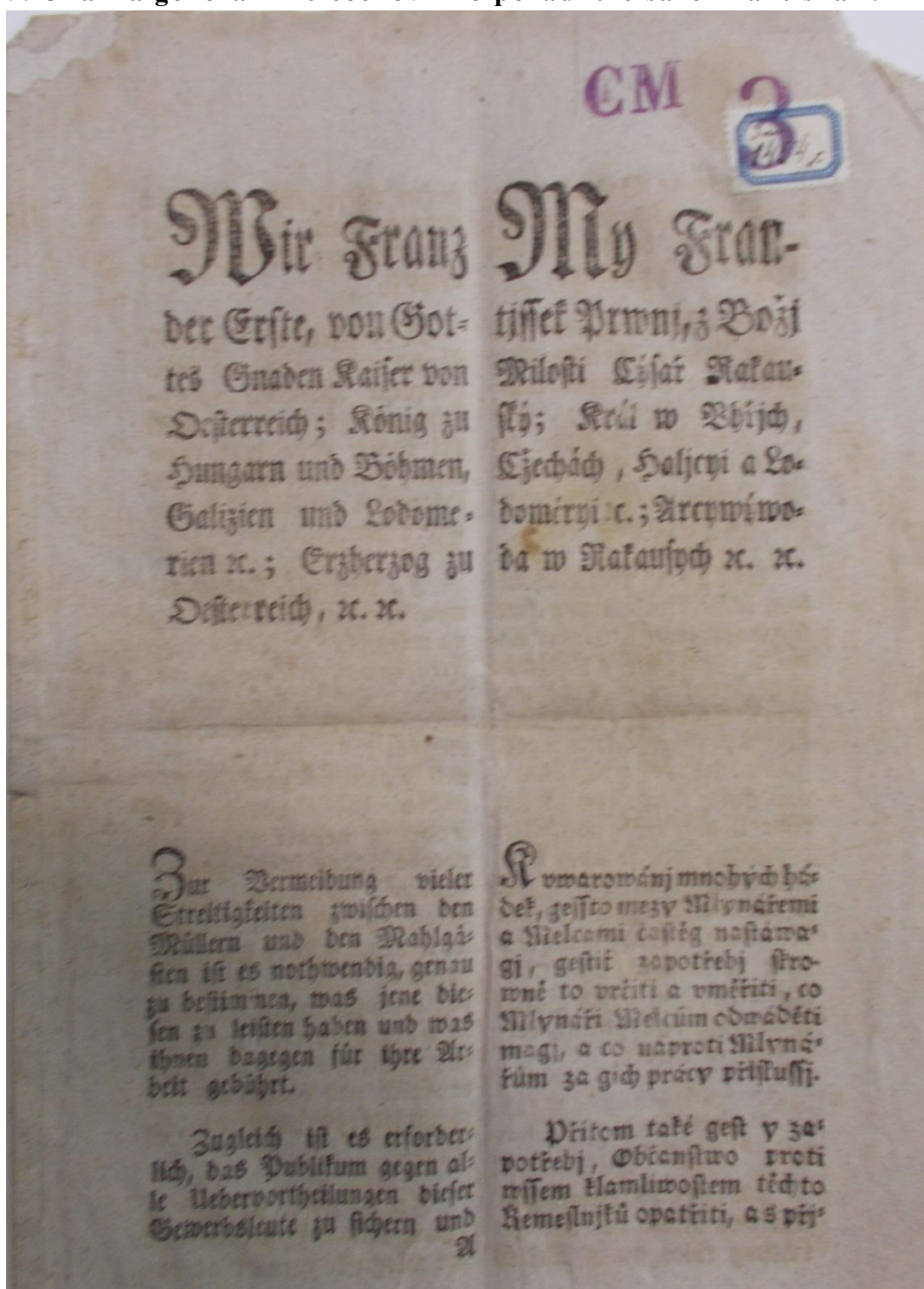
4. Ukázka z tovaryšského řádu



MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond Cech mlynářů Třebíč, knihy, kart. č. 1, kn. č. 5, inv. č. 7, Registra tovaryšská cechu mlynářského, fol.1v-2r.



5. Ukázka generálního cechovního pořádku císaře Františka I.



MZA Brno, SOkA Třebíč, Fond *Cech mlynářů Třebíč*, knihy, kart. č. 1, kn. č. 2, inv. č. 4, Generální cechovní pořádek mlynářský císaře Františka I., fol.1r.